

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL SAMATYA'DA
KARPOS POPYLOS MARTYRION'U**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Ayça BEYGO

Anabilim Dalı: MİMARLIK

Programı: MİMARLIK TARİHİ

ŞUBAT 2006

**İSTANBUL SAMATYA'DA KARPOS PAPYLOS
MARTYRION'U**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Ayça BEYGO
502011191**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 19 Aralık 2005
Tezin Savunulduğu Tarih : 2 Şubat 2006**

**Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Zeynep KUBAN
Diğer Jüri Üyeleri Doç. Dr. Turgut SANER (İ.T.Ü)
Yrd. Doç. Dr. Arzu ÖZTÜRK (M.S.Ü)**

ŞUBAT 2006

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı, 'bilmek' adına sayısız nedeni önüme koyan kente armağan ediyorum. 1500 sene öncesinin izlerini sürerken, köklü dini değişimler yaşayan bir coğrafyanın mimari biçimlerine yansıyan sosyal, siyasi, askeri, iktisadi devingenliğe dokunabilme fırsatını bulabildiğim için çok şanslıyım.

Enerjisiyle bana destek olan değerli tez danışmanım Yrd.Doç.Dr.Zeynep Kuban'a, benimle fikirlerini, bilgilerini ve zamanını sabırla paylaştığı için çok teşekkür ederim. Bu zor süreci atlatmamda yanımda olan aileme, pratik çözümleriyle süreci her zaman kolaylaştırmayı başaran Bora Şahbazoğlu'na, her ziyaretimde içten tavırlarıyla beni karşılayan Erkaynak ailesine, Fener Rum Patrikhanesi'ne ve Şirin Akıncı'ya sonsuz teşekkürler.

Şubat, 2006

Ayça BEYGO

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
1. GİRİŞ	1
2. KARPOS VE PAPYLOS MARTYRION'U	3
2.1. Yapının Genel Tanımlaması ve Kent İçi Konumu	3
2.2. Analiz	5
2.2.1. Rölöve	5
2.2.2. Yapının Günümüzdeki Durumu ve Geçirdiği Evreler	10
2.2.2.1. Giriş	10
2.2.2.2. Apsis ve Bema	12
2.2.2.3. Kubbe	19
2.2.2.4. Çevre Koridoru	21
2.2.2.5. Bema Yan Odası	23
2.2.2.6. Bema Yan Odası Fresk ve Yazı Kalıntısı	27
2.3. Yapının Yapım Tekniği ve Malzeme Bağlamında İncelenmesi	29
2.3.1. Yapı Malzemesi Tarihlendirmesi için Alan Çalışması	29
2.3.2. Alan Çalışması Değerlendirmesi	32
2.4. Tarih	38
2.4.1. Azizler Karpos ve Papylos	38
2.4.2. Yapının Tarihçesi	39
2.4.3. Araştırma Tarihi	43
3. MARTYRION	44
3.1. Martyrion'un Tanımı	44
3.2. Martyrionun Tarihçesi	44
3.2.1. Konstantinos Dönemi Martyrionları	46
3.2.1.1. Konstantinos Dönemi Batı Martyrionları	47
3.2.1.2. Konstantinos Dönemi Doğu Martyrionları	50
3.2.2. Konstantinos Sonrası Martyrionlar - 4. Yüzyıl	55
3.2.2.1. 4. Yüzyıl Batı Martyrionları	56
3.2.2.2. 4. Yüzyıl Doğu Martyrionları	60
3.2.3. Konstantinos Sonrası Martyrionlar - 5. Yüzyıl	63

3.2.3.1. 5. Yüzyıl Batı Martyrionları	64
3.2.3.2. 5. Yüzyıl Doğu Martyrionları	66
3.2.4. 5. Yüzyıl Doğu Martyrionları	71
3.3. Merkezi Planlı Martyrionlara Kaynaklık Etmiş Olabilecek Yapılar	72
4. DEĞERLENDİRME	78
4.1. Restitüsyon	78
4.2. Yapıya Has Önemli Mimari Öğeler	81
4.2.1 Çevre Koridoru	81
4.2.2 Yan Odalar	86
4.3. Yapının Yeniden Diriliş Kilisesi ile Benzerliği Bağlamında İncelenmesi	87
5. SONUÇ	92
5.1. Yapının Geçmişteki Kullanımıyla İlgili Öneri	93
5.1.1 Yapının Birinci Evresi	93
5.1.2 Yapının İkinci Evresi	94
5.2. Sonsöz	97
KAYNAKLAR	98
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

AA	: Archäologischer Anzeiger
BZ	: Byzantinische Zeitschrift
DOP	: Dumbarton Oaks Papers
EO	: Échos D'orient

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1 : İstanbul'da 5.yy'a tarihlendirilen 7 yapının duvar örgülerinin karşılaştırılması.	30
Tablo 2.2 : Alan çalışmasında incelenen 5. yy yapılarının plan şemaları	31

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : Tarihi yarımada ve altyapının konumu. (http://www.fordham.edu/halsall/ikon/blue1.gif)	3
Şekil 2.2 : Samatya bölgesi Org. Abdurrahman Gürman Caddesi (Belediye haritası ve çizim: A. Beygo)	4
Şekil 2.3 : Hagios Menas Kilisesi.	5
Şekil 2.4 : Hagios Menas Kilisesi apsis tarafı.	5
Şekil 2.5 : Hagios Menas Kilisesi.	5
Şekil 2.6 : Hagios Menas Kilisesi'nin avlusundan bakış.	5
Şekil 2.7 : Schneider'in rölövesi. Plan (Schneider, 1936).	6
Şekil 2.8 : Schneider'in rölövesi. Kesit (Schneider, 1936).	6
Şekil 2.9 : Schneider'in restitüsyonu. Kubbe iç mekan (Schneider, 1936).	7
Şekil 2.10 : Schneider'in restitüsyonu. Bema (Schneider, 1936).	7
Şekil 2.11 : Rölöve. Plan (Çizim: A. Beygo, S. Gökyar, Ş. Kunttaş, 2005).	8
Şekil 2.12 : Rölöve. Kesit (Çizim: A. Beygo, S. Gökyar, Ş. Kunttaş, 2005).	9
Şekil 2.13 : Rölöve. Kesit (Çizim: A. Beygo, S. Gökyar, Ş. Kunttaş, 2005).	9
Şekil 2.14 : Cephe. (2005).	10
Şekil 2.15 : Cephe (2005).	10
Şekil 2.16 : İç mekandan kapı atölyesi girişi (2005).	11
Şekil 2.17 : Giriş kemerinin sağ tarafındaki bozulmalar (2005).	11
Şekil 2.18 : Apsis ve bema. Kapı atölyesi giriş kapısı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	12
Şekil 2.19 : Apsis ve bema. Giriş kapısının 1936'daki durumu (Mathews, 1976).	12
Şekil 2.20 : Apsis (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	13
Şekil 2.21 : Apsis ve bema üzerindeki sonradan yapılmış tonoz (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	14
Şekil 2.22 : Bema üzerindeki sonradan yapılmış tonoz (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	14
Şekil 2.23 : Apsis kemeri üzerindeki pencere (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	14
Şekil 2.24 : Bema güney duvarındaki geçiş kapısı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	15
Şekil 2.25 : Bema kuzey duvarındaki geçiş kapısı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	15
Şekil 2.26 : Bema güney duvarındaki geçit (2005).	16
Şekil 2.27 : Bema kuzey duvarındaki geçitin tonozu (2005).	16
Şekil 2.28 : Bema kuzey duvarındaki geçitin tonozu (2005).	17
Şekil 2.29 : Bemanın kuzey tarafındaki tonozun tamir izleri (2005).	17
Şekil 2.30 : Bema tarafından kemer (2005).	18
Şekil 2.31 : Bema ile güney duvarındaki geçidin birleşim detayı (2005).	18
Şekil 2.32 : Kubbe tarafından kemer (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	19
Şekil 2.33 : Kubbe (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	20
Şekil 2.34 : Kubbe (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	20
Şekil 2.35 : Kubbenin güney kanadında bulunan kemerli kapı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	20
Şekil 2.36 : Kahvehane iç mekan (2005).	21

Şekil 2.37 : Kahvehane iç mekan (2005).	21
Şekil 2.38 : Çevre koridoru içi (2005).	22
Şekil 2.39 : Çevre koridoru içi (2005).	22
Şekil 2.40 : Oto servisinin barakaları (2005).	23
Şekil 2.41 : Oto servisinin barakaları (2005).	23
Şekil 2.42 : Bema yan odası giriş (2005).	24
Şekil 2.43 : Bema yan odası kuzey duvarındaki pencere (2005).	24
Şekil 2.44 : Bema yan odası (2005).	24
Şekil 2.45 : Bema yan odası tonozu (Fotoğraf: A. Neftçi, 2005).	25
Şekil 2.46 : Bema yan odası çevre koridoru başlangıcındaki kemer (1936).	25
Şekil 2.47 : Bema yan odası çevre koridoru başlangıcındaki tonoz örgüsü (2005).	25
Şekil 2.48 : Bema yan odası çevre koridoru başlangıcı iptal edilmiş kemerli kapı (2005).	26
Şekil 2.49 : Bema yan odası çevre koridoru başlangıcı iptal edilmiş kemerli kapı (Fotoğraf: A. Neftçi, 2005).	26
Şekil 2.50 : Bema yan odası çevre koridoru başlangıcı iptal edilmiş kemerli kapının 1936'daki durumu (Mathews, 1976).	26
Şekil 2.51 : Bema yan odası tonoz üzerindeki fresk ve yazı kalıntısı (Fotoğraf: A. Neftçi, 2005).	28
Şekil 2.52 : Bema yan odası güney duvarı üzerindeki fresk kalıntısı (Fotoğraf: A. Neftçi, 2005).	28
Şekil 2.53 : Theodosius Surları 2. kule duvarı (2005).	33
Şekil 2.54 : Theodosius Surları Altın Kapı güney duvarı (2005).	33
Şekil 2.55 : Aetius Sarnıcı kuzeydoğu duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	33
Şekil 2.56 : Aspar Sarnıcı kuzeydoğu duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	33
Şekil 2.57 : Mokios Sarnıcı güney duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	35
Şekil 2.58 : Karpos Papylos Martyrion'u çevre koridoru (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	35
Şekil 2.59 : Hagios Ioannes Kilisesi apsis sol duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	35
Şekil 2.60 : Hagios Ioannes Kilisesi apsis (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	35
Şekil 2.61 : Hagios Ioannes Kilisesi batı nef duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	36
Şekil 2.62 : Antiochus sarayı kuzeydoğu eksedra dış duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	36
Şekil 2.63 : Antiochus Sarayı kuzeybatı eksedra iç duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	36
Şekil 2.64 : Antiochus Sarayı batı eksedra dış duvarı (Fotoğraf: B. Şahbazoğlu, 2005).	36
Şekil 2.65 : Aziz Menas Kilisesi kuzey avlusu (2005).	41
Şekil 2.66 : Aziz Menas Kilisesi merdivenler (2005).	41
Şekil 2.67 : Aziz Menas Kilisesi giriş (2005).	41
Şekil 2.68 : Altyapıda merdiven boşluğu olarak düşünülen yerdeki pencere (2005).	42
Şekil 2.69 : Aziz Menas Kilisesi kuzey avlusu (2005).	42
Şekil 2.70 : Aziz Menas Kilisesi güney avlusu ve çan kulesi (2005)	42
Şekil 3.1 : Roma, S. Pietro, Havari Petrus'un mezarı, İ.S.400. İzometrik perspektif (Krautheimer, 1986).	45
Şekil 3.2 : Roma, S. Callisto Katakombu, Papalar Şapeli, İ.S. 250 (Krautheimer, 1986).	45
Şekil 3.3 : Roma, Aziz Laurentius Bazilikası, İ.S.330. İzometrik rekonstrüksiyon (Krautheimer, 1986).	48
Şekil 3.4 : Roma, Aziz Sebastiano, İ.S. 312-13, maket (Krautheimer, 1986).	48
Şekil 3.5 : Roma, S. Pietro, İ.S.400. İzometrik perspektif (Krautheimer, 1986).	50

Şekil 3.6	: Roma, S. Pietro, İ.S.400. Plan (Krautheimer, 1986).	50
Şekil 3.7	: Bethlehem Doğuş Kilisesi, 333'teki hali. İzometrik rekonstrüksiyon. (Krautheimer, 1986).	52
Şekil 3.8	: Kudüs, Golgotha'da bazilika ve Anastasis Rotonda. 4. yy kalıntıları planı (http://www.mmdtkw.org/MedRom0148-HolySepulchre.jpg).	53
Şekil 3.9	: Roma, erken 4. yüzyıla ait S. Agnese bazilikası. Plan (Colvin, 1991).	57
Şekil 3.10	: Roma, S. Costanza, İ.S. 350. İç mekan (http://www.activitaly.it/infobase/it/show/1014).	57
Şekil 3.11	: Selanik, Galerius'un takı, rotonda ve kolonadlı yol, 4. yüzyıl. Rekonstrüksiyon (Pazaras, 1998).	58
Şekil 3.12	: Selanik, rotonda, Galerius dönemi. Plan (Pazaras, 1998).	59
Şekil 3.13	: Selanik, rotonda, Galerius dönemi. Kesit (Pazaras, 1998).	59
Şekil 3.14	: Selanik, rotonda, Erken Hıristiyanlık dönemi. Plan (Pazaras, 1998).	59
Şekil 3.15	: Selanik, rotonda, Erken Hıristiyanlık dönemi. Kesit (Pazaras, 1998).	59
Şekil 3.16	: Selanik, Aziz Georgios Rotondası, günümüzdeki görünüşü (Cormack, 2000).	60
Şekil 3.17	: Beth Shean, martyrion, 4. yüzyıl. Plan (Piccirillo, 1989).	63
Şekil 3.18	: Moritanya Tipasa, İ.S. 4.yüzyıl Hıristiyan mozolesi. Plan (Colvin, 1991).	63
Şekil 3.19	: Moritanya Blad Guiton, İ.S. 4.-6. yüzyıl Hıristiyan mozolesi. Plan (Colvin, 1991).	63
Şekil 3.20	: Philippi, sekizgen kilise, 500. Kuzey-batıdan görünüş (Krautheimer, 1986).	65
Şekil 3.21	: Roma, S. Stefano Rotonda, 468-83. Rekonstrüksiyon (http://www.mmdtkw.org/MedRom0146-SStefanoRotondo.jpg).	66
Şekil 3.22	: Roma, S. Stefano Rotonda, 468-83. Günümüzdeki durumu (http://www.mmdtkw.org/MedRom0146-SStefanoRotondo.jpg).	66
Şekil 3.23	: Konstantinopolis, Khalkoprateia Kilisesi ve sekizgen yapı, 5.yy. Plan (Kleiss, 1966).	67
Şekil 3.24	: Konstantinopolis, Khalkoprateia Kilisesi, sekizgen yapı, 5.yy. Plan (Kleiss, 1966).	67
Şekil 3.25	: Konstantinopolis, Euphemia Martyrion'u, 5. yy. Plan (Mathews, 1971).	68
Şekil 3.26	: Garizm Dağı, Theotokos Kilisesi, 484. Plan (Krautheimer, 1986).	69
Şekil 3.27	: Samandağ, martyrion, geç 5.yüzyıl. Plan (Krautheimer, 1986).	70
Şekil 3.28	:.Bosra, Katedral, 513. Plan ve kesit (Krautheimer, 1986).	70
Şekil 3.29	:.Roma, Lateran Vaftizhanesi, 315 ve 432-40. A. Lafreri'nin gravürü (Krautheimer, 1986).	71
Şekil 3.30	:.Spalato, Diokletianus Sarayı giriş portikosu ve rotonda. Robert Adam (1764) (http://arch.ou.edu/arch/2423/Chapter%2022/slide3.htm)	72
Şekil 3.31	:.Piazza Armerina. Plan (http://www.piazza-armerina.it/mosaici/img/pianta.jpg).	73
Şekil 3.32	:.Roma, Minerve Medica, 320. Plan ve kesit (MacDonald, 1962).	73
Şekil 3.33	:.Spalato, Diokletianus'un mozolesi. Plan. Fischer von Erlach'ın rekonstrüksiyonu (http://www.ibiblio.org/expo/palace.exhibit/split10b.jpg).	74
Şekil 3.34	:.Spalato, Diokletianus'un mozolesi. Kesit. Fischer von Erlach'ın rekonstrüksiyonu (http://www.ibiblio.org/expo/palace.exhibit/split10b.jpg).	74
Şekil 3.35	:.Roma, SS Marcellino e Pietro, Helena mozolesi, 4.yy. Plan (Colvin, 1991).	74
Şekil 3.36	:.Roma, SS Marcellino e Pietro, Helena mozolesi, 4.yy. Görünüş (Colvin, 1991).	74

Şekil 3.37 :.Roma, S. Agnese, S. Costanza Mozolesi, 4.yy. Plan (www.duepassinelmistero.com/Architettura%20circolare%20funeraria.htm).	75
Şekil 3.38 :.Roma, S. Agnese, S. Costanza Mozolesi, 4.yy. Kesit (www.duepassinelmistero.com/Architettura%20circolare%20funeraria.htm).	75
Şekil 3.39 : Roma, S. Pietro, Honorius hanedanı Mozoleleri, 4.yy. Plan (Colvin, 1991).	75
Şekil 3.40 : Milano, Aziz Laurentius, S. Aquilino mozolesi, 4.yy. Plan (Colvin, 1991).	75
Şekil 3.41 : Milano, Aziz Laurentius, S. Aquilino mozolesi, 4.yy. Kesit (Colvin, 1991).	75
Şekil 3.42 : Ravenna, Theoderic'in mozolesi, 536. Zemin kat planı (Bendazzi, Ricci, 1987).	76
Şekil 3.43 : Ravenna, Theoderic'in mozolesi, 536. Üst kat planı (Bendazzi, Ricci, 1987).	76
Şekil 3.44 : Ravenna, Theoderic'in mozolesi, 536. Görünüş (Bendazzi, Ricci, 1987).	76
Şekil 4.1 :.Schneider'in restitüsyon denemesi, 1936. Perspektif (Schneider, 1936).	79
Şekil 4.2 :.Cezayir, Tipasa, Kober Roumia pagan mozolesi, İ.Ö.20'ler. Plan (Alexander, 1949).	84
Şekil 4.3 :.Gaeta, L. Munatius Plancus pagan mozolesi 1.yy. Plan (Colvin, 1991).	84
Şekil 4.4 :.Spalato, Diokletianus'un mozolesi. 300. Plan (http://www.ibiblio.org/expo/palace.exhibit/split10b.jpg).	84
Şekil 4.5 :.Selanik, Aziz Georgios Rotondası, 300'ler. Plan (Pazaras, 1998).	84
Şekil 4.6 :.Roma, S. Costanza Mozolesi, 350. Plan (Colvin, 1991).	84
Şekil 4.7 :.Roma, S. Agnese bazilikası, 4.yy. Plan (Colvin, 1991).	85
Şekil 4.8 : Roma, SS Marcellino e Pietro bazilikası, 4.yy. Plan (Colvin, 1991).	85
Şekil 4.9 : Roma, S. Sebastiano bazilikası, 4.yy. Plan (Colvin, 1991).	85
Şekil 4.10 : Anavarza, Havariler kilisesi, 5.-6.yy. Plan (Hill, 1996).	85
Şekil 4.11 : Yanıkhan, Güney kilisesi, 4.-6.yy. Plan (Hill, 1996).	85
Şekil 4.12 : Korykos, Kilise G, Transeptli Kilise, 5.yy. Plan. (Hill, 1996).	85
Şekil 4.13 : Kanlıdivane, 1. Kilise. Plan (Hill, 1996).	87
Şekil 4.14 : Meryemlik, Kubbeli Kilise, 5.yy. Plan (Hill, 1996).	87
Şekil 4.15 : Meryemlik, Aya Thekla Bazilikası, 5.yy. Plan (Hill, 1996).	87
Şekil 4.16 : Üst yapıya ait olduğu düşünülen sütun başlığı (2005).	88
Şekil 4.17 : Kudüs, Golgotha'daki Anastasis Rotonda ve bazilika.4.yy. Plan (Couasnon, 1974).	89
Şekil 4.18 : Kudüs, dördüncü yüzyıl rotondasının rekonstrüksiyonu.Perspektif (Couasnon, 1974).	90
Şekil 4.19 : Kudüs, dördüncü yüzyıl yapısının çatı planı.Rekonstrüksiyon (Couasnon, 1974).	90
Şekil 5.1 : Restitüsyon önerisi, 1.evre. Plan (Çizim: A. Beygo, 2005).	94
Şekil 5.2 : Restitüsyon önerisi, 2.evre. Plan (Çizim: A. Beygo, 2005).	96

Referans verilmeyen tüm fotoğraflar A. Beygo'ya aittir.

İSTANBUL SAMATYA'DA KARPOS POPYLOS MARTYRION'U

ÖZET

Bu çalışmada, İstanbul Samatya'da günümüzdeki Aziz Menas Kilisesi'nin altında kalmış olan bir erken Bizans yapısı ele alınmaktadır. İlk olarak Alfons Maria Schneider tarafından 1935 yılında incelenen yapı, onun tarafından Karpos Papylos Martyrion'unun altyapısı olarak nitelendirilmiş, 4./5. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Ancak bu martyrlerin mezarlarına dair herhangi bir arkeolojik kanıt mevcut olmadığı gibi, Aziz Menas'tan önce burada bulunan Aziz Polykarpos Kilisesi'nin Karpos Papylos Martyrion'u olduğu da şüpheyle yaklaşılması gereken bir öneridir. Çünkü üst yapı ile ilgili elimizde Ortaçağ hacılarının yazıları ve gezginlerin günlükleri dışında bilgi yoktur.

Bu yapı, kubbeli dairesel bir ana mekan ve bu mekanın etrafını dolaşan bir çevre koridoru, bir apsis, bir bema ve bema yan odasından meydana gelmektedir. Bema bölümündeki bir kısmı yıkılmış beşik tonozun yerine daha geç dönemde bir aynalı tonoz yapılmış, bu bölümdeki kemer de kapsamlı bir tamir görmüştür. Bema yan odası olarak adlandırılan mekanda, 10.-11.-12. yüzyıllara tarihlendirilebilen fresk ve yazıt kalıntıları bulunmaktadır. Yapım tekniği ve malzeme bağlamında da araştırmacılar tarafından 4.-5. yüzyıllara tarihlendirilebilen yapının, İstanbul'daki diğer 5. yüzyıl yapılarının yapım tekniği ve malzemeleriyle karşılaştırıldığında, 5. yüzyıla tarihlenmesi mümkün görünmektedir.

Yapı, mimari özellikleri bakımından erken Hıristiyanlık dönemi martyrionları ile benzerlik göstermektedir. Erken Hıristiyanlık döneminde, mezarlıklarda türeyen martyrion ritüeli, zaman içinde gelişmiş, Konstantinos döneminde asıl şeklini almıştır. Batıda ve doğuda martyrion yapılarının gelişimi farklı olmakla birlikte, Kutsal Topraklar'da ortaya çıkan bağımsız dairesel planlı martyrion tipi, doğuda çoğunlukta olmak üzere imparatorluğun birçok bölgesinde görülmüştür. Bu yapı türünün kökeni, Roma imparatorluk yapıları ve pagan mozoleleriyle bağlantılandırılabilir.

Karpos Papylos Martyrion'unun Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi'nin bir kopyası olduğuna dair Patria metnilerindeki bilgiler, altyapının plan şemasının üstte de devam edeceğini düşünen Schneider'i, yapıya kimliğini verirken bu sonuca götürmüştür. Schneider, bu veriler ışığında restitüsyonunu yaptığı üst yapıda Kudüs'teki gibi bir rotunda ve kubbe öngörmüştür. Ancak, üst yapı ile alt yapı arasında görsel bir ilişki bulunmamaktadır. Çünkü alt yapının da bir kubbesi vardır.

Yapının önemli mimari öğeleri olan çevre koridoru ve bema yan odası, tarihsel gelişim ve yapılardaki kullanımları anlamında incelendiğinde, yapının kullanımına dair ipuçları vermektedirler. Öte yandan, yapı içindeki gerçekleştirilmiş tamir faaliyetlerinin de, tarihsel bir bağlama oturtulması ile, yapının kullanımına dair iki aşamalı bir öneri geliştirilebilir.

İstanbul'un neredeyse tamamı ayakta kalabilmiş tek 5. yüzyıl yapısı, içinde bulunduğu kötü şartlardan arındırılarak koruma altına alınmalıdır.

KARPOS PAPYLOS MARTYRION IN ISTANBUL SAMATYA

SUMMARY

In this work, an early Byzantian substructure underneath the recent Greek Church of Hagios Menas in Samatya quarter of İstanbul is being discussed. Firstly investigated by Alfons Maria Schneider in 1935, this substructure is identified as the substructure of Saints Karpos Papylos Martyrion and dated to 4./5. centuries by him. However, there is no archaeological evidence related to the martyrs' tombs as well as the analogy of Hagios Polykarpos Church replaced by Hagios Menas with Karpos Papylos Church is a doubtful contention. Because we have got no information about the upper structure except medieval Synaxarium and the inscriptions of the later travellers.

This structure consists of a domed circular main space and a surrounding ambulatory, an apse, a bema and a bema side room. A mirror vault had been constructed over the demolished barrel vault subsequently and the arch in this area had been broadly repaired. Some fresco and inscription remnants dating to the 10.-11.-12. centuries exist in the so called bema side room. The structure which is considered to be dating to 4./5. centuries by the researchers, can probably be dated to 5. century when it is compared to the construction techniques and materials of the other 5. century buildings in İstanbul.

The structure displays some similarities with the early Christian martyrions in architectural respect. In the early Christian times, the martyrion ritual that has sprung in the cemeteries, gradually grown up and gained its main shape in Constantine's time. Although, the progress in the east and west has been different from each other, free standing circular planned martyrions that has sprung up in the Holy Land are found all over the empire but mostly in the east. The origin of this building type can be said to be derived from Roman imperial architecture and pagan mausoleums.

The Patria Texts telling about the Karpos Papylos Martyrion's being a copy of Holy Sepulchre Church in Jerusalem, brought Schneider to his conclusion in identifying the building while considering the lower plan as a projection of the lacking upper plan. Consequently, he predicted a rotunda and a dome resembling the one in Jerusalem on the upper structure of which he made a restitution. However, there's no visual communication between the lacking upper structure and the substructure because the substructure has a dome.

The significant architectural elements which are the ambulatory and bema side room, give important hints concerning the function, while their historical progress and the use in the buildings are researched. At the same time, while the repairs that had been carried out in the structure, are considered in the historical context, a suggestion with two phases can be made.

Being one of the few remaining 5. century structures in İstanbul, it is the only one almost totally preserved. It should be taken under conservation by being purified from the bad conditions it is suffering.

1. GİRİŞ

Yepyeni bir coğrafyada, yeni ve radikal bir din olan Hıristiyanlığın yeşerdiği, kökeni Roma olan ancak şartlarıyla Bizans kimliğini almış toplum, kültürü, sanatı ve mimarlığıyla Konstantinopolis'e kimliğini vermişti. Konstantinopolis'ten İstanbul'a kadar geçen yüzyıllar boyunca zamanın izlerini silemediği birçok Hıristiyanlık yapısı, bize bu kentin heterojen dokusunu ve bununla etkileşim içindeki çok yönlü kültürü hatırlatırcasına yaşamaya devam etmektedir.

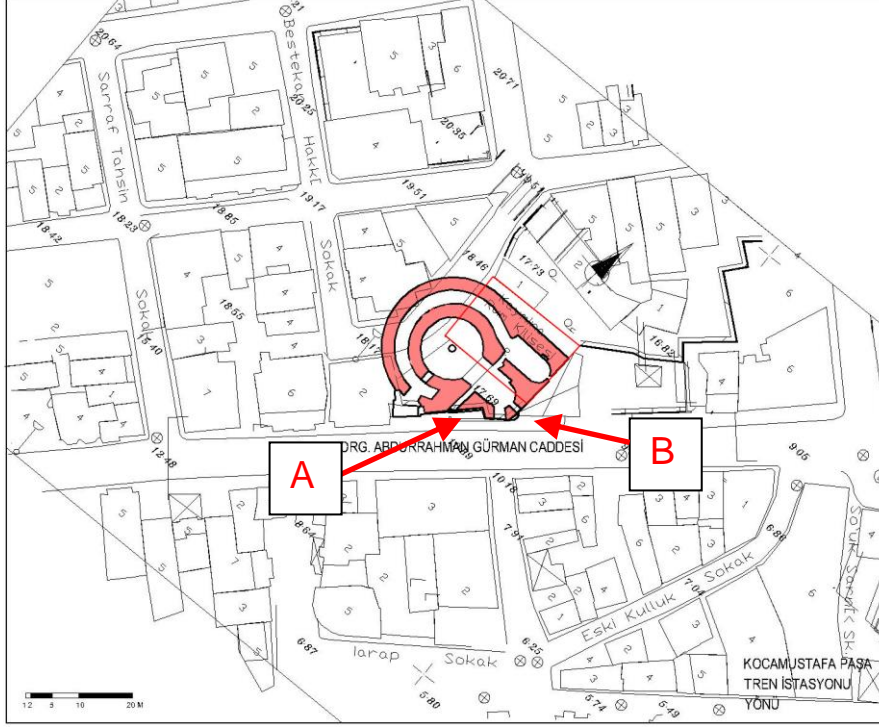
Erken Hıristiyanlık döneminin yapı türlerinden biri olan bağımsız dairesel planlı martyrionlardan, İstanbul'da günümüze kadar gelebilmiş tek bir örnek mevcuttur. Bu çalışmanın ikinci bölümünde, Samatya'da bir 19.yüzyıl Rum Kilisesi olan Aziz Menas'ın altında bulunan ve Karpos Papylos Martyrion'u olarak tanımlanıp, 4./5. yüzyıllara tarihlendirilen altyapı tanıtılacaktır. Şahıs mülkü olan altyapının, 1935 yılında Alfons Maria Schneider tarafından yapılan ilk rölövesi ve önermelerinden yola çıkarak ve bizim gerçekleştirdiğimiz rölöve çalışmasıyla karşılaştırarak üstyapısı hakkında bilgi sahip olmadığımız yapının kimliği tartışılacaktır. İstanbul'da beşinci yüzyıla tarihlendirilen birkaç yapının duvar örgü tekniği ve malzeme boyutlarına dair yapılan bir alan çalışmasının sonucunda elde edilen verilerle Karpos Papylos Martyrion'u altyapısının verileri karşılaştırılarak, yapının tarihine dair iki yüz yıllık zaman aralığı daraltılmaya çalışılacaktır. Aziz Menas'tan önce burada bulunan Aziz Polykarpos Kilisesi'nin Karpos Papylos Martyrion'u ile aynı yapı olup olmadığı, üst yapı ile alt yapının ilişkisi, bu kubbeli ve büyük altyapının bir temel yapısı olmak dışında başka bir işlevinin olma olasılığı, azizlerin mezarlarının burada bulunduğu dair herhangi bir arkeolojik verinin olmayışı gibi sorunlar Patria metinleri, Synaxarium, gezginlerin notları ve günümüz tarihçilerinin araştırmaları ışığında ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde martyrionun tanımı yapıldıktan sonra, Hıristiyanlığın ilk ibadet mekanları ve mezarlıklarının gelişim süreciyle şekillenen martyrion kavramının, tarihsel perspektifte Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte gelişimi, bağımsız dairesel planlı martyrionlar ve kiliselerle etkileşimleri, Doğu ve Batı bölgeleri bağlamında tartışılacaktır. Bağımsız dairesel planlı martyrionlara, Hıristiyanlık öncesi dönemde kaynaklık etmiş olabilecek yapılar ele alınacaktır.

Dördüncü bölüm, Karpos Papylos Martyrion'u olduğu düşünölen yapının birçok bağlamda bir değeriendirmesi olacaktır. Schneider'in yaptığı rölöve ile şimdiki durum arasındaki farklar belirtilecek, yaptığı restitüsyon değeriendirilecektir. Yapının ayıredici mimari özellikleri olan çevre koridoru ve bema yan odası, pagan dönemlerde ve erken Hıristiyanlık'ta kullanıldığı yapı türleri bağlamında mimari biçim ve işlevleriyle ele alınacaktır. Yapının Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi'ne benzerliği incelenecektir. Sonuç bölümünde de verilen tüm bu bilgiler ışığında, yapının işlevi ve fonksiyon şeması üzerine geliştirilebilen öneriler tartışılacaktır.

İstanbul'un erken Bizans dönemine ait az sayıdaki yapısından en iyi korunmuş olanı sayılabilecek Karpos Papylos Martyrion'u altyapısının öneminin fark edilmesi ve daha iyi koşullarda korumaya alınması, İstanbul'un tarihsel ve kültürel mirası açısından büyük önem teşkil etmektedir.

Patrikhanesi tarafından mülk sahibine açılmış olan dava sürmektedir. Yapının içinde barınan kiracılardan biri bir çelik kapı imalathanesi, diğeri ise bir otomobil yıkama yağlama servisi işletmektedir. Yapının güney tarafındaki parselde konumlanması gereken tek katlı kahvehanenin bir bölümü yapının sınırlarını ihlal etmiş olup, çevre koridorunun içine taşmaktadır (Şekil 2.2, 2.11).

Şekil 2.2: Samatya bölgesi, Org.Abdurrahman Gürman Caddesi üzerindeki yapının konumu.

Kahvehanenin yanında da bitişik nizam, çoğunlukla konut içerikli apartmanlar, zemin katlarında da küçük esnaf işletmeleri yer almaktadır. Doğu tarafında da yıkama yağlama servisinin ekleri ve açık mekanı bulunur (Şekil 2.2-2.6, 2.11). Altyapının duvar dokusu oto servisinin açık alanından kısmen görülmekte olup ön cephe tamamen sıvanmış ve boyanmıştır. Ancak kubbeli altyapının varlığı dışarıdan belli değildir (Şekil 2.3-2.8).

Şekil 2.3: Hagios Menas Kilisesi
(A noktasından)

Şekil 2.4: Hagios Menas Kilisesi apsis tarafı (B noktasından)

Şekil 2.5: Hagios Menas Kilisesi
(A noktasından)

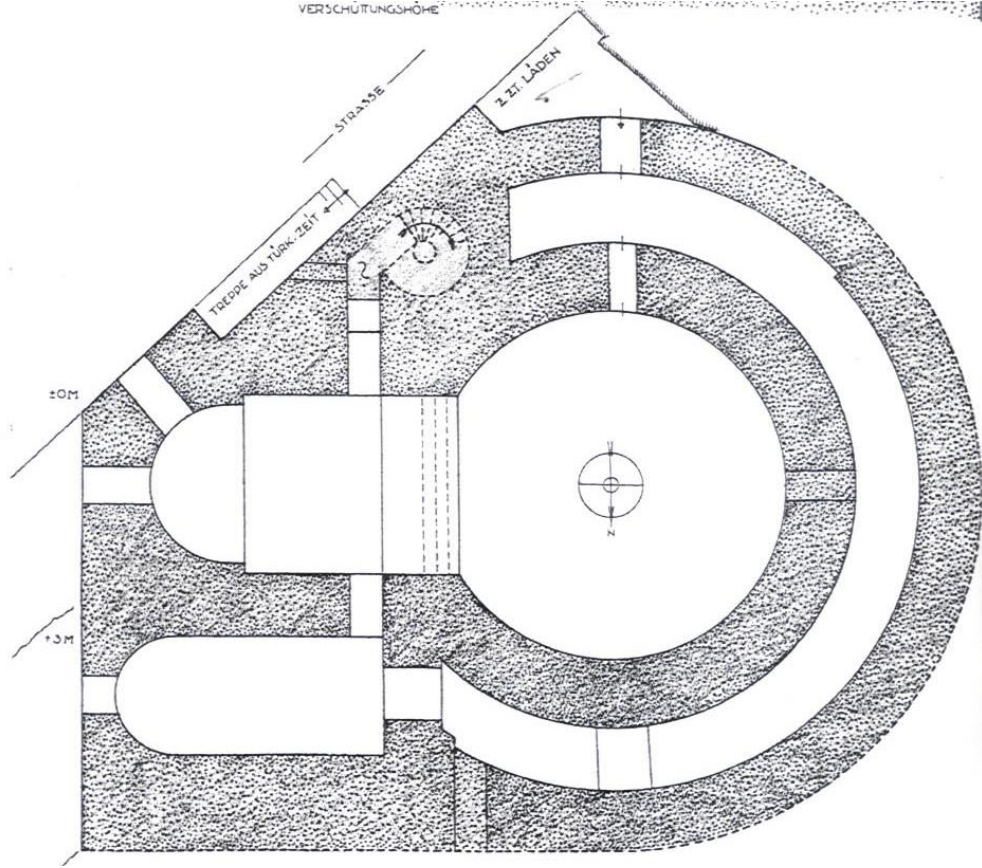
Şekil 2.6: Hagios Menas Kilisesi'nin avlusundan oto servisi ek yapıları.

2.2 Analiz

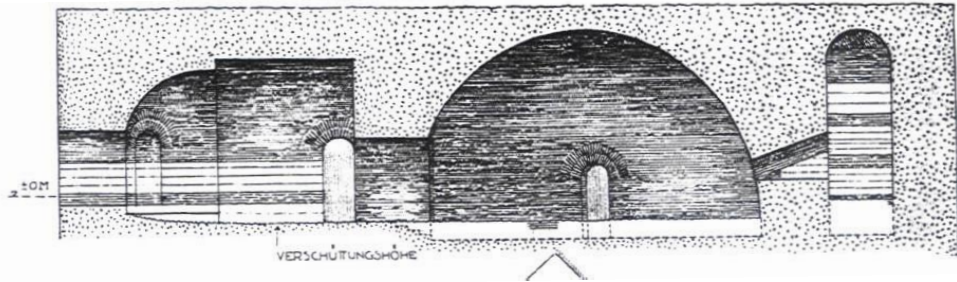
2.2.1 Rölöve

Yapının kimliği ilk olarak Gedeon tarafından 1900 yılında saptanmıştır (Berger, 1988, s.624). Bu yapı ile ilgili ilk çalışmayı da, İstanbul'un tarihsel topoğrafyası üzerine birçok çalışma yapmış olan Alman arkeolog ve bizantolog Alfons Maria Schneider 1935 yılında gerçekleştirmiştir. Rölövesini çıkartıp bir de restitüsyon denemesi yaptığı yapının tanımlama ve isimlendirmesi de ona aittir. Schneider o tarihlerde yapının kömür ve saman deposu olarak kullanıldığını belirtmiştir. Çıkardığı

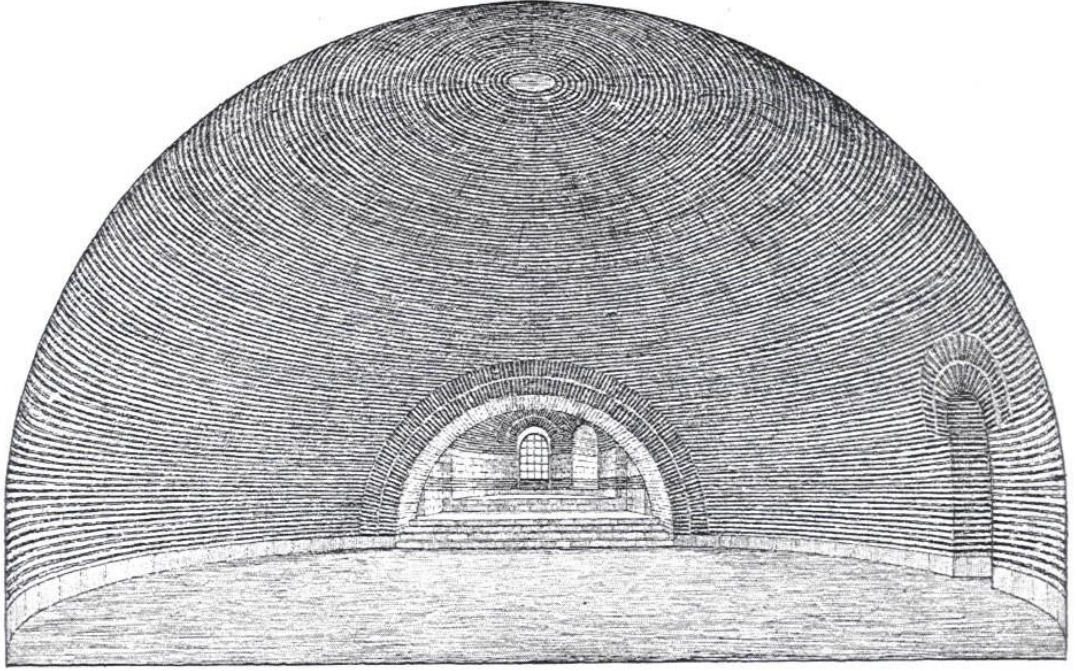
rölöveye göre yapı, 5 m yüksekliği ve 12 m çapı olan kubbeli bir mekan, bu mekanı çevreleyen 2,50 m genişliğinde ve 7,5 m yüksekliğinde beşik tonozlu bir çevre koridoru, kubbeli mekandan alçak kemerle geçilen beşik tonoz çatılı, bölmeli bir bema, apsis ve bema ile apsisin kuzeyindeki bir yan odadan meydana gelmektedir (Şekil 2.7- 2.10) (Schneider, 1936, s.1). Bugün, onun çizimlerindeki durum iç mekandaki bazı eklerle ve müdahalelerle biraz değişmiş ancak temelde aynı kalmıştır.

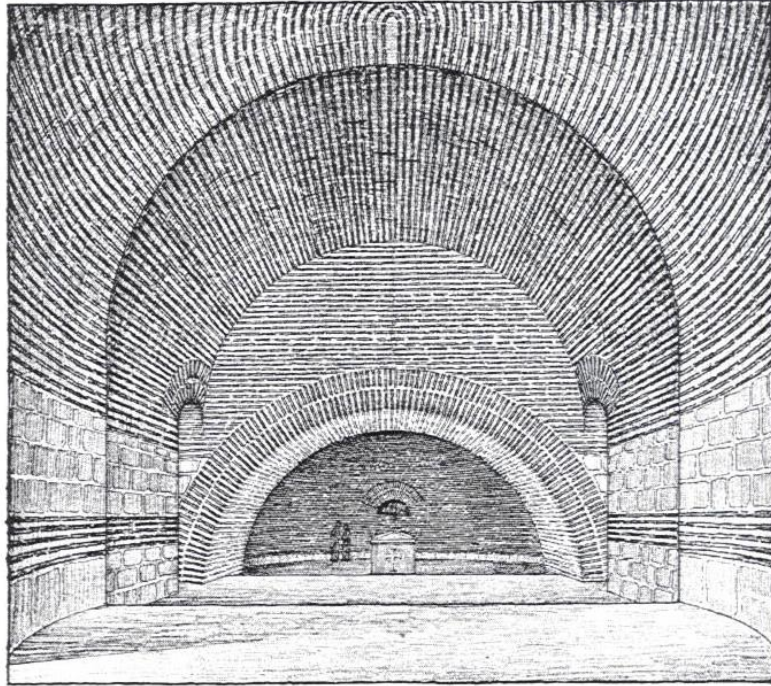
Şekil 2.7: Schneider'in rölövesi. Plan.

Şekil 2.8: Schneider'in rölövesi. Kesit.

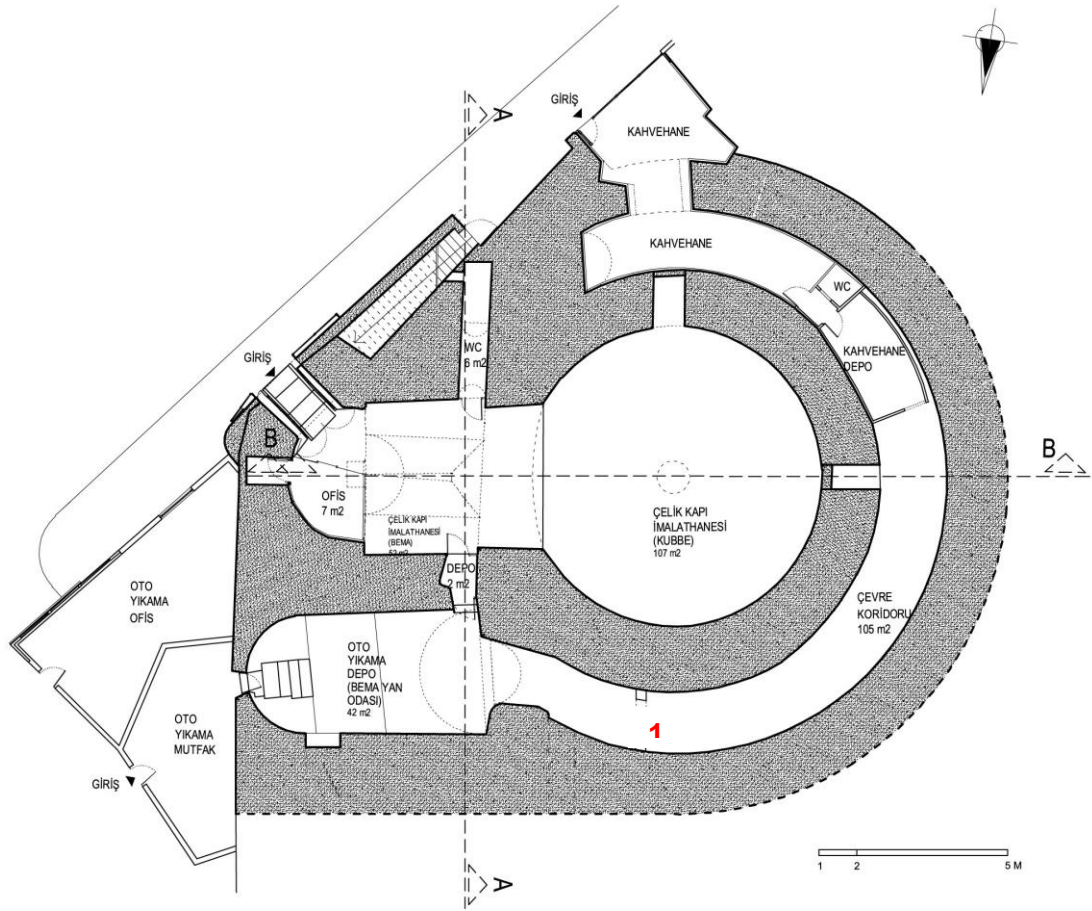

Şekil 2.9: Schneider'in restitüsyonu. Kubbeli mekandan apsise bakış ve apsisten kubbeli mekana bakış .

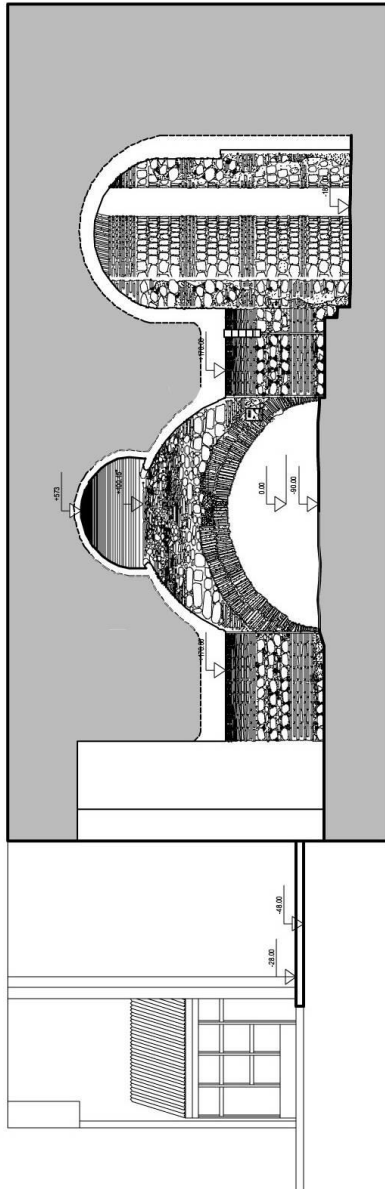

Şekil 2.10: Schneider'in restitüsyonu. Apsisten kubbeli mekana bakış.

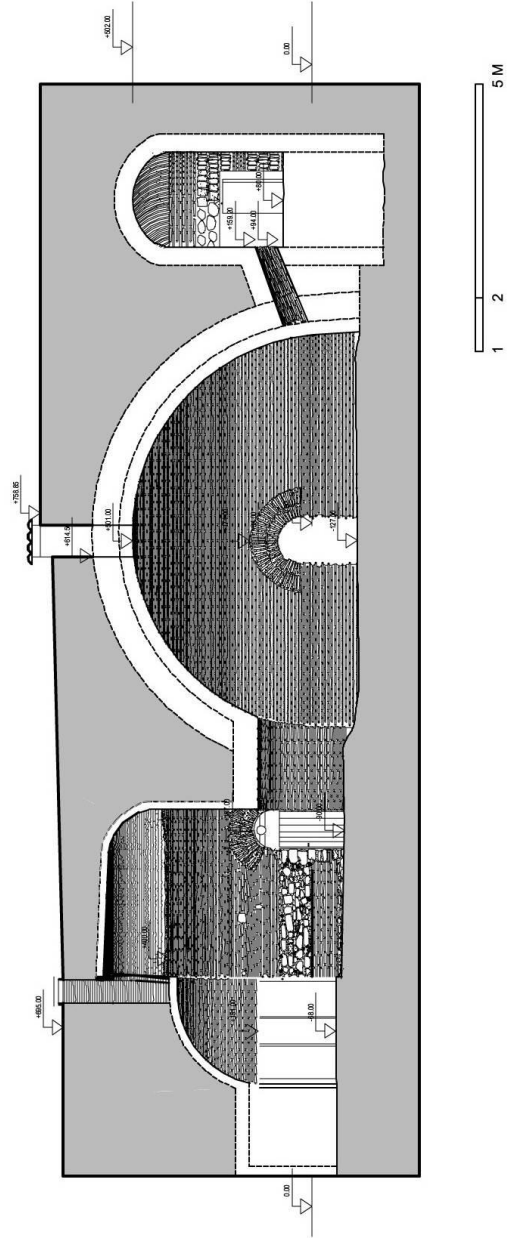
2005 yılı temmuz ayında, Şima Kunttaş, Sıdika Gökyar ve Bahadır Çetinsaya adlı üç mimarlık lisans öğrencisiyle birlikte gerçekleştirdiğimiz rölöve çalışması sonrası ortaya çıkan tablo, bazı farklar olmakla birlikte Schneider'in rölövesiyle örtüşmektedir. Bizim rölövemize göre bu yapı genel olarak 12 m çapı ve 6.30 m yüksekliği olan bir kubbeli ana mekan, bu mekandan alçak bir kemerle ve basamakla geçilen 6 m genişliğinde tonozu yıkılmış ve tamir görmüş bir bema, 2.50 m yarıçaplı yarı dairesel bir apsis, kubbeli mekanın etrafını dolaşan 2.65 m genişliğinde ve en yüksek yerinde 7.20 m tavan yüksekliği olan beşik tonozlu bir çevre koridoru ve bu koridorun doğu ucunda ulaştığı 4.90 genişliğinde ve 7.20 m yüksekliğindeki bir bema yan odasından oluşmaktadır.

Şekil 2.11: Rölöve (2005). Plan.

Şekil 2.12: Rölöve (2005).
A-A kesiti.

Şekil 2.13: Rölöve (2005). B-B kesiti.

2.2.2 Yapının Günümüzdeki Durumu ve Geçirdiği Evreler

Günümüzdeki kapı atölyesi apsis, bema ve kubbeli mekanda, otomobil yıkama yağlama servisi de bema yan odasında konumlanmakta, kahvehane ise bir kısmı yapının dışında olmak üzere çevre koridorunun neredeyse yarısını işgal etmektedir (Şekil 2.11). Her üç mekanın da girişleri farklıdır. Schneider (1936, s.1) yapıyı ilk incelediği zaman kullanılabilir durumdaki tek giriş, apsise açılmış pencereler olduğunu belirttiği iki boşluktan birinden sağlanmaktaydı. Bu giriş şu anda kapı atölyesinin girişidir. Otomobil servisi sahipleri, depo olarak kullandıkları bema yan odasına giriş sağlamak için bu mekanın doğu duvarına bir kapı boşluğu açmışlardır.

2.2.2.1 Giriş

Günümüzde kullanılan ve en göz önündeki giriş, kapı atölyesi girişi olup cadde üzerindedir. Bu giriş, apsise açılmış kemerli bir pencere olduğu düşünülen bir boşluktan sağlanmaktadır dolayısıyla orijinal giriş yeri değildir. Kaldırım kotundan 90 cm kadar düşük olan iç mekana bu kapıdan beş basamakla inilir (Şekil 2.14-2.16).

Şekil 2.14: Cephe. En solda tek katlı kahvehane yapısı, en sağda kapı atölyesinin apsis tarafından giriş kapısı (2005).

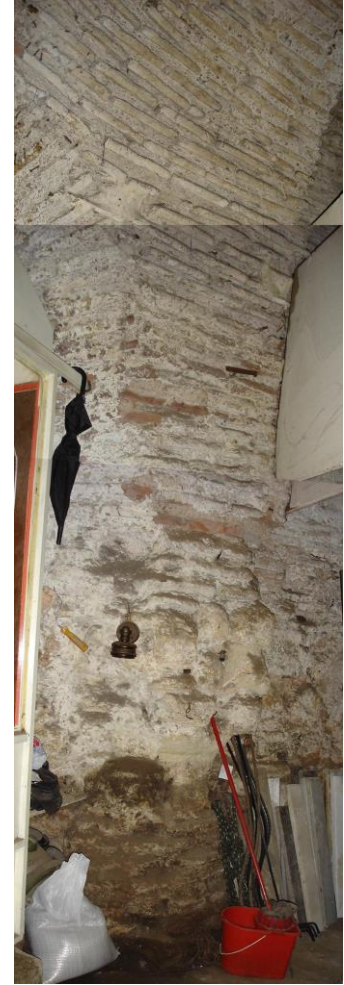
Şekil 2.15: Cephe. Kapı atölyesinin apsis tarafından giriş kapısı (2005).

Schneider (1936, s.1), ana giriş kapısının daha güneyde, birtakım ahşap kulübelerin altında kaldığını belirtmekle birlikte, tepeye bakan batı tarafından da yıkılmış olan üst yapıya ait bir girişin olduğunu öne sürmüştür. Janin de (1939, s.145) ana

caddedeki girişten sözeder ancak ana girişin batı tarafında yani üst kotta olduğunu belirtir. Schneider güneydeki kapıya ulaşma olanağı bulmuş, bu kapının yanında, yuvarlak dış cephe duvarına dar açıyla saplanan düz duvarın teras duvarı olduğunu öngörmüştür. Şimdiki giriş kapısının güneyinde, dış duvarın bittiği noktada bir kemer başlangıcı olduğunu belirterek restitüsyon denemesini de bu bilgiler ışığında çizmiştir (Schneider, 1936, s.1). Ancak günümüzde ahşap kulübelerin yerini almış olan kahvehane, kısmen çevre koridoru içinde konumlanmaktadır. Çevre koridorundan kubbeli mekana açılan ancak taşla örülerek kapatılmış giriş kapısı, ayrıca kahvehane yönünden kaplanmıştır (Şekil 2.11,2.14).

Şekil 2.16: İç mekandan kapı atölyesi girişi (2005).

Şekil 2.17: Giriş kemerinin sağ tarafındaki bozulmalar (2005).

2.2.2.2 Apsis ve Bema

Önceden pencere olduğunu düşündüğümüz bugünkü girişten apsisli bemaya ulaşılır. İçeri girdikten sonra hemen sağ tarafta, kapı atölyesi sahiplerinin ofis olarak kullandıkları alüminyum bölme duvarlı bir mekan bulunmaktadır (Şekil 2.11,2.18). Bu mekan yarı dairesel apsisin hemen önünde konumlanmaktadır. Apsisin orta aksında, Schneider'in giriş boşluğuyla aynı boyutlarda çizdiği ve apsisin eski fotoğrafında da görülen başka bir kemerli pencere bulunmaktadır (Şekil 2.19). Bugün, bu pencere boşluğu ofis mekanının içinden ulaşılan bir depo olarak kullanılmaktadır. İçini kontrplakla kaplamış, önüne de bir kapı eklemiştir. Önceleri pencere olduğu düşünülen giriş kapısının kemeri günümüzde oldukça zarar görmüştür (Şekil 2.17). Kapı olarak kullanılmak için her iki yanından 1 m kadar kırılarak genişletilmiştir.

Şekil 2.18: İç mekandan kapı atölyesi girişi, apsis ve bema (2005).

Şekil 2.19: Kapı atölyesinden önceki durum, giriş ve apsis (1936).

Yarı dairesel olan apsisin duvar örgüsü, bemanın diğer duvarlarından ve 1936 yılına ait bir fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla, bugünkü zemin seviyesinden itibaren birkaç sıra taş, 4-5 sıra tuğla, 4-5 sıra taş ve en üst kısmı da tamamen ışınal tuğla örgüsünden oluşmaktadır. Ancak mevcut zemin kotu orijinal zemine göre yükselmiş olduğundan ilk taş sıralarının sayısı ve ölçüsü saptanamamaktadır. Apsis kemerinin giriş kapısı tarafından ölçülebildiği kadarıyla, taş sıralarının sonlanıp tuğla örgüsünün başladığı kot, bu noktadaki zemin seviyesinden itibaren 175-180 cm

olarak saptanmıştır. Tuğla boyları 34-38 cm arasında değişmekte olup, tuğla kalınlığı 4,5-5 cm'dir. Harç kalınlığı 3.5-5 cm arasında değişmekle birlikte ortalama 4 cm olduğu söylenebilir. Apsiste hem depo olarak kullanılan pencere hem de giriş boşluğu birer tuğlalı yarı dairesel kemerle çevrilidir. Işınsal tuğla örgülü yarı kubbenin üzerinde özellikle sol üst kısımdaki doku bozulması, özensizleşen işçilik ve değişen tuğla harç oranı onarım yapıldığını göstermektedir (Şekil 2.20).

6 m genişliğindeki bemanın tamamını örten beşik tonozun bir kısmı yıkılmış, tepe noktasında ortalama 150 cm genişliğinde bir açıklık oluşmuştur. Bu açıklığın, daha sonra yüksek bir aynalı tonozla örtüldüğü görülmektedir. Ancak bu yeni tonoz eskisinin üzerine oturmaktadır (Şekil 2.21,2.22). Kesin tarihlendirme yapılamamakla birlikte bu aynalı tonozun göze çarpan turuncu renkli tuğlalarının boyutları, ana yapınıninkine göre daha küçük ve harç aralıkları daha dardır. 20. yüzyıldan daha önceye ait olduğunu düşündüğümüz bu bölümden Schneider'in bahsetmemesi de ilginçtir. Bu aynalı tonoz, yukarıdaki yapı inşa edilirken gerekli kota ulaşarak bir teras oluşturmak amacıyla yapılmış gibi gözükmektedir. Bu tonozun doğu ucunda, apsis kemerinin hemen üstünde, eski beşik tonozun tepe noktasından başlayan kemerli bir açıklık bulunmaktadır (Şekil 2.21-2.23). Yanları taşla örülmüş bu pencere 170 cm yüksekliğinde ve 80 cm genişliğindedir. Bu açıklık, apsis kemerine binen yükü azaltmak için yapılmış bir hafifletme kemeri olabilir. Dış mekanla doğrudan ilişkisi olmayan pencere, L şeklinde bir boşlukla üst kattaki avlunun zeminine açılmakta, zemindeki bir ızgara ve tente ile korunmaktadır.

Şekil 2.20: Apsis (2005).

Şekil 2.21: Apsis ve bema üzerindeki sonradan yapılmış tonoz (2005).

Şekil 2.22: Bema üzerindeki sonradan yapılmış aynalı tonoz ve sağda pencere (2005).

Şekil 2.23: Apsis kimeri üzerindeki pencere (2005).

Bemanın kuzey ve güney duvarları da zeminden ortalama 180 cm'lik kota kadar tuğla hatıllı yığma taş tekniğiyle yapılmış olup, daha üst kotta tuğla örgüsü ile devam etmektedir. Zemin kotundan sadece 30-35 cm yüksekliğindeki ilk iki taş sırası algılanmaktadır. Duvar örgüsü daha sonra sırasıyla 70 cm yüksekliğinde 7 sıra tuğla

ve 90 cm yüksekliğinde 4-5 sıra taş ve üstünde de tuğla olarak devam etmektedir. Bu bölümde tuğla boyları 34-38 cm arasında değişmektedir ve kalınlıkları da 4-5 cm'dir. Harç kalınlığı ortalama 4-5 cm'dir. Bemanın kuzey ve güney duvarlarında simetrik iki kemerli geçiş bulunmaktadır. Geçiş kapıları çift sıra tuğla örgülü yarı dairesel kemerlerle çevrilidir ve bu kemerler hemen hemen bema duvarlarının en üst tuğla sırasının başladığı seviye ile aynı kottan başlamaktadır (Şekil 2.24,2.25).

Şekil 2.24: Bema güney duvarındaki geçiş kapısı (2005).

Şekil 2.25: Bema kuzey duvarındaki geçiş kapısı (2005).

Bemanın güney duvarındaki tuğla tonoz örtülü geçit yapının anlamlandırması zor bölümlerinden biridir. 110 cm genişliğinde ve 550 cm uzunluğundaki bu geçit hiçbir yere açılmamakta ve kiracılar tarafından WC ve depo olarak kullanılmaktadır. Bemanın duvar örgüsü biraz farklılaşarak burada da devam etmektedir. Duvar örgüsü zeminden yukarı doğru sırasıyla 60 cm yüksekliğinde 2 sıra taş, 35 cm yüksekliğinde 5 sıra tuğla, 100 cm yüksekliğinde 5 sıra taş ve üstü tuğla olarak gözlemlenmektedir. Schneider'e (1936, s.1) göre bemanın güney duvarındaki tonoz örtülü geçit bemadan yapının üst katına çıkan bir döner merdivene açılmaktadır. Geçidin sonlandığı güney duvarında üst kotlarda bulunan ve cepheye açılan pencere boşluğu da merdiven boşluğunu aydınlatma açısından bu savı doğrular gibidir. Schneider, çevre koridorunun yapının güney tarafına doğru uzayıp tanımsız bir noktada sonlanmasını, bu merdivenin varlığına bağlamaktadır. Bu geçitteki tonoz iki kademeli olup, alçak bölümde 275 cm yüksekliğinde, cepheye daha yakın olan tarafında ise yaklaşık 400 cm yüksekliğindedir. Bu tonozun, bemadaki tonoz ile aynı dönemde yıkılmış ve aynalı tonoz gibi üstteki yapıyla bağlantılı olarak, zemin kotu sağlama amacıyla daha yüksek yapılmış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu mekan, gerek kiracıların WC olarak kullanmasından doğan

olumsuz şartlardan, gerekse içeride yığılı eşyalardan dolayı çok net gözlemlenememesine rağmen merdivenin varlığına dair herhangi bir kanıt rastlanmamıştır (Şekil 2.26, 2.27).

Bemanın kuzey duvarında, en dar yerinde 100, en geniş yerinde 140 cm genişliğinde ve 170 cm derinliğindeki tuğla tonoz örtülü geçit, otomobil servisinin depo olarak kullandığı bema yan odasına açılmaktadır. Tamir gördüğü anlaşılan tonoz örtüsü deforme olmuştur. Zeminden tonozu kadar olan mesafe en yüksek yerde 270 cm'dir. Bu mekan kiracılar tarafından yine bir depo mekanı olarak kullanılmaktadır. Bema yan odası tarafı yakın zamanda taşla örülerek geçiş iptal edilmiştir (Şekil 2.28). Bu geçit kemerinin üstündeki bema beşik tonozunun bir bölümü de tamir görmüştür. Yıkılmış bölüme yakın kottaki kalın harçlı düzensiz tuğla örgüsü göze çarpmaktadır (Şekil 2.29).

Şekil 2.26: Bema güney duvarındaki geçit (2005).

Şekil 2.27: Bema güney duvarındaki geçidin kademeli tonozu (2005).

Şekil 2.28: Bema kuzey duvarındaki geçidin tonozu (2005).

Şekil 2.29: Bemanın kuzey tarafındaki tonozun tamir izleri (2005).

Bemayla kubbeli ana mekanı bağlayan çift sıra tuğla üzeri taş örgülü kemerin, bema tarafından tepe noktasının yüksekliği 2.50 m'dir. Kemerin genişliği 6.40 m, ortalama duvar kalınlığı 2.50 m'dir. Tüm yapıya oranla çok basık kalan kemer, orijinal zemin kotunun zamanla yükselmiş oluşunu düşündürmektedir. Diğer bölümlerdeki kemerler gibi çift sıra tuğladan oluşan kemerin üst kısmındaki duvar parçasının tamamı düzensiz taş örgüdür. Bu kemer, kuzey ve güneydeki kemerlerin bir bölümünün üstüne binmektedir. Bu birleşim detayları, bema tarafında tuğla ve taş örgüsündeki bozulmalar, bu büyük kemerin bema tarafındaki bölümünün bir sebeple yıkıldıktan sonra tamir gördüğünün işaretleridir. Bu durumun, tonozdaki yıkılmayla aynı durumda gerçekleşmiş olma ihtimali vardır (Şekil 2,24-2,25, 2,30-2.31).

Schneider'in restitüsyon çizimlerinde kemerin bema tarafının tamamen tuğla örgüden oluştuğu görülmektedir (Şekil 2.10).

Şekil 2.30: Bema tarafından kemer örgüsünde bozulmalar (2005).

Şekil 2.31: Kemer ile güney duvarındaki geçidin birleşim detayı (2005).

Şekil 2.32: Kubbe tarafından kemer (2005).

2.2.2.3 Kubbeli Mekan

Kemerin bulunduğu noktadan bir basamak inilerek kubbeli mekana ulaşılır. İki kot arasında yaklaşık 35 cm fark vardır. Bu mekan sadece kubbeden oluştuğu için bir yarıküredir ve düz bir duvar yüzeyi mevcut değildir (Şekil 2.33, 2.34). Tuğla boyları diğer bölümlerdeki orijinal tuğlalarda olduğu gibi 34-38 cm arasında değişmekte olup tuğla kalınlığı da yine 4,5-5 cm'dir. Harç kalınlığı ortalama 3,5-6 cm arasında değişmekle birlikte ortalama 4 cm'dir. Schneider'in giriş kapısı olarak nitelendirdiği kemerli kapı mekanın güney tarafında bulunmaktadır (Şekil 2.35). 125 cm genişliği ve 220 cm yüksekliğiyle, zeminden dolayı yüksekliğinin bir kısmını kaybetmiş olsa bile, yine de bu kapı böyle bir yapıya ana giriş kapısı olmak için küçük kalmaktadır. Bu kapının kemeri de diğer kemerler gibi iki sıra tuğla ile çevrenmektedir. Kahvehane tarafından örülerek iptal edilmiş bu kapının derinliği 200 cm'dir. Kubbe duvarı kalınlığının çok daha az olması gerektiğinden çevre koridoru iç duvarıyla kubbe arasında bir dolgu katmanı olmalıdır. Kubbe üzerinde belli aralıklarla iskele boşlukları görülmektedir. Kapı atölyesi sahipleri kullandıkları sobanın bacasını çıkartabilmek için kubbenin en üst noktasına bir delik açmışlardır (Şekil 2.33,2.34). Üstteki avlunun zeminiyle kubbenin en üst iç noktası arasında 250 cm'lik bir mesafe bulunmuştur. Ağırlık ve tuğla boyutları gibi parametrelere bağlı kubbe cidarının üstünde de bir dolgu katmanının olması mümkündür. Bu mekanda birçok malzeme ve taşıyıcı sistem sorunu vardır. Yüksek oranda yüzey kaybı, boşalmış derz, sıvada dökülme ve içeride yapılan çalışmadan kaynaklanan yüzey kaybı ve niteliksiz eklerin yanı sıra, kubbenin batı kanadında gözle fark edilebilecek ölçüde bir çökme ve şiddetli su sızıntısı problemi bulunmaktadır. Aziz Menas Kilisesi'nin güney duvarı altyapının kubbesinin neredeyse orta aksından geçmekte, bu da kubbe için statik açıdan tehlike yaratmaktadır.

Şekil 2.33: Kubbe, güney tarafından (2005).

Şekil 2.34: Kubbe, kuzey tarafından (2005).

Şekil 2.35: Kubbenin güney kanadında bulunan Schneider'in giriş kapısı olarak nitelendirdiği boşluk (2005).

2.2.2.4 Çevre Koridoru

Yapının güney tarafında bulunan kahvehane mekanının bir kısmı, çevre koridorunun güney ucu ile orta bölümü arasındaki kısımda konumlanmaktadır. Kahvehaneye girdikten sonra, karşımıza çıkan ilk bölüm çevre koridorunun eğimli dış duvarı ve bu duvardaki açıklıktır. Schneider'in rölövesine göre bu açıklık ana giriş kapısıdır. Bu açıklıktan çevre koridorunun içine girilir. Bu mekanlar kahvehane sahibi tarafından mdf levhalarla kaplanmış, alçak bir asma tavan yapılmıştır (Şekil 2.36, 2.37). Schneider'in rölövesinde, giriş kapısının devamı olan ve koridordan kubbeye açılan kapı, kahvehane duvarlarındaki kaplamanın arkasında kalmıştır. Çevre koridoru içindeki kahvehane mekanları bir WC ve depo ile sonlanmaktadır. Deponun bulunduğu kısımdaki çevre koridoru duvarı kahvehane tarafından sıvanmıştır. Bu depodan küçük, güncel bir kapıyla çevre koridorunun içine girilmektedir.

Şekil 2.36: Kahvehane iç mekan, çevre koridorunun kemerli kapısı (2005).

Şekil 2.37: Kahvehane iç mekan, çevre koridorunun içi (2005).

Bu tuğla beşik tonoz örtülü mekanın bozulmamış duvar yapısından 5 sıra tuğla hatıllı 4-5 sıra kesme taşlı almaşık duvar örgüsü göze çarpmaktadır. Schneider'in (1936, s.1) bahsettiği aydınlık, çevre koridoru iç duvarda batı doğrultusunda bulunmaktadır. Bu 60 cm yüksekliğinde ve 160 cm derinliğindeki pencerenin depoya çok yakın olmasından, kahvehanenin koridorun yarısına kadar ilerlemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu boşluk kubbe tarafından örülerek iptal edilmiştir. Koridorun

zeminin zamanla toprak ve çöple dolmasından dolayı, zemin kotu yükselmiştir. Koridor en uç noktası olan doğu ucunda (Şekil 2.11, 1 noktası) kot daha düşük olsa da orijinal zemin kotu ve malzemesi belirlenememiştir. Çevre koridorunun bema yan odasına ulaşan doğu ucu, Schneider'in, yüksekliğini yerden 220 cm ölçtüğü bir taş duvarla kapatılmıştır. Çevre koridorunun batı kanadı, yapının arka tarafında, yüksek kottaki caddenin altında kalmakta, sürekli titreşim ve yüke maruz kaldığı için statik açıdan tehlikeli bir konumda bulunmaktadır. Çevre koridorunun içinde yağmurlu havalarda fazla miktarlarda su sızıntısı olmaktadır.

Şekil 2.38: Çevre koridorunun içi, kahvehanenin bittiği noktadan (2005).

Şekil 2.39: Çevre koridorunun içi, kahvehanenin bittiği noktadan (2005).

2.2.2.5 Bema Yan Odası

Otomobil servisinin depo olarak kullandığı bema yan odasına, bemanın kuzey duvarındaki geçidin yanısıra, dış mekandan, doğu tarafında daha sonra açılan küçük bir kapıdan da girilmektedir. Bu kapı oto servisin barakalarıyla çevrelenmiş durumdadır (Şekil 2.40, 2.41).

Şekil 2.40: Oto servisinin barakaları ve arkasında bema yan odası girişi (2005).

Şekil 2.41: Oto servisinin barakaları, üst kilisenin avlusundan (2005).

Aynı kapının bulunduğu yerde içi sonradan örülmüş ve kapatılmış büyük kemerli bir açıklığın izi görülmektedir. Küçük kapının üzerinde sonradan açıldığı anlaşılan 2 adet küçük pencere bulunmaktadır (Şekil 2.42). Mekanın kuzey duvarında içi örülmüş başka bir açıklık ya da niş göze çarpar (Şekil 2.43). Mekana birkaç ahşap basamakla inilir. İnilen kot cadde kotundan 170 cm daha aşağıdadır. Bu da bemanın iç mekan zemin kotuyla 80 cm'lik bir fark olduğunu gösterir. Bu mekanda büyük ölçüde yüzey kaybı olduğundan net seçilememekle birlikte, tuğla taş almaşık duvar örgüsünün devam ettiği söylenebilir. Ancak buradaki kuzey ve güney duvarlarında zemin kotundan itibaren 350 cm'lik yüksekliğe kadar olan bölüm üst kısımlara göre 30 cm kadar oyulmuştur. Bu yüzey kaybı ve bu bölümlerdeki duvarın çok zarar görmüş olması, daha önce mevcut olan duvar kaplama elemanlarına işaret ediyor olabilir (Şekil 2.44).

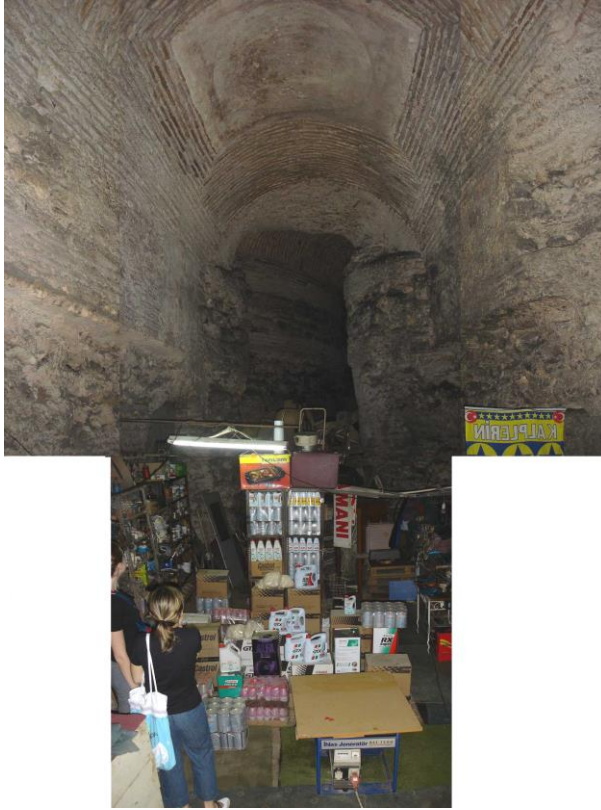

Şekil 2.42: Bema yan odası oto servisi tarafından giriş, yukarıda pencereler ve daha da üstte kemerli kapının kemeri görülmektedir (2005).

Şekil 2.43: Bema yan odası kuzey duvarındaki içi örülmüş pencere veya niş (2005).

Tonozun tam ortasında bir fresk kalıntısı ve kalıntının doğu tarafındaki tonoz bölümünde bir tamir izine rastlanmaktadır. Beşik tonoz örtünün tuğla örgüsü, ortasında yer alan fresk parçasını çevreleyecek şekilde çift doğrultuludur (Şekil 2.44-2.45).

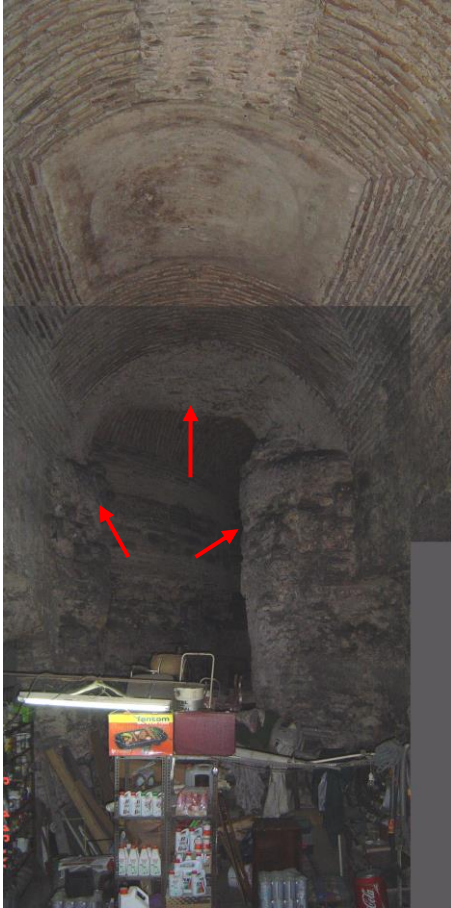

Şekil 2.44: Bema yan odası (2005).

Bema yan odasının güney ucunda, çevre koridorunun başladığı noktada, kuzey ve güney duvarlarında ve tonoz üzerinde deforme olmuş bölümlere rastlanmaktadır. Bir kemerin kalıntıları olduğu izlenimini veren bu çıkıntılar üzerlerinde kırılma izlerini taşımaktadırlar. Kemerden geriye kalan tuğlaların sıvalı alt yüzeyleri görülebilmektedir (Şekil 2.46, 2.47). Bu bölümden 2 m sonra çevre koridoru içinde, içi doldurularak iptal edilmiş kemerli bir kapıya rastlanır (2.48-2.50).

Şekil 2.45: Bema yan odası tonozu (2005).

Şekil 2.46: Bema yan odasında çevre koridorunun başladığı noktada, duvar ve tonoz üzerindeki dikkat çekici yüzey bozuklukları ve kırılma izleri (2005).

Şekil 2.47: Bema yan odasında çevre koridorunun başladığı noktada kırılmış kemer tonoz üzerindeki dikkat çekici yüzey bozuklukları ve kırılma izleri (2005).

Şekil 2.48: Bema yan odası, çevre koridorunun başlangıcındaki içi örülerek iptal edilmiş kemerli kapının bulunduğu duvar (2005).

Şekil 2.49: Bema yan odası, çevre koridorunun başlangıcındaki içi örülerek iptal edilmiş kemerli kapı (2005).

Şekil 2.50: Bema yan odası, çevre koridorunun başlangıcındaki içi örülerek iptal edilmiş kemerli kapı (1936). Photo Artamonoff, Dumbarton Oaks Field Committee, RA251b.

Resimlerde de açıkça görüldüğü gibi bema yan odası mevcut işlevinden dolayı çok kötü şartlarda bulunmaktadır. Kiracıların içeride muhafaza ettikleri bir çok boş teneke kutusu ve çöp niteliğindeki malzeme sebebiyle çevre koridorunun iptal edilmiş olan kapısına bir mesafeden sonra yaklaşılamamıştır.

Bema yan odasının zemin kotunun, diğer mekanın zemin kotundan 80 cm alçak olması bemaadaki kemerin ve ana kubbenin alçaklığını açıklamaktadır. Bu altyapının zemin kotunun birkaç metre daha aşağıda olma ihtimalinden Janin de (1939, s.145) söz eder .

2.2.2.6 Bema Yan Odası Fresk ve Yazı Kalıntısı

Bema yan odası tonozunun üzerinde tam orta aksta, sıva üstüne boya ile oluşturulmuş bir fresk bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçeve içine alınmış bu fresk dairesel bir yazı bandıyla çevrelenmektedir. Bu yazı kötü durumda olduğundan kısmen seçilebilmektedir ve orijinal renklerine dair ipucu vermez (Şekil 2.51). Bu yazı, Mustafa Sayar'ın ilk belirlemelerine göre, 11. yüzyıl daha baskın olmak üzere 9.-12. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilmektedir. Yazıtın ortasında kalan dairesel fresk de, sadece Janin'in, kubbenin orta noktasındaki Pantokrator İsa freski olarak belgelediği freskin kalıntısı olabilir (Mathews, 1976, s.206).

Bema yan odasının güney duvarında, taş tuğla almaşık örgünün üst tarafında ve tonoz başlangıcının altındaki bölgede, 350 cm yükseklikte, yaklaşık 120 cmx80 cm ebatlarda sıvalı bir bölüm bulunmaktadır (Şekil 2.52). Söz konusu sıvanın üzerindeki boya izlerinden, burada çerçeve içine alınmış at üstünde oturan bir figürün bulunduğu bir sahnenin yer aldığı görülmektedir. Günümüze çok kötü durumda kalmış olan sahnenin alt kısmı kayıptır.

Sahnenin çerçevesinden hem sağ hem de sol sınır izlerinin mevcut olması, sahnenin boyutlarına dair bir fikir vermektedir. Figürün başındaki haleden bir azizin tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Doğuya yönelmiş olan sahnede at üzerinde oturan azizin gövdesi seyirciye, başı da geriye doğru bakmaktadır. Sağ kolu havaya kalkık ve sol kolu da yere yaklaşık paralel bir konumda gösterilmiştir. Azizin kahverengi-kırmızı kıyafetinin üzerindeki beyaz kuşağı seçilmektedir. Üzerinde oturduğu atın sadece başı, boynu ve yelesi günümüze kalmıştır.

Figürün duruşundan, mızrağını yerde bir nesneye saplayan bir atlı aziz olduğu anlaşılmaktadır. Sahnenin genelde kötü bir durumda ve ayrıca da alt kısmının noksan olmasına rağmen, ikonografik olarak özellikle Kapadokya kiliselerinde çok yaygın olan Aziz Georgios tasvirleriyle örtüşmektedir.

Aziz Georgios'un mucizelerini anlatan freskler genellikle 12. yüzyıla tarihlenmektedir (Kazhdan, 1991, s.898). Bu freskler ve yazı karakterinin önerdiği tarih, bema yan odasının bu dönemlerde yeni işleviyle kullanılmaya başlamasına ipucu veriyor gibi gözükmektedir

Şekil 2.51: Bema yan odası tonozu üzerindeki fresk ve yazı kalıntısı (2005).

Şekil 2.52: Bema yan odası güney duvarı üzerindeki fresk kalıntısı (2005).

2.3 Yapının Yapım Tekniği ve Malzeme Bağlamında İncelenmesi

Karpos Papylos Martyrion'u altyapısında ana mekan tamamen tuğla örgülu bir kubbeden oluşmaktadır. Bema duvar örgüsü, apsis duvarının yarı kubbeye kadar olan bölümü, çevre koridoru ve bema yan odası duvarları almaşık, tuğla hatıllı taş duvardan oluşmaktadır. Apsis yarı kubbesi, bemanın yıkılmış orijinal beşik tonozu ve sonradan yapılmış aynalı tonoz, bema yan odası beşik tonozu ve çevre koridoru beşik tonozu tuğladan yapılmıştır.

Deichmann (1956, s.21-22), Aziz Karpos ve Papylos Martyrionu'nun duvar yapısında, Konstantinopolis'te Iustinianos dönemi öncesine ait geleneksel bir kullanım olduğu düşünölen, tuğla hatıllı yığma taş duvar işçiliğinin görüldüğünü belirtmektedir. Mekan, beş sıra tuğla hatıllı ve 3-4 sıra taş bloklarıyla almaşık olarak oluşturulan duvarlardan inşa edilmiştir. Ortalama tuğla boyu 37 cm'dir. Schneider de (1936, s.2), duvar örgüsünden yapıyı 4./5. yüzyıllara tarihlemektedir Kemer, tonoz ve kubbe yapımında sadece tuğla kullanılmıştır (Deichmann, 1956, s.21-22). Bemanın tonozundaki tuğla sıraları, tonozu uzunlamasına dizilmişken, dehlizin tonozundaki tuğlalar enlemesine dizilmiştir (Ward-Perkins, 1994, s.341).

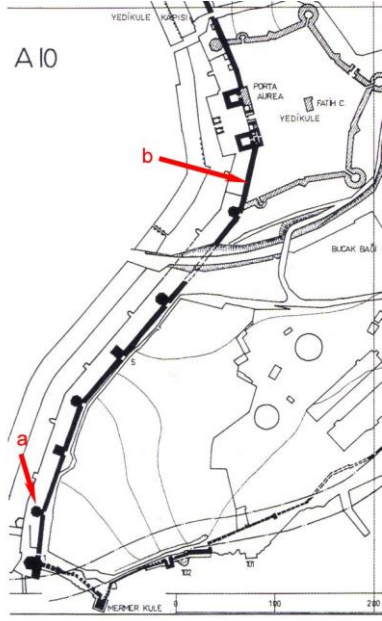
Yegan Kahya Doktora tezinde (s.20-28, 77-79), Bizans tuğlaları üzerinde yapılan laboratuvar çalışmaları sonucunda ortaya çıkan fiziksel özellikler, Karpos Papylos Martyrion'una ait tuğlaların erken Bizans dönemine ait olduğunu göstermektedir.

2.3.1 Yapı Malzemesi Tarihlendirmesi için Alan Çalışması

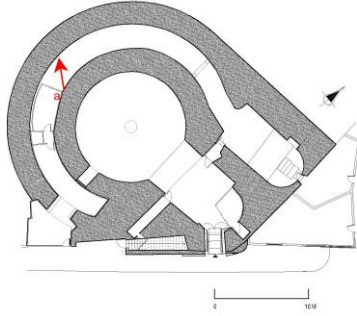
Bu bölümdeki alan çalışmasıyla İstanbul'daki gerek tarihçelere gerek arkeolojik verilere ve özellikle tuğla mühürlerine dayanarak 5. yüzyıla tarihlendiğini bildiğimiz geç Roma dönemi yapılarının, duvar örgü teknikleri ve kullanılan malzeme boyutlarının bir alan çalışmasıyla tespit edilerek, 4./5. yüzyıla tarihlendirilen ancak daha küçük bir zaman aralığı verilemeyen Karpos Papylos Martyrion'u altyapısı olarak bilinen yapının verileriyle karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Alan çalışması için seçilen altı 5. yüzyıl yapısı Theodosius Kara Surları, Aeitas Sarnıcı, Aspar Sarnıcı, Mokios Sarnıcı (5.yy sonu-6.yy başı), Studios Manastırı Hagios Ioannes Kilisesi ve daha sonra Euphemia Kilisesi'ne dönüştürölmüş Antiochus Sarayı konuk salonudur.

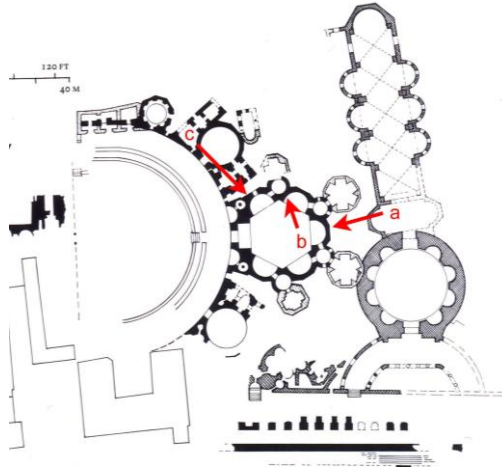
Tablo 2.2 Alan çalışmasında incelenen 5. yy yapılarının plan şemaları

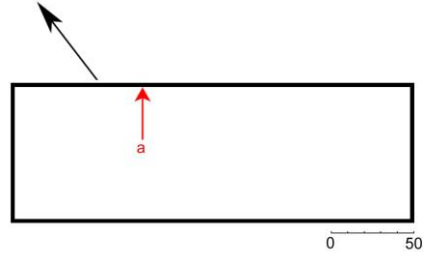
A. Theodosius kara surları 2.kule (a)
Ve Altın Kapı'nın güney duvarı (b)

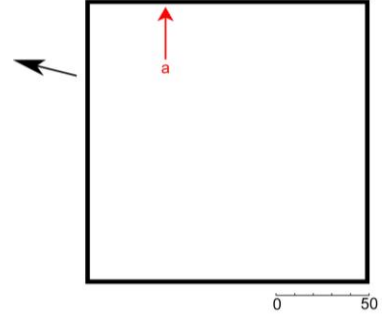
E. Karpos Papylos Martyrion'u altyap.
Çevre koridoru batı duvarı (a)

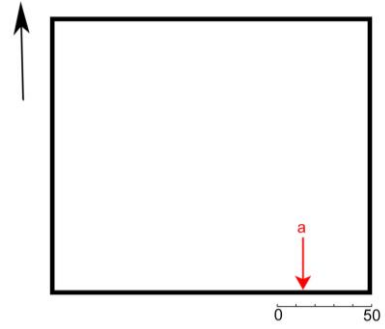
F. Antiochus Sarayı plan, a,b,c nok.

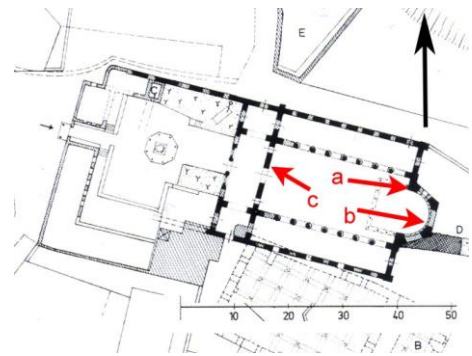
B. Aetius Sarnıcı kuzeydoğu duvarı (a)

C. Aspar Sarnıcı kuzeydoğu duvarı (a)

D. Mokios Sarnıcı güney duvarı (a)

G. Hag. Ioannes Kilisesi plan, a,b,c noktaları

2.3.2 Alan Çalışması Değerlendirmesi

Konstantinopolis'te 5.yüzyıl boyunca kullanılan geleneksel yapım tekniği, molozlu harç dolgunun yüzeyinin taşlarla kaplanıp tuğla dizisinden hatılların tüm duvar kalınlığı boyunca kullanıldığı duvar tekniğiyle, sadece tuğladan oluşan tonoz tekniğidir. Bu, Anadolu'nun batı kıyılarında, ikinci ve üçüncü yüzyıllardan itibaren kullanılan bir tekniktir (Krautheimer, s.70, 106).

Erken Konstantinopolis'te bu tekniğin ana malzemeleri taş, tuğla, molozlu harç ve derz harcıydı. İşlenmiş taşlar, gri kireçtaşı ve yeşil taş olarak sınıflandırılmaktadır. Yeşil kireç taşı yöresel bir taştır. Theodosius surlarında kullanılan çok benzer bir taş, Van Millingen'in iddiasına göre Makrikeui (Bakırköy) adlı bölgedeki taş ocaklarından getiriliyordu. Bu taşların daha eski yıkılmış yapılardan alınarak yeniden kullanılması çok sık rastlanan bir durumdu çünkü bu çok pahalı bir malzemeydi ve dikkatli kullanmak gerekiyordu. Her iki taş da devşirme malzeme olarak kullanılıyordu (Ward-Perkins, 1994, s.324).

Erken Bizans tuğlaları, büyük ve dikkatlice şekillendirilmiş kare tuğlalar olup, Türk tuğlalarına göre daha iyi fırınlanmış ve damgalı tuğlalardı. Bu tuğlalar taş duvarlarda bol harçlı birkaç sıra hatıl oluşturur, pencere ve kapı kemerlerinde, tonoz ve kubbelerde kullanılırdı. Tuğla harçları pembemsi veya grimsi beyaz renkliydi. Fazla miktarda ve çoğunlukla büyük parçalı tuğla parçalarıyla, kumla birlikte karışıma katılan küçük çakıl taşları ve yabancı maddeleri de içermekteydiler. Derzlerde daha iyi kalite ve daha kırmızı bir harç kullanılmaktaydı. Günümüze kadar gelebilmiş az örnekten anlaşıldığı üzere, bu derzler, yüzeysel, sürekli ve yivli olup tüm duvar yüzeyine oluklu bir görünüş kazandırmaktaydı. Bu derzler yuvarlak kesitliydi (Ward-Perkins, 1994, s.325-326).

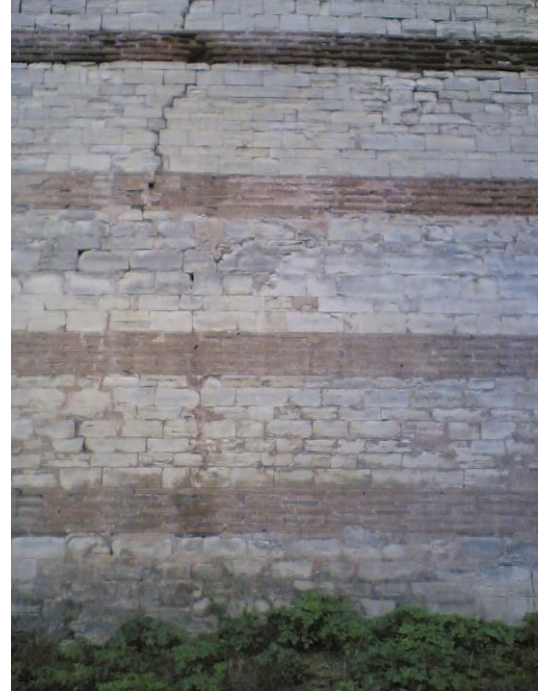
Duvar iç dolgusu olarak kullanılan molozlu harç, bir çeşit opus caementicium olmasına rağmen, bu malzemenin ana özelliklerinden çoğunu içermezdi. Molozlu harç, büyük boyutlu şekilsiz taş parçaları veya diğer yapı malzemesi artıklarının, istisnai durumlar dışında çok gevrek olup kolayca dağılan bir harçla karıştırılmasıyla oluşurdu. Roma betonunun gerilme direnci ve kıvamına sahip değildi (Ward-Perkins, 1994, s.327-328).

Bu duvar tekniği, sabit kalmayıp, zaman içinde malzeme oran ve boyutları doğrultusunda çeşitlenmiştir. Bu durum, tarihlendirme için kullanılan parametrelerden birini oluşturmaktadır (Schneider, 1936, s.13).

Duvar örgü tekniği, tuğla ve harç miktarı ve tuğla boyutları tarihlendirme için ipucu verse de tek başına yeterli değildir. Çünkü tek bir yüzyıla ait özellikler de kendi içinde dönem, yapının işlevi ve malzemenin yeniden kullanılması gibi değişkenlere bağlı olarak eşitlenmektedirler.

şekil 2.53 Theodosius Surları 2.kule duvarı

şekil 2.54 Theodosius Surları Altın Kapı güney duvarı

şekil 2.55 Aetius sarnıcı kuzeydoğu duvarı

şekil 2.56 Aspar sarnıcı kuzeydoğu duvarı

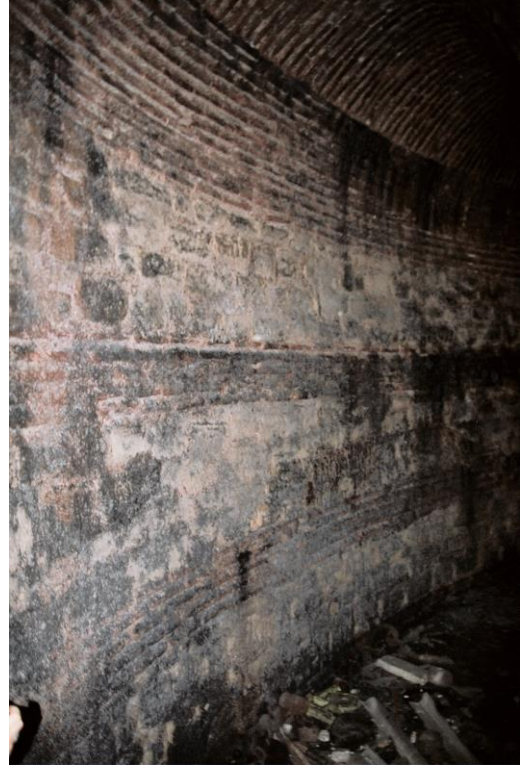
Bu altı yapıda ve Karpos Papylos Martyrion'u altyapısında görülen duvar tekniği, Konstantinopolis'te 5. yüzyılda görülen tipik yapıım tekniğidir. Ancak bu sistem, farklı işlevlerdeki yapılarda malzemelerin farklı kombinasyonlarıyla gerçekleştirilmiştir. 5. yüzyılın en önemli savunma yapısı örneği olan Theodosius Kara Surları 5 sıra tuğla, 7-10 sıra taş; seküler yapılara göre daha kalın duvarlarla inşa edilmiş Aetius Sarnıcı 4 sıra tuğla, 10 sıra taş; Aspar Sarnıcı 5 sıra tuğla, 6 sıra taş; Mokios Sarnıcı 5 sıra tuğla hatıl dışında tamamen taş duvar örgüsüne sahiptir. Dini yapılar olarak nitelendirebileceğimiz Karpos Papylos Martyrion'u altyapısında 5 sıra tuğla, 3-4 sıra taş; Studios Manastırı Hagios Ioannes Kilisesi'nde 5 sıra tuğla, 3 sıra taş duvar örgüsü görülmektedir. Antiochus Sarayı altıgen konuk salonundaki 5 sıra tuğla, 4 sıra taş benzer bir örüntü gösterir ancak buradaki 9 sıralık tuğla dizisi farklılık yaratmaktadır.

Bu yapılarda en sabit öğenin tuğla sırası miktarı olduğu görülür. Hatıllarda genellikle 5 sıra tuğla kullanılmaktadır. Ancak tuğla miktarı değişkendir ve gerek yapıların işlevi gerek de dönemin ekonomik koşulları bu değişkeni etkilemektedir.

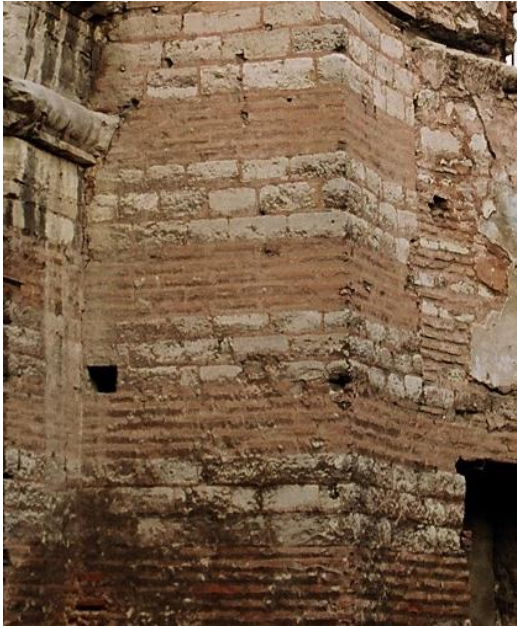
Studios Manastırı Hagios Ioannes Kilisesi'nde kullanılan tuğla miktarı, Theodosius kara surlarında aynı hacimdeki duvar parçasında kullanılan tuğla miktarından % 40 daha fazladır. Beşinci yüzyıl ortalarından başlayıp altıncı yüzyılda norm haline gelen tuğla kullanımındaki bu artış tuğla endüstrisindeki ölçek ve verimliliğin büyümesiyle bağlantılı olduğu gibi, ekonomik nedenlerden dolayı taş kullanımındaki kısıtlamayla da ilgilidir. Beşinci yüzyılın karakteristik küçük taş blok sıralarını düzenli olarak takip eden tuğla sıralarının yerini, altıncı yüzyılda saf tuğla konstrüksiyonu içinde kullanılan az sayıdaki kireçtaş veya yeşiltaş sırası alır (Bardill, 2004, s.52-53).

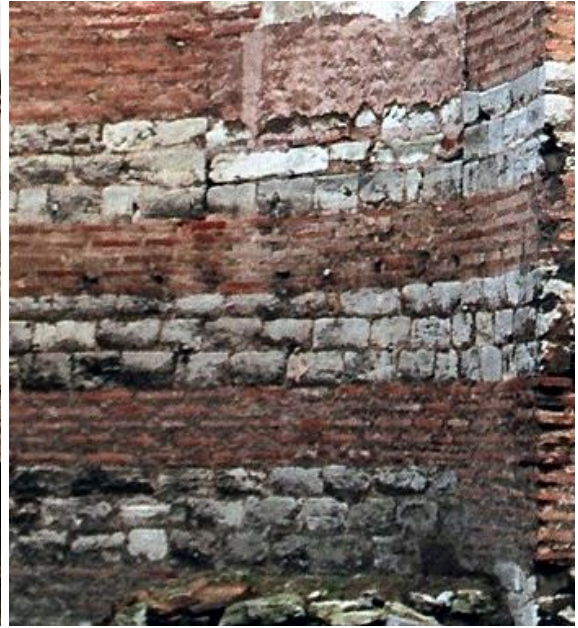
Şekil 2.57 Mokios sarnıcı güney duvarı

Şekil 2.58 Karpos papylos Martyrion'u çev.kor.

Şekil 2.59 Hag. Ioannes Kilisesi apsis sol duvarı

Şekil 2.60 Hag. Ioannes Kilisesi apsis

Şekil 2.61 Hag. Ioannes Kilisesi batı nef duvarı

Şekil 2.62 Antiochus Sarayı kuzeydoğu eksedra dış duvarı

Şekil 2.63 Antiochus Sarayı kuzeybatı eksedra iç duvarı

Şekil 2.64 Antiochus Sarayı batı eksedra dış duvarı

Beşinci yüzyıl yapıları duvar örgülerindeki tuğla boyutları ile harç kalınlıkları çok çeşitlidir. Mitchell, Aran ve Liggett'in gerçekleştirdiği çalışma, Konstantinopolis'teki tuğla boyutlarının istatistiki bir düzenlemesi olup, tarihlendirilmiş alanlardaki tuğla boyutlarının maksimum ve minimum değerlerini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmaya göre, beşinci yüzyıla tarihlendirilen tuğlaların kalınlıkları 4.31 – 4.69 cm, uzunlukları da 37.5 – 38.4 cm arasında değişmektedir. Ancak bu değerlendirme çok hassas bir değerlendirme değildir çünkü tarihlendirme için duvar örgü tekniği dışında bir parametre kullanılmamıştır. Tuğla boyutlarıyla ilgili en sistematik çalışmalardan biri Emerson ve van Nice' nin yaptığı çalışmadır. İustinianos Ayasofya'sında yaptıkları çalışmada aynı ölçülerde çıkan tuğlalar, bu tuğlaların tek bir defa kullanılmış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bir duvardaki farklı boyutlu tuğlalar farklı dönemlerde üretilmiş olma ihtimalini de taşımaktadır. Mamboury, tuğla mühürleriyle belli bir döneme tarihlendirilmiş tuğlaların boyut karşılaştırmalarına dair çalışmalar gerçekleştirdikten sonra, belli bir döneme tarihlendirilen tuğlaların boyut analizlerini yapmak mümkün olmuştur (Bardill, 2004, s.102-105).

Tüm bu boyut karşılaştırmaları sonunda, beşinci yüzyıl tuğlalarının hem uzunluk hem de kalınlığının altıncı yüzyıl tuğlalarından fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda beşinci yüzyıl tuğla boyutları da büyük çeşitlilik göstermektedir. Bu tuğlaların uzunlukları 32.3 – 40 cm, kalınlıkları da 3 – 6.5 cm arasında değişmektedir (Bardill, 2004, s.105).

Öte yandan, Konstantinopolis'te tanımlanmış ve ayırdedici tuğla boyutları da mevcuttur. Hipodromun Sphendone bölümünden, Konstantinos dönemine (324-337) ait bir grup işaretli tuğla 31 cm x 30 cm x 5,5-6 cm boyutlarındadır. Geç dördüncü ve erken beşinci yüzyıla ait ayırdedici mühürlü ve işaretli tuğla boyutları 37 cm x 35 cm x 6 cm, 34-50 cm x 32-40 cm x 4-5 cm ve 26,9-31,2 cm kare x 3,2-5 cm'dir. Beşinci yüzyılın ortalarına doğru (415- 459), dördüncü yüzyıl sonu ve erken beşinci yüzyıla göre ortalama tuğla boyutlarında bir artış gözlemlenmektedir (kabaca 37,4 cm kare x 4,6 cm). Altıncı yüzyılda, 540 yılına kadar, hem uzunluk hem de kalınlıkta az ancak dikkate değer bir azalma gözlemlenmektedir (kabaca 36,9 cm x 4,2 cm). II. İustinos (565 – 78) ve daha sonrasında, tuğla boyutlarının 35,5 cm x 33,5 cm x 4,1 cm'lere düştüğü görülmektedir. Maurikios döneminde (582 – 602), tuğla boyutlarının erken altıncı yüzyıla göre dikkate değer şekilde azaldığı gözlemlenmiştir (31,4-35 cm uzunluk) (Bardill, 2004, s.105-106).

Alan çalışmasından çıkan sonuçlara göre incelenen yedi yapının da tuğla uzunluklarının ortalama 37-38 cm olduğu görülmüştür. Yapıların tuğla uzunluk

aralığı 34-39 cm, kalınlık aralığı da 3,5-5 cm olarak belirlenmiştir. Bu veriler Bardill'in kabul ettiği beşinci yüzyıl tuğla boyut aralığı içinde bulunmaktadır.

Schneider (1936, s.13), beşinci yüzyılda tuğla harç oranlarının 1:1 olduğunu, ancak zaman içinde harç kalınlığının artmaya meylettini, altıncı yüzyılda 1:1,5 gibi bir oranla karşılaşıldığını, sekizinci yüzyılda harç kalınlığının tuğlanın iki katına çıktığını belirtmektedir. Bardill'e (2004, s.53) göre, harç kalınlığını arttırarak tuğla sayısını azaltmak ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Ayrıca harç içinde tuğla parçaları kullanmak harcın sağlamlığını arttırdığı gibi, yapımında kullanılan kireç, dolayısıyla kireç taşı miktarını da azaltmaktadır.

Alan çalışmasından çıkan sonuçlarda tuğla harç oranları geniş bir aralık sergilemektedir. Zamanın yarattığı deformasyon ve farklı dönemlerdeki tamirler bu kadar çeşitli sonuçların çıkmasında etkili olmuştur. Surlarda görülen en uç değerler 1:1,5 ve 1:1, Aetius Sarnıcı'nda bu değerler 1:1,4 ve 1:1, Aspar Sarnıcı'nda 1:1,8 ve 1:1,1, Mokios Sarnıcı'nda ise 1:2 ve 1:1 'tir. Karpos Papylos Martyrion'u altyapısında bu değerler 1:1,3 ve 1,4:1, Studios Manastırı Hagios Ioannes Kilisesi'nde 1:1,3 ve 1:1, Antiochus Sarayı'nda 1:1,4 ve 1:1'dir.

Tuğla kalınlıkları ve harç oranlarına bağlı olarak belirlenen tuğla dizisi kalınlığı değerlerine bakıldığında, kara surları ve sarnıçların 5 tuğla sırası için 40-52 cm aralığında, diğer üç yapıda da 42-45 cm aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bu veriler sonucunda, beşinci yüzyıla tarihlendirebileceğimiz yapılar arasında, savunma amaçlı olan surlarda ve görsellikten daha uzak olup daha kalın duvarlara ihtiyaç duyulan sarnıçlarda, taş sıralarının dini ve seküler yapılara göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Göze çarpan başka bir fark da sarnıçların tuğla derzlerinin diğer yapılara göre daha özensiz olmasıdır. Sarnıçların tuğla derz kalınlıkları daha fazladır. Buna karşılık tüm yapılarda tuğla dizilerindeki tuğla sayısı aynı olup, tuğla boyutları da birbirine çok yakındır.

2.4 Tarih

2.4.1 Azizler Karpos ve Papylos

Piskopos Karpos ve yardımcısı Papylos, İmparator Decius (249-251) zamanında Bergama'da, Hıristiyanlık'tan vazgeçemedikleri için, Asya başkonsülü tarafından yakalanıp işkenceye tabi tutulmuşlar ve diri diri yakılarak öldürülmüşlerdir. Kalıntıları

Hıristiyanlar tarafından saklanmak ve anılmak üzere toplanmıştır.¹ Kutsal takvime göre 13 Ekim'de anılmaktadırlar.

2.4.2 Yapının Tarihçesi

Karpos Papylos Martyrion'u ile ilgili ilk bilgilere onuncu yüzyıla ait Patria metinlerinde rastlanmaktadır. Bu metinlerde Karpos ve Papylos Martyrion'unun, Konstantinos'un annesi İmparatoriçe Helena tarafından renkli mermerlerden ve İsa'nın mezar kilisesinin bir benzeri olarak yaptırıldığı belirtilmiştir (Berger, 1988, s.624). Synaxarium'da (Ortaçağ hacılarının hikayeleri), Karpos ve Papylos şehitlerinin Helenianai bölgesinde gömülü oldukları anlatılır (Schneider, 1936, s.3). 10.-12. yüzyıllar arasında martyriona bir kadınlar manastırı eklendiği bilinmektedir (Müller-Wiener, 1977, s. 187).

Bazı kaynaklarda martyrionun Samatya'da bulunduğu açıklanmaktadır. 1200 yılında İstanbul'a gelen Rus hacılarından Novgorodlu Anton, Altınkapı çevresinde gördüğü kutsal yerler arasında Karpos Papylos Kilisesi'nden söz eder. Anton, Karpos ve Papylos Kilisesi'ni şehir surlarından Peribleptos Manastırı'na giderken yol üstünde görmüştür. (Schneider, 1936, s.3). Aynı zamanda burada bir kadınlar manastırının olduğunu doğrulamaktadır. Anton'dan sonra Bizans kaynaklarının hiçbirinde Karpos Papylos Kilisesi'nin adı geçmemektedir (Berger, 1988, s.625).

Rus Çarı İvan Vasiliyeviç'in, İstanbul'daki Ortodoks Kiliseleri'ne para yardımı yapmak amacıyla İstanbul'a gönderdiği din adamı Tryphon Karabeinikov, 1583 yılında kentteki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin bir listesini oluşturmuştur. Bu listede, kilisenin adı, Psamathia bölgesindeki Hagios Polykarpos olarak geçmektedir (Karaca, 1996, s.48, 231).

1604 yılında, Atinalı Antonios Paterakis'in hazırladığı İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri listesinde Psomatheia bölgesindeki Hagios Polykarpos Kilisesi ve altındaki Aziz Menas Ayazması'na değinilir (Karaca, 1996, s.48, 231).

Thomas Smith'in, 1669 yılında, İstanbul'daki kiliseler hakkında düzenlediği listede, Psamathia'daki Hagios Karpos adı görülmektedir (Karaca, 2.48, 231).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında, Fransız bilim adamı Du Cange'in İstanbul ile ilgili yayınladığı eserinde bulunan, kentteki Rum Ortadoks Kiliseleri listesinde, Hagios Karpos Psomathia adıyla kaydedilmiştir (Karaca, 1996, s.49, 232).

¹ <http://www.catacombe.roma.it> web sitesinde Eusebius IV, 26, 3,5 referansıyla anlatılmaktadır.

Onsekizinci yüzyılın sonunda, yapı, Balatlı Sarkis Sarraf Hovhannesyan tarafından, Payitaht İstanbul'u Tarihçesi adlı kitabında, Samatya'da halk dilinde 'Ay Karpı' denilen Ayios Polikarpus Kilisesi'nden bahsedilmiştir (Hovhannesyan, 1996, s. 71).

1782 yılında, kubbeli Aziz Polykarpos Kilisesi Samatya yangınında yanmıştır (Müller-Wiener, 1977, s. 187).

Lechevalier, 1785'te, Samatya'daki kapının yakınında bulunan, 36 adım çaplı (yaklaşık 12 m) kubbeli Aziz Polykarp Kilisesi ve içinde Aziz Menas adına yaptırılmış bir ayazmadan söz etmektedir. Schneider (1936, s. 2), Lechevalier'in bu bilgiyi yangından sonra vermesi sebebiyle, kiliseden kalan harabeyi görmüş olduğunu düşünmektedir.

Müller-Wiener (1977, s.186), Samatya'da 1782'deki yangında tahrip olan yapının yerine, Sultan II.Mahmut'un izniyle, 1833'te, cemaat arasında elde edilen gelire Aziz Menas'a ithaf edilen yeni bir kilise inşa edildiğini belirtir. Kilise, kitabesine göre Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834), mimar Konstantis Yolasiğmazis tarafından yapılmıştır (Karaca, 1996, s.232). Yapı 1955 yılında büyük ölçüde tahrip olduktan sonra yenilenmiştir (Müller-Wiener, 1977, s.186).

Aziz Menas Kilisesi'nin kuzey ve güneyinde konutlar bulunmaktadır. Ana giriş batıdaki sokaktan, avluyu koruyan yüksek duvarların içindeki kapıdan sağlanmaktadır. Kilisenin batı duvarı bu sınır duvarıyla bütünleşiktir. Avlu, doğuda üzerinde bulunduğu yüksek setten yola bakmaktadır. Kilisenin doğu duvarı yol hizasına kadar inmektedir (Karaca, 1996, s. 234) (Şekil 2.65, 2.67). Kilisenin güney duvarına bakan avlu kısmında, arka sokağa yakın bölümde, alttaki yapının kubbesine soba bacası sebebiyle açılan delik görülmektedir (Şekil 2.69, 2.70). Avluda, kubbe merkezinin konumuna bakıldığında, kubbenin yarıya yakın kısmının da arkadaki sokağın altında bulunduğu söylenebilir. Ayrıca Aziz Menas Kilisesi'nin güney duvarı, alttaki kubbe merkezinin yaklaşık 1 m ötesinde konumlanmaktadır.

Doğudaki çan kulesi, kare kesitli, baldaken tipinde ve beyaz mermerden yapılmıştır. (Şekil 2.70). Çan kulesinin bulunduğu köşedeki dik, dar merdiven, avludan yol kotuna inmektedir (Karaca, 1996, s. 234). Kilise görevlilerinin belirttiğine göre, eskiden cemaat ayinden sonra kiliseden çıkmak için bu merdiveni de kullanmaktaymış (Şekil 2.66). Altyapının güney tarafındaki geçitte bulunan pencere de bu merdivenlere bakmaktadır (Şekil 2.68)

Doğu-batı doğrultusundaki, 13 m x 20 m boyutlarındaki dikdörtgen planlı yapının yüksekliği yaklaşık 9 m'dir. Kıрма çatı örtüsüne sahiptir. Kuzey tarafında, sonradan eklendiği anlaşılan dikdörtgen planlı beşik çatılı giriş mekanı bulunmaktadır.

Kilisenin altında bulunan Aziz Menas Ayazması'na bu mekandaki merdivenle inilir (Karaca, 1996, s. 234).

Bazilikal planlı yapıda, bir ana nef ve iki küçük nef ile, çok derin olmayan yarım yuvarlak bir apsis bulunmaktadır. Bugünkü çatının yapım sistemi betondur. Orta nef beşik tonozlu tavana, yan nefler düz tavana sahiptir (Karaca, 1996, s. 235).

1878 yılında kilisede dört adet mezar taşı bulunmuş fakat ne yazık ki hiçbir yerde yayınlanmadan kaybolmuştur (Schneider, 1936, s.4).

Aziz Menas Kilisesi 1955 yılındaki 6-7 Eylül olaylarında zarar görür ve sonradan yine onarılır (Müler-Wiener, 1977, s.187).

Şekil 2.65: Aziz Menas Kilisesi'nin kuzey avlusu.

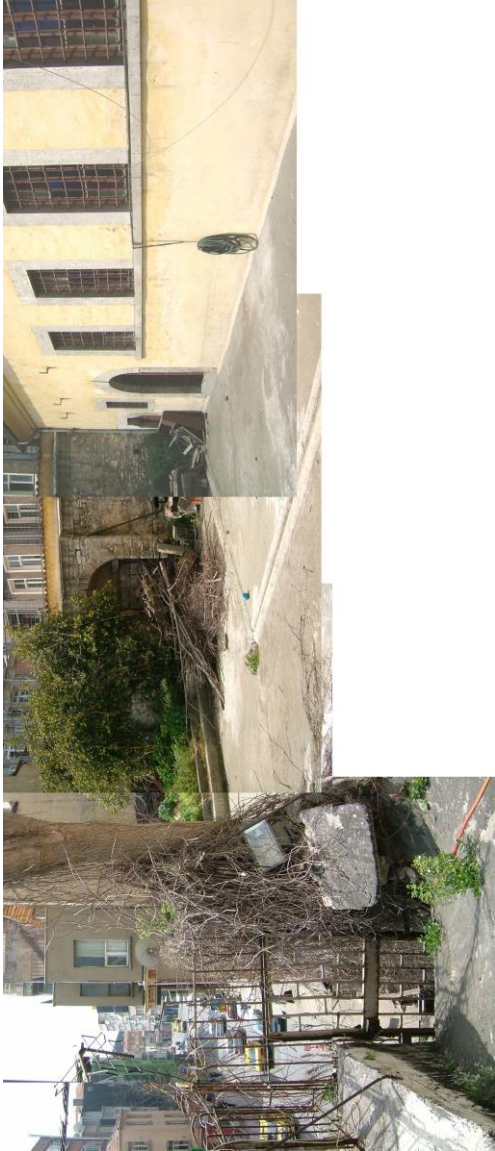
Şekil 2.66: Merdivenler.

Şekil 2.67: Girişten avluya bakış.

Şekil 2.68: Merdiven boşluğu olduğu düşünülen mekandaki pencere.

Şekil 2.69: Aziz Menas Kilisesi'nin güney avlusu.

Şekil 2.70: Aziz Menas Kilisesi'nin güney avlusu ve çan kulesi.

2.4.3 Araştırma Tarihi

Yapının kimliği ilk olarak Gedeon tarafından 1900 yılında saptanmıştır (Berger, 1988, s.624). Schneider (1936, s.3-4) üst kısmı yıkılmış olduğunu ileri sürdüğü yapıyı, şehit olan azizler Karpos ve Papylos adına yapılmış bir martyrionun altyapısı olarak değerlendirmiştir. Patria metinlerinde Konstantinopolis'te bulunduğu ileri sürülen Karpos Papylos Martyrion'unun, Synaxarium'un ve 17.-18. yüzyıllardaki gezginlerinin bahsettiği Aziz Polykarpos Kilisesi olduğunu belirtir. Sadece, metinlerde, kutsal olan her şeyin Helena'ya dayandırılması eğiliminden dolayı, yapının Helena tarafından yaptırıldığı görüşüne katılmaz. Müller-Wiener de (1977, s.187) Karpos Papylos Martyrion'unun Aziz Polykarpos Kilisesi ile aynı yapı olduğunu düşünmektedir. Janin (1939, s.146) ise, Bizans topoğrafya bilgilerinin, Karpos ve Papylos Martyrleri'nin mezar yeri hakkında yeterli bilgi olmadığından bahsetmektedir. Ona göre, Psamathia o dönemlerden birçok azizin mezarını barındıran bir bölge olduğu için, bu martyr mezarlarının da yerinin kesinliğinden bahsedilemez, dolayısıyla yapının gerçek kimliği muammadır.

3. MARTYRION

Bu bölümde, martyrion yapılarının ilk Hıristiyan mezar yapılarından itibaren, erken Hıristiyanlık dönemi boyunca gelişimi ve bölgesel farklılıkları incelenmektedir. Konu, Karpos Papylos Martyrion'u mimari biçimiyle bağlantılı olarak, dairesel planlı bağımsız martyrionlar ekseninde ele alınıp, altıncı yüzyılda sonlandırılmaktadır. Ayrıca martyrionlara, Hıristiyanlık öncesi dönemlerde ve Konstantinos dönemine kadar olan süreçte kaynaklık etmiş olabilecek yapılar incelenmektedir.

3.1 Martyrion'un Tanımı

Martyr, Hıristiyanlık inancı için hayatını vermiş bir aziz, yani din şehididir. Martyr kültü erken Hıristiyan Kilisesi'nin geliştirdiği yeni bir olguydu. Martyr kültü işkencelere karşı bir tepki anlamına geliyordu ve amacı da gerçek ve efsanevi kurbanların kahramanlaştırılmasıydı (Kazhdan, 1991, s.1308). İsa'nın Hıristiyanlık adına yaptıklarına, bir martyrin acılarına tanıklık eden mekanlar veya bir martyr mezarı üzerine inşa edilmiş anıtsal yapılar martyrion olarak adlandırılmaktadır (Krautheimer, 1986, s.519). Kutsal insanların dünyevi kalıntıları veya onlarla bağlantılı kutsanmış objeler olan rölikler de martyrion yapılarının içinde muhafaza edilmekteydi (Kazhdan, 1991, s.1780). Martyrion kelimesi ilk olarak 4.yüzyılda Kudüs'te Konstantinos tarafından bazilikal planlı olarak yaptırılan kilise için kullanılmıştır. Ancak sıradan kiliselerle martyrionlar arasındaki ayırım dördüncü yüzyıl ortalarından itibaren yavaş yavaş yok olmuştur çünkü martyr rölikleri martyrion olarak yapılmamış kiliselere de aktarılmaya başlanmıştır (Kazhdan, 1991, s.1308-1309).

3.2 Martyrionun Tarihçesi

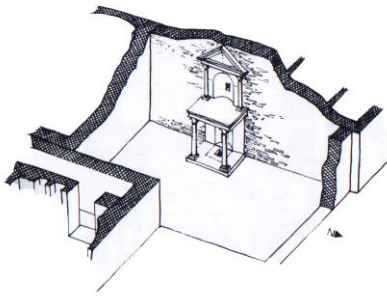
Pagan heroon ve kahraman kültü en erken ikinci yüzyıldan itibaren Hıristiyan martyrionu ve martyr kültürünün kökenini oluşturmuştur. Hıristiyanlar martyrlere atalarının eski kahramanlara davrandığı gibi davranmışlar, onurlarına yapılmış anıtlarla onları ölümsüzleştirmişlerdi. Hıristiyanlar, işkence ile ölen martyrlere özel mezarlar ayırmak istemekle beraber, bu mezarlara ulaşabilmek hatta kalıntılarla fiziksel temas halinde olmak istiyorlardı. Çünkü bir azizin dünyevi kalıntılarına sahip

olmak demek onun ruhani potansiyelini paylaşip, öbür dünyadaki ayrıcalığına yaklaşmak anlamına geliyordu (Colvin, 1991, s.105).

Martyrionlardan çok azı, baskıların İmparator Konstantinos tarafından sona erdirildiği 313'ten önceki döneme tarihlendirilir. Hıristiyanlar, ancak baskılar sona erdiğinde, inançları için ölenlere karşı saygılarını açıkça gösterebilme şansı bulmuşlardı (Colvin, 1991, 105).

Bilinen en eski martyrionun kalıntıları, Roma'da S. Pietro Kilisesi altında, doğu kültlerinin İ.S. 120-60 yıllarına ait birçok anıtının bulunduğu mezarlığın ortasındaki küçük bir alanda bulunmuştur. Alan bir duvarla sonlanmaktadır. Duvarda, inşa edilirken ya da en azından 200 yılından önce oyulmuş bir niş bulunmaktadır. Nişin önünde, yerden 1.5 m yüksekliğinde bir taş plaka taşıyan iki kolondan oluşmuş bir aedicula vardır (Şekil 3.1). Nişin üst kısmı aediculanın üzerinden devam etmekteydi. Belki de iki yanında yarım kolonlar ve tepesinde bir üçgen alınlık bulunuyordu. 100 yılı dolaylarında, yerel Hıristiyan inancı Havari Petros'un Roma'da işkenceyle öldüğü yönündeydi ve buranın havarinin mezarı olduğuna inanılmaktaydı. 320 yılında nişin alt kısmı yanmış ancak kalan üst kısım Konstantinos'un bazilikasının odağı olmuştu. Anıt bugün S. Pietro Kilisesi'nde yüksek sunağın altındaki kutsal mekanı oluşturmaktadır (Krautheimer,1986, s.32).

260'da Decius'un baskılı devri çöktükten sonra, 303 – 5 yılları arası Diokletianus döneminde, basit martyrionlarda bir artış görülmektedir. Callisto Katakombu'nda, Romalı papazların ortak mezarı olan ve 207 yılı öncesinde yapıp 314 yılına kadar kullanılmış olan iki odayı (Şekil 3.2) yazılı kaynaklar bir martyrion olarak nitelendirmektedirler (Krautheimer,1986, s.33).

Şekil 3.1: Roma, S. Pietro Kilisesi, Havari Petros'un mezarı, geç ikinci yüzyıl. Görünüş.

Şekil 3.2: Roma, S. Callisto Katakombu, Papalar Şapeli, İ.S. 250.

Üçüncü yüzyılda Hıristiyan mezarlıklarında cenaze yemeklerinin gerçekleştirildiği avlulu yerüstü martyrionlarına rastlanmaktaydı. Via Appia'daki S. Sebastiano alanında, 258 yılından itibaren Aziz Petros ve Aziz Paulos'u anmak için düzenlenen cenaze yemeği böyle bir avluda gerçekleştiriliyordu.

Üstü açık alanlar, dördüncü yüzyılda yerini daha anıtsal martyrion tiplerine bırakmıştır. Konstantinos'tan önce Hıristiyan mezar mimarlığına dair, kimliğini ortaya koyan özel bir mimariden söz etmek zordur. Konstantinos öncesi döneme ait Hıristiyan martyr mezar mimarisinden günümüze ulaşabilmiş az örneklerden biri Salona Marusinac'taki Aziz Anastasius Martyrionu'dur (Ward-Perkins, 1994, s. 499). Bu yapı 305 – 10 yıllarına tarihlendirilmektedir (Krautheimer, 1986, s. 35). Buradaki martyr, Diokletianus'un zulmünde şehit olmuş Aquileia'lı Aziz Anastasius'tur. Martyr, apsisin altındaki tonozlu yeraltı mezarında yatmakta, burayı yaptıranın lahiti de nefin altında bulunmaktadır. Beşik tonozlu üst oda, büyük olasılıkla cenaze yemekleri ve ayinler için kullanılmıştır (Krautheimer, 1986, s. 35).

Daha karmaşık yapıları martyrion ve yemek mekanları Roma'da katakombalar üzerindeki açık hava mezarlıklarının ortasında yapılmıştır. Bunlardan bazıları tonozlu trikonlardı². Bazılarında kısa bir nef bulunuyor, cephede geniş bir kemer veya üçlü bir arkada rastlanıyordu. Martyrin mezarı yine yeraltında veya katakombadaki bir odada bulunuyordu. Aziz Praetextatus katakombu üzerindeki martyrion dördüncü yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmekte olan, altıgen planlı, orta mekanı kubbeli ve apsisli bir yapıydı. Bu yapılar duvar taş örgüsüne bakılarak dördüncü yüzyılın ilk çeyreğine veya Konstantinos öncesi döneme tarihlendirilebilirler. Hepsi, bir pagan Roma mozolesi veya tapınağı geleneğiyle, plan ve tasarım anlamında bağlantılıdır. Çünkü, cenaze yemeği geleneğini, tonozlu ve merkezi planlı yapılarda devam ettirmekteydiler (Krautheimer, 1986, s.35-36).

3.3 Konstantinos Dönemi Martyrionları

Roma İmparatoru Konstantinos (306-337), 313 yılında Hıristiyanlara ibadet özgürlüğü tanımış, doğuda kurduğu yeni başkent Konstantinopolis'i Hıristiyanlığın merkezi haline getirmeye çalışmıştı (Krautheimer, 1986, s.39). İmparatorun himayesindeki Hıristiyanlık, en yüksek politik ve sosyal mertebeyi kazandı.

Yaygınlaşan kült ve yeni litürji Hıristiyanlık dini yapıları arasında da bir ayrışma gerektirmişti (Krautheimer, 1986, s.40). Erken Hıristiyanlık'ta Konstantinos döneminde daha da belirginleşerek ortaya çıkan iki büyük kült yapı grubundan

² Üç yapraklı yonca plan.

bahsedilebilir. Bu yapı grubunun ilki, düzenli ayinlerin ve litürjik toplantılarının gerçekleştirildiği bazilikadır. İkinci yapı grubu kutsal alan kültürünü yaşatan martyrionlar ve vaftizhanelerdir. Grabar'a (1949, s.97) göre, erken Hıristiyanlık dönemi kült yapıları bu dönemde işlevlerine göre çok tanımlı biçimler ile birbirlerinden ayrılmışlardı. Farklı işlevlerdeki martyrion ve bazilikal kiliseler aynı zaman aralığı içinde aynı bölgelerde, kendilerine has biçimlerle ortaya çıkmışlardı.

Bazilikaların çoğunluğu için geçerli olan temel özellikler uzun dikdörtgen plan, nef ve koridorlar ve bu ana mekanın ahşap çatılı bir apsisle sonlanmasıdır. İ.Ö. ikinci ve birinci yüzyıllardan beri tüm Roma dünyasında kamusal anlamda kullanılan bazilika, Hıristiyan kilisesinin düzenli ibadet için kullandığı ortak dini yapısı haline geldi. Ancak Roma'daki S. Crisogono gibi gösterişsiz bazilikalar zaten daha Hıristiyanlık resmi din olduğu yıllardan itibaren Hıristiyan cemaat tarafından inşa edilmişlerdi (Krautheimer, 1986, s.41-42). Bizans kilise tarihçisi Eusebius, 303'ten önceki kırk yıllık hoşgörülü dönemde Hıristiyanların birçok kentte büyük kiliseler inşa ettiklerinden bahsetmektedir (Mango, 1976, s.35). Fakat sadece Konstantinos zamanındaki mimarlar, varolan çok çeşitli bazilikalar içinden, Hıristiyanlık ritüelinin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni varyasyonlar yarattılar (Krautheimer, 1986, s.42-43).

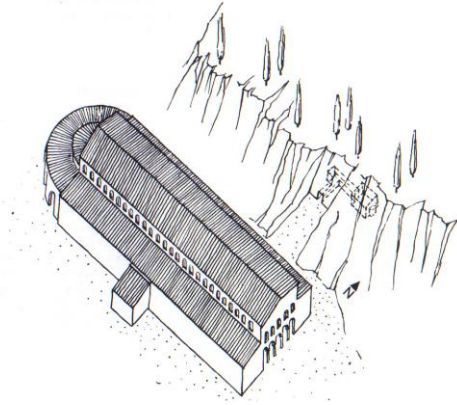
Kiliselerden bağımsız gelişen martyrionlar ise tonozlu, merkezi planlı, kare, haç, dairesel veya çokgen biçiminde ortaya çıkmışlardı (Grabar, 1949, s.96). Ancak bu dönemin bir başka çok önemli özelliği de önemi artan ve işlevi belirginleşen martyrion yapılarının imparatorluğun doğu ve batı bölgelerde farklı gelişmeler göstermeye başlamasıdır (Ward-Perkins, 1994, s.495).

3.3.1 Konstantinos Dönemi Batı Martyrionları

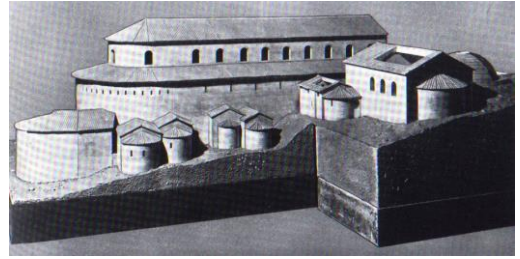
Mezarlık bazilikaları açık hava mezarlıklarındaki mezar ritüelinin gerektirdiği ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmışlardı. Önceleri mezar mimarlığı, çoğunlukla 313'ten önceki dönemde ortaya koyulduğu şekliyle devam etmiş ve artan taleple beraber katakomblar ve açık hava mezarlıkları genişlemiştir. Ancak mezarlıklarda, imparatorluğun desteği ve kutsallığı artan martyrlere ile birlikte önemli değişiklikler meydana geldi (Krautheimer, 1986, s.50). Via Tiburtina'daki katakombda, martyr Aziz Laurentius'un mezarı katakomb duvarından izole edilmiş; bir yer altı martyrionu oluşturacak şekilde bir mezar odası meydana getirilmişti. Benzer değişimler yerüstü mezarlıklarında da gerçekleşti. Artık insanlar, bir martyrin kutsanmış statüsüne erişmek için o mezarın yakınına gömülmek istiyorlar, varlıklı aileler bir martyre en yakın yerde apsisli yapılar veya aile mezar şapelleri gibi mozoleler yaptırmak için çabalıyorlardı. Salona'daki Manastirine mezarlığı bu duruma bir örnekti. Erken

dördüncü yüzyıl alanı iki kat genişlemiş, yeni eksedralarla çevrelenmişti. Martyr mezarının arkasındaki apsise bağlı eksedra en eskisiydi. Konstantinos öncesi gelenekler, Konstantinos dönemi mezarlıklarında, anma törenleri ve cenaze yemekleri için yemek salonları inşa etmek alışkanlığıyla devam etmişti. Boyutları farklı ancak basit dikdörtgen plan şemalı ve ahşap çatılı salonlar Dalmaçya ve Kuzey İtalya'dan Ren bölgesine kadar yayılmıştı (Krautheimer, 1986, s. 51).

Zamanla bir katakombda veya açık hava mezarlığında martyrlerin yakınına gömülmek, cenaze törenleri ve yemeklerde bir araya gelmek isteyen birçok insan için alan sıkıntısı çekilmeye başlandı. Bu ihtiyaçtan ortaya çıkan geniş, çatılı ve zemini mezarlarla kaplı bazilikal mezar kiliseleri dördüncü ve beşinci yüzyıllarda cenaze işlemleri, anma törenleri ve yemekler için kullanılmışlardır (Krautheimer, 1986, s. 51-52). Mezarlık bazilikalarına örnek teşkil eden bir grup yapı Roma surları dışında yakın tarihte ortaya çıkarıldı. S. Sebastiano, Havarilere adanmış kutsal bir alanın yakınında, Aziz Laurentius da civardaki bir katakombda bulunan martyr mezarlarına yakın konumlanmaktadır (Şekil 3.3, 3.4). Bu yapılar, 80-100 m uzunluğunda büyük yapılar olup, nef, koridorlar ve bir giriş bölümünün (narteks) olduğu çok sade bazilikalardı. Zemin duvardan duvara mezarlarla kaplıydı ve yapı etrafında da mozole grupları bulunmaktaydı. Bu mezar bazilikalarının önemli başka bir özelliği de apsisi çevreleyen ve bir dehliz oluşturan koridorlarıdır. Dehliz, pagan mozolelerinde bulunan bir özellikti ancak ilk defa bazilikal planla bütünleşik olarak ve bu kadar büyük ölçekte kullanıyordu (Krautheimer, 1986, s. 52-54).

Şekil 3.3: Roma, Aziz Laurentius Bazilikası, İ.S.330, izometrik rekonstrüksiyon.

Şekil 3.4: Roma, Aziz Sebastiano Bazilikası, İ.S.312-13, maket.

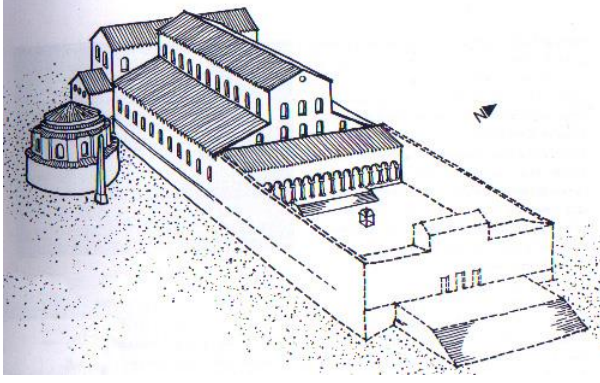
Grabar³, batıdaki martyrion kilisesi şablonunun, Konstantinos'un Roma'daki yapılarından ortaya çıktığından bahseder. Konstantinos'un mimarları kitlelerin törenleri için, martyrlerin gömüldükleri yerler üzerine büyük bazilikalar inşa ederek, ve özellikle martyrin mezarını yukarıdaki kilisenin sunağıyla ilişkilendirerek kilise ve martyr mezarlarının gelişimi için tek ve bütüncül bir rota çizdiler (Ward-Perkins, 1994, s.495). Batıda, röliklerin, kilisenin sunağıyla doğrudan ilişkili şekilde ya koro bölümünde veya bu bölümün altında apsisin bulunduğu orta aksın üzerinde konumlanması, dördüncü yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bir gelenek haline geldi. Baskın yapı türü bazilika idi ve martyrion özel bir yapı değil, kiliseye ait bir bölüm olarak kalmıştı (Grabar, 1949, s.102).

Roma'daki eski S. Pietro kilisesi martyrion bölümünü de içeren bir bazilikaydı. 1505 ile 1613 arasında şimdiki kilise yapılmasına rağmen, kazılar, eski çizimler ve resimler eski yapı hakkında net bilgiler vermektedirler. Konstantinos'un Aziz Petros'un mezarını ne zaman buraya aktardığı veya yapıma ne zaman başladığına dair bilgi yoktur. İnşaatin, 324'den önce, 319-22 yılları arasında başladığı tahmin edilmektedir. Vatikan tepesinin eğimine oturan büyük bazilika mezarı çevrelemekteydi. Bu yapı, hem martyrin mezarını içeriyor, hem de kapalı bir mezarlık ve yemek salonu olarak işlev görüyordu (Krautheimer, 1986, s. 54-56).

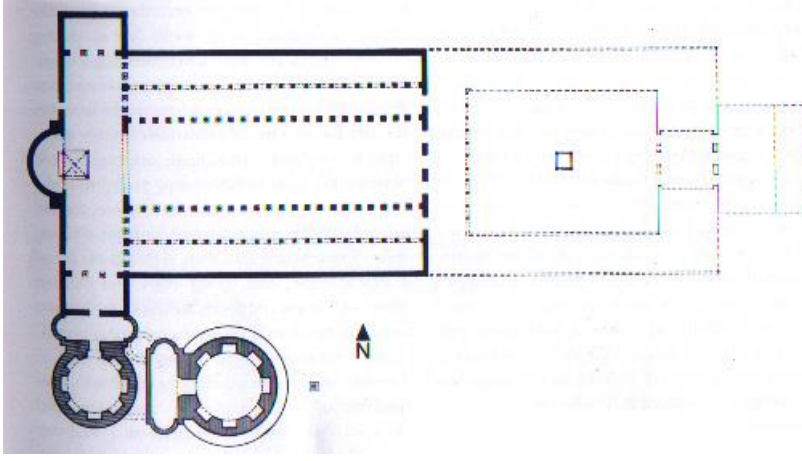
S. Pietro iki işlevli bir yapı olarak farklı bir plan şemasına sahipti (Şekil 3.5). Bu yapıda, yüksek tavanlı, uzun ve geniş bir nef bir transeptle sonlanmaktaydı. Transeptin batı kanadında çok büyük bir apsis bulunmaktaydı. Transeptle nefi bir zafer takı, koridorları ise sık kolon dizisi ayırmaktaydı. Tüm yapının odak noktası olan transeptin orta noktasında azizin mezarı bulunmaktaydı. Mezarın üzerinde dört spiral kolon tarafından taşınan bir baldaken bulunmaktaydı. Transeptin geniş alanı mezara yaklaşmak isteyen kalabalığa hizmet vermekteydi. Transept, sadece ayin sırasında din adamlarına ait oluyordu. Mezardan ayrı ve büyük olasılıkla hareketli sunak, zafer takının yakınlarında cemaatle yakın ilişkili olmalıydı. Transept ve apsis, martyr mezarı, sunak, din adamları oturma mekanı ve kiliseye sunulan hediyelerin durduğu masalara hizmet vermekteydi ve bu bölümler birbirlerinden ayrı değillerdi. Roma'daki diğer mezarlık bazilikalarında olduğu gibi nef ve koridorlar bir mezarlık mekanıydı. S. Pietro'nun farkı, martyrionun artık katakombda değil kilise içinde oluşuydu. Transeptteki konumuyla, martyrion artık nef ve koridorlarda toplanan cemaatin görüp ulaşabileceği bir durumdaydı. Transept ile apsis, nef ve

³ Ward-Perkins, J. B., 1994, *Studies in Roman and Early Christian Architecture*, London.

koridorlardan hem işlevsel hem de mimari anlamda farklıydı (Şekil 3.6) (Krautheimer, 1986, s.56-57).

Şekil 3.5: Roma, S. Pietro, İ.S.400. İzometrik perspektif.

Şekil 3.6: Roma, S. Pietro, İ.S.400. Plan.

3.3.2 Konstantinos Dönemi Doğu Martyrionları

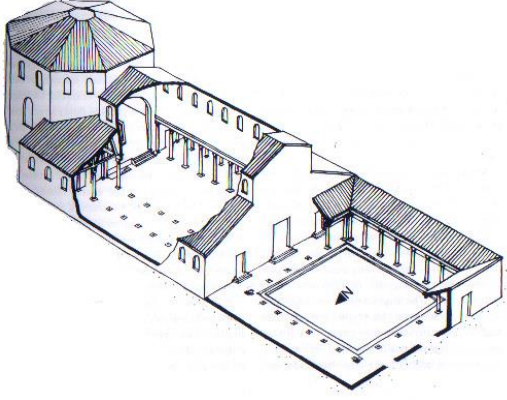
Konstantinos zamanında, martyrion olarak tanımlanan yapılar, Tanrı'nın izlerini taşıyan, İsa'nın hayatının geçtiği ve öğretisini yaydığı yerler olan Kutsal Topraklar ile tanınmıştı. Bu alanlarda İsa'nın hayatına dair mucizelerin gerçekleştiği yerlerde rölik içermeyen martyrionlar olduğu gibi martyr mezarları üzerine yapılmış martyrionlar da bulunmaktaydı. Kutsal Topraklar'daki sembolik anlamlar taşıyan ve mezar içermeyen martyrionlar bazilikal plan ile bütünleşik olarak kullanılmışlardı. Bu yapılarda martyrion, yapı grubunun bir parçası olmaktan çok odağı oluşturan farklı bir yapı gibi konumlanıyordu. Ancak bu kiliseler aynı zamanda normal litürjinin uygulandığı kiliselerdi. Ancak zamanla bu martyrion kiliselerdeki litürjik işlev, martyrionlar ile normal kiliseler arasındaki ayrımı ortadan kaldırdı. Önemli anıtsal mezar yapılarının mimari biçimlerini normal kiliselere aktarmak ortak bir yaklaşım haline geldi (Grabar, 1949, s.99).

Doğunun çok önemli bir başka yapı grubu da martyr mezarlarını barındıran martyrionlardı. Bütün kentler kendi yerel martyr kültü ve onu barındıran yapıya sahipti. Dördüncü yüzyıldan itibaren bu martyrionlar birçok kiliseyi gölgede bırakarak kült merkezler haline geldiler. Çoğu yok olmasına rağmen, Efes, Konstantinopolis, Antakya, Korykos gibi yerlerdeki kazılarla bu yapılara dair arkeolojik veriler ortaya çıkarıldı. Bu yapıların büyük çoğunluğu merkezi planlı olup, taş veya ahşap kubbeye sahiptiler. Çoğu büyük boyutlu olup özenli iç mekanlarıyla birçok normal kiliseden daha önemli sayılıyorlardı. Bu martyrionlar özerk yapılar olup normal kiliselerin yanında bulunuyorlardı. Bu durum, martyr mezarının kilise içinde değil, ayrı bir mozolede muhafaza edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Martyr kültürünün gelişmesi ve daha popüler hale gelmesi ise bu mozole martyrionların biçimini bozmamış sadece ölçeğinin büyümesine sebep olmuştur. Bu yöntem, ilk martyrion biçimlerinin kiliselerde taklit edilerek ortaçağa kadar yaşamasına sebep olmuştur (Grabar, 1949, s.100).

Doğu'da bazı bölgelerde, martyrion ile kiliselerin Kutsal Topraklar'dakilerden farklı şekilde bir araya geldiği, martyr mezarları içeren yapılar da bulunmaktadır. Bu yapılara özellikle Suriye'de rastlanmakta ve martyr röliklerinin sunak ile doğrudan ilişkisi olmayan özel yanal odalarda muhafaza edildiği görülmektedir (Grabar, 1949, s.102).

Kutsal Topraklar'daki martyrionlardan biri 330'dan kısa zaman önce, İbrahim'in Tanrı ile konuştuğu ağacın bulunduğu yerde Konstantinos tarafından yaptırılmıştı. Yapı, bir nef, apsis, koridorlar ve yana taşan odalardan oluşan bir bazilikaydı. Uzun dar bir portiko tüm yapıyı bölüyor ve giriş holü oluşturuyordu (Krautheimer, 1986, s. 59). Bu bazilika kutsal bir mekanda, kutsal bir kavramın anılması amacıyla yaptırılmış bir martyriondu ancak yapı grubunun bir parçası olmaktan çok kendi bağımsızlığına sahipti (Hill, 1996, s.32).

Bu prototipin en iyi belgelenmiş olanı Bethlehem'deki Doğu Kilisesi'ydi. Altıncı yüzyıl İustinianos dönemi kilisesinin yerini aldığı yapı, aynı aks üzerine yerleşmiş bir atrium, beş koridorlu bir bazilika ve mağarayı çevreleyen sekizgen bir yapıyla birlikte üç bölümden oluşmaktaydı (Şekil 3.7). Atriumu ve nefi geçen hacılar, sekizgene üç basamakla çıkıp dairesel kuyunun içine bakabiliyorlardı. Sekizgen ahşap çatılıydı. Ayrıca yapı boyutları mütevazî olup, planı da tamamen simetrik değildi (Mango, 1976, s.46). Buradaki sekizgenin ana işlevi İsa'nın doğduğu alanı barındıran bir martyrion olmasıydı. Fakat martyrion ve bazilika aynı yapıda buluşmalarına rağmen hem plan hem de işlev bazında birbirlerinden ayrılmışlardı (Krautheimer, 1986, s. 60).

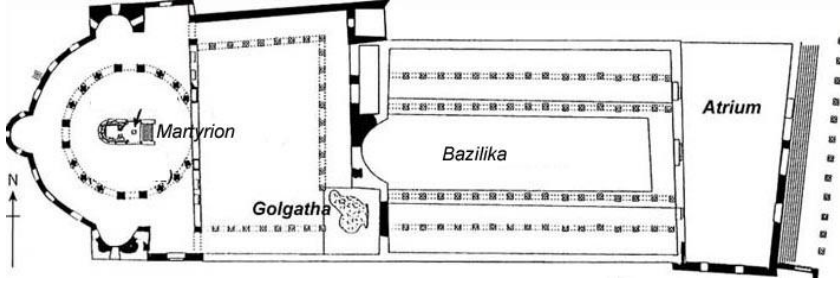

Şekil 3.7: Bethlehem. Doğuş Kilisesi, 333'teki hali. İzometrik rekonstrüksiyon.

Golgotha'daki Konstantinos bazilikası gibi, bazilika ve merkezi planlı bir martyrionun bütünleşik olarak kullanıldığı başka bir örnek Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi'dir. Yapımına 325/6'da başlanan bazilika, 333 yılında tamamlanmıştır. Ancak İsa'nın göğe çıkışını simgeleyen rotondanın, Konstantinos'un ilk projesinin bir parçası olup olmadığı tartışma konusudur. Bu yapı Konstantinos'tan sonra tamamlanmıştır (Krautheimer, 1986, s. 60).

Konstantinos yapısından geriye çok az kalıntı kalmıştır. Günümüzdeki yapı on ikinci yüzyıl yapısıdır. Orijinal yapıda, bir orta nefli, ikişer yan nefli ve galerili olan bazilika, yarı dairesel bir apsisle sonlanmakta ve apsis dış mekanda düz bir duvarla sınırlanmaktaydı. İsa'nın yükselişini simgeleyen büyük mezar, bazilikanın batısında bulunuyordu ve rotodadan önce açık bir avluda muhafaza ediliyordu. Mezarla bazilikanın apsisi aynı aks üzerinde değildi. İsa'nın çarmıha gerildiği yerdeki kaya, mezarın 30 m güneydoğusunda konumlanmaktaydı. Bu kaya ile mezar ve rotonda arasında, üç tarafı portikolu bir avlu vardı. Tüm yapı grubunun doğu tarafında, bazilikanın önünde bir atrium ve kolonadlı propylon bulunmaktaydı (Şekil 3.8) (Krautheimer, 1986, s. 61-63).

Propylon, atrium, bazilika ve portikolu avlu tüm yapının odak noktası olan İsa'nın mezarına yönelmekteydi. Ayinler, mekanlara göre bölünmüştü. Cemaat, belli günler dışında bazilikada ibadet ediyordu. Vaaz verilmesi ve ilahilerin okunması avluda gerçekleşiyor ve kalabalık bazilikadan İsa'nın çarmıha gerildiği kayaya ve mezar kısmına geçip, sonra bazilikaya geri dönüyordu. Tüm bu yapı grubu, bazilika, mezar ve avlu, İsa'nın inancı ve yeniden dirilişi adına yapılmış bir martyriondu (Krautheimer, 1986, s. 63).

Şekil 3.8: Kudüs, Golgotha'da bazilika ve Anastasis Rotonda. 4. yüzyıl kalıntılarının planı.

Roma'daki S. Pietro, Bethlehem'deki Doğu Kilisesi ve Golgotha'daki bazilika, aynı probleme paralel çözümler sunan yapılardır. Bu örüntüde, martyr mezarının üzerindeki anıtsal bir yapı, cemaat toplanma alanı ile birlikte bir yapı grubu içinde toplanmaktadır. Ancak farklı yönleri de ortadadır. Roma'daki üstü kapalı mezarlıklar gibi, S. Pietro da öncelikle bir mezarlık ve cenaze yemeği yapısını içermekte ve transeptte bulunan S. Pietro anıtı, azizin mezarını temsil etmektedir. Bununla birlikte yapı kent dışında bir mezarlıkta yer alan bir yapıydı. Sürekli papazlara sahip değildi ve çevredeki cemaatten çok hacıların bir araya gelişlerinde düzensiz ibadetler yapılıyordu. Diğer yandan, Filistin dini yapılarında, gömülme işlemi gerçekleştirilmezdi. Kent sınırları içinde yer alırlardı ve bölgedeki cemaatin yıl boyu toplandığı katedraller olarak kullanılırlardı. İçerdikleri kutsal bölümler mezarlar değil de İsa'nın doğduğu mağara ya da Yeniden Dirilişi'nin gerçekleştiği alan gibi mucizelerini simgeleyen anıtlar ve bu tip sembolik anlamı olan mekanlardı (Krautheimer, 1986, s. 64).

Mango (1976, s.44) ise Filistin'deki Konstantinos dönemi yapılarını bir başka açıdan değerlendirmektedir. Ona göre her bir yapı ortak bir kaynaktan beslenmek yerine, bulunduğu arazinin koşullarına göre şekilleniyor ve spesifik özellikler taşıyordu. Doğu Kilisesi'ndeki kutsal odak sekizgenin tam merkezinde konumlanmakta, kült obje odağı oluşturmakta ve ayrı bir yapıyla çevrelenmekteydi. Oysa Yeniden Diriliş Kilisesi'nde İsa'nın mezarı rotondanın yapımından önce bazilikanın batısındaki açık avluda konumlanmaktaydı. Mezar, odak ve bazilikanın bir parçası değildi ve ayrı bir yapıyla çevrelenmiyordu. Mango'nun bu teorisini destekleyen bir diğer örnek de Filistin'de Olives Dağı'ndaki bazilikaydı. Buradaki kutsal mağarada İsa'nın Havarileri'ni eğittiğine inanılmaktaydı Ancak merkezi planlı bir yapıyla çevrelemek yerine mimar, odağı normal bir bazilikanın yükseltilmiş bemasının altına yerleştirmişti. Orijinal yapı günümüze ulaşmasa da 1910-11 yıllarında yapılan kazılardan plan ortaya çıkarılabildiği. Eğimli bir arazide konumlanmış teraslı yapı kompleksinde dışarıdan atriuma, atriumdan nefes ve nefes bemaşına basamaklarla

ulaşılmaktaydı. Yapı, Filistin ve Suriye’de çok sık rastlanan düz duvarla sonlanmış bir apsise ve üç koridora sahipti (Mango, 1976, s.44-46).

Mango (1976, s.46) ayrıca Bethlehem’deki Doğuş Kilisesi’nin bir katedral olmak için küçük boyutlu olduğunu ve litürjik amaçla kullanıldığına dair hiçbir arkeolojik veriye rastlanmadığını ileri sürmektedir. Buna karşılık Yeniden Diriliş bazilikasının litürjik amaçlarla tasarlanmış olduğunu düşünmektedir.

Konstantinopolis’teki Konstantinos dönemi mezar kiliselerine verilebilecek iki örnek vardır. Ancak ikisi de günümüzde mevcut değildir. Bazı efsaneler antik çağın bir tapınağı (Zeus veya Herakles) üzerinde Konstantinos’un, Diokletianus’un hükümdarlık döneminde öldürülen aziz Mokios (Mocius) adına bir kilise yaptırdığını bildirirler. Bu söylenti tam gerçek olmasa bile Iustinianos henüz iktidara geçmeden burada bulunan bir kiliseyi, yeniden yaptırmıştı (Eyice, 1994, s.292). Kilisenin III. Leo (717-741) zamanında yıkıldığı ancak I.Basil (867-886) tarafından restore edildiği iddia edilmektedir. Bu kilise, önemli saray törenlerinin gerçekleştiği bir yapıydı. Genç Aziz Euthymios’un röliklerini de barındıran Aziz Mokios Kilisesi birçok martyrin de anıldığı bir yapıydı (Kazhdan, 1991, s.1390). Manuel Komnenos (1143-1180) manastırın yemekhanesini yeniden yaptırarak, burayı dedesi I.Aleksios, babası II.İoannes ve kendi resimleri ile süsletmişti. Kilise ve manastır, Latin işgaline kadar korunabilmişti. Bizans’ın son dönemlerinde yapının harabe halinde olduğu sanılmaktadır. V. İoannes Paleologos (1341-1391) Altınkapı (Yedikule) çevresindeki surları onarabilmek için 1390’da kilise ve manastırın taşlarını kullanmıştır. Şimdiki Altimermer (Exakionion) semtindeki komşusu olan açık su haznesi (Çukurbostan), Aziz Mokios adıyla tanındığına göre kilise ve manastır buna yakın, büyük olasılıkla haznenin batısında idi (Eyice, 1994, s.292).

Konstantinos’un yaptırdığı bilinen diğer kilise de Haliç yakınlarındaki Aziz Akakios Kilisesi’dir (Necipoğlu, 1994, s.439). Aziz Akakios, Konstantinopolis’te Diokletianus zamanında öldürülen azizlerden biri adına kent surları dışında yapılmış bir mezar kilisesidir (Rodley, 1996, s.18). Prokopios (1994, s.31), Akakios Tapınağı’nın yıkıntı halindeyken imparator Iustinianos tarafından temelinden yeniden yaptırıp genişlettiğini anlatır. Yapının önündeki iki portikodan biri avluyu oluştururken diğeri de Konstantinos’un Pazar yerine açılmaktaymış. Bizans’ta 7 Mayıs 306’da öldürülen Kapadokyalı Aziz Akakios’a adanmış martyrionun, Havariyun Kilisesi’nin yanında bulunduğu sanılmaktadır (Yerasimos, 2000, s.36).

Krautheimer, Konstantinos dönemi kilise planlarının herhangi bir norma sahip olmadığını belirtmektedir. Sıradan bir erken Hıristiyan bazilikası olarak

nitelendirilebilecek yapının birçok deneysel çalışmanın sonucunda dördüncü yüzyılın ikinci yarısında ve beşinci yüzyılda geliştiğini ifade eder. Ona göre, Konstantinos dönemindeki Hıristiyan mimarlığının en göze çarpan özelliği çeşitliliğidir. Koridorsuz mekanlar, bazilikalar, merkezi planlı yapılar; apsisli veya apsisiz bazilikalar; dışarı taşan kanatlı bazilikalar; çevre koridorlu bazilikalar; merkezi planlı yapılara eklenmiş veya transeptli bazilikalar; çift katedraller; bir duvarla çevrelenmiş yapılar; atriumlu veya atriumsuz bazilikalar gibi varyasyonlar işlevsel çeşitlilikle ortaya çıkmışlardı. Ancak Bethlehem, Roma ve Golgotha'daki martyrion örneklerinde olduğu gibi tek bir kategoride bile çok çeşitli plan örneklerine rastlanmaktaydı (Krautheimer, 1986, s. 64-65).

Oysa Grabar, Konstantinos dönemi dini yapılarını daha basit bir şekilde sınıflandırmış, bazilikalar ve martyrionları birbirinden kesin bir çizgiyle ayırmıştı. Kudüs'teki Yeniden Diriliş Rotondası ve Yükseliş Kilisesi'nin sekizgeni martyrion yapılarıydı ve Yeniden Diriliş Kilisesi bazilikası ve Doğu Kilisesi'nin bazilikasıyla eş zamanlı olarak aynı bölgede konumlanıyorlardı. Batıda da aynı durum söz konusuydu. İtalya'daki mezar yapıları olan S. Costanza ve Aziz Laurentius Kiliseleri bazilikalarla eş zamanlı olarak kullanıldılar. Balkanlar'da, İspanya'da ve Afrika'da da aynı ikili duruma rastlanmaktaydı (Grabar, 1949, s.97).

Ward-Perkins (1994, s.501) de Krautheimer'e katılmakta ve üçüncü yüzyıldan itibaren yapı tipolojileri arasındaki rijit sınırların ortadan kalkmaya başladığını belirtmektedir. Konstantinos zamanında ilk görüşte bir yapının işlevini tahmin etmenin güçleştiğini öne sürer.

3.4 Konstantinos Sonrası Martyrionlar – 4. Yüzyıl

Konstantinos'un hükümdarlığının son yıllarıyla başlayıp dördüncü yüzyılda devam eden, artan komplike dini ihtiyaçlar ve kilise ile imparatorluk arasındaki yakın ilişkiler, imparatorluğun politik ve kutsal başkentlerinde yeni kilise biçimlerinin gelişmesine yol açtı. Pagan kültüründen itibaren varolagelen heroon geleneğinin, Hıristiyan imparatorluk mozolelerinde devam etmesi ve martyrion yapı biçimlerini etkilemesi söz konusuydu. Kutsal mekanlarda ortaya çıkan martyrion, artık bazilikaların neflerinden bağımsız, haç planlı, dairesel veya oval planlı yapılardı. Bu plan şemaları normal kiliselere de aktarılmıştı. Martyr röliklerinin bölünerek bir yerden bir yere taşınabilmesi sayesinde martyrionlar kent içindeki kiliseler haline dönüşmeye başlamışlardı. Hem bir imparatorluk kilisesi hem de martyrion olan yapılar kullanılmaktaydı. İmparatorluk sarayları çevrelerinde, aynı zamanda kentteki cemaatin düzenli toplanma mekanı olan tetrakonk ve oktakonk kiliseler ortaya

çıkmişti. Bu yeni yapıların çoğunluğu dördüncü yüzyıldaki yükselişlerine rağmen orjinal formlarıyla birlikte iki ya da üç yüzyıl içinde kayboldular (Krautheimer,1986, s.69).

3.4.1 4. Yüzyıl Batı Martyrionları

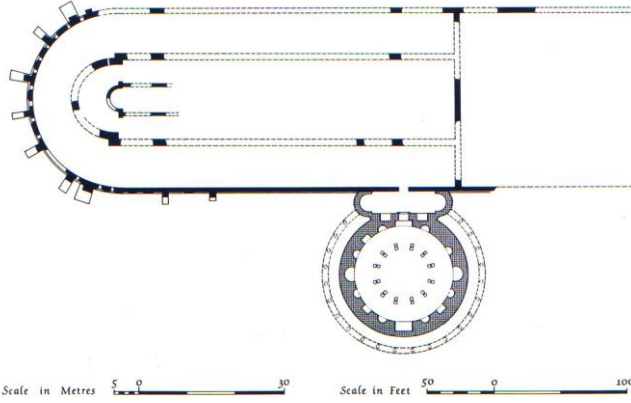
Batıda, Golgotha ve Bethlehem'deki Konstantinos martyrion bazilikalarının çeşitli versiyonlarının yapımı dördüncü yüzyıl boyunca devam etti.

Bu dönemde gözlemlenen önemli bir yapı grubu, biçimsel ve işlevsel anlamda dairesel planlı martyrionlara referans veren imparatorluk mozoleleridir. Konstantinos sonrası dönemden günümüze kadar gelebilmiş dairesel planlı imparatorluk mozolesi S. Costanza, Roma'daki S. Agnese bazilikasının güney koridor dış duvarına bitişik olarak konumlanmaktadır (Şekil 3.9). 350'ler civarında tamamlanmış yapı Konstantinos'un kızı Konstantina'nın mozolesidir.

S. Costanza dairesel planlı, kubbeli bir yapıdır. Hem dış tarafta bir kolon dizisi (sadece temel duvarı ayaktadır) hem de iç kısımda çatıyı taşıyan kolon çiftleri vardı. Yuvarlak kubbeli merkezi mekan bu on iki çift kompozit üzengitaşı bloğuyla birleşen kolonun oluşturduğu arkadla meydana gelir. Dışarıdan içerideki kubbenin varlığı hissedilmemektedir. On iki büyük tepe penceresi bu mekanı aydınlatır. Karanlık beşik tonozlu bir çevre koridoru orta mekanı çevrelemektedir. Malzeme ışık ve renk görsel anlamda zengin bir tasarım oluşturmuştur. Kemerler arasında da geometrik hesaplamalara dayanan oran ilişkileri söz konusudur. Merkezi mekanın ana akslarındaki kemerler, diğerlerinden ayırdedilemeyecek kadar geniş ve uzundur ve lahitin üzerinde ve karşısında bulunan uzunlamasına akstaki kemerler de buna dikine akstakilerden çok hafif geniş ve yüksektir. Çevre koridorunun duvarındaki küçük nişler arkad ile ilişkili değildir ve sadece lahitin karşısından bakıldığında tamamen görülmektedirler (Şekil 3.10) (Krautheimer, 1986, s. 65).

Altıncı yüzyıl erken dönemden bir pasaj olan Liber Pontificalis (erken dönem papalarının biyografilerini içeren bir koleksiyon), yapının Konstantinos'un, kızı Konstantia veya Konstantina'nın isteği üzerine yaptırdığı bir vaftizhane olduğunu ileri sürer. Başka eski kaynaklara göre de, yapı bir mozole olarak inşa edilmiş, hem 354'te ölen Konstatia, hem de 360'ta ölen Helena kesinlikle buraya gömülmüşlerdi. Duvarlara açılmış oyuklardan doğu ve batı tarafında olup birbirine bakanlar büyük olasılıkla iki kız kardeşin lahitleri için ayrılmıştı. Girişin karşısındaki dikdörtgen oyukta bir zamanlar Konstantia için yapılmış olan porfir lahit şimdi Vatikan müzesinde sergilenmektedir. Yapı büyük olasılıkla bir mozole olarak yapılmış, daha

sonra (erken yedinci yüzyıl civarlarında) vaftizhane olarak kullanılmıştır (Colvin, 1991, s.115).

Şekil 3.9: Roma, erken dördüncü yüzyıla ait S. Agnese bazilikası. Güney kenarında Konstantinos'un kızları Konstantia ve Helena'nın hala ayakta olan mozolesi bulunmaktadır. Şu an S. Costanza adıyla bilinmektedir (Deichmann, 1957).

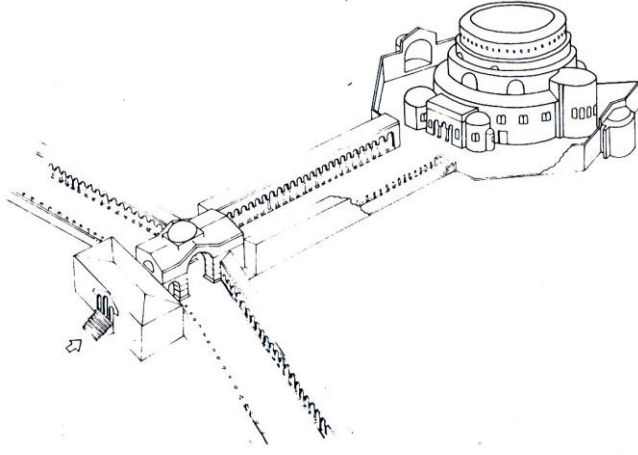

Şekil 3.10: Roma, S.Costanza. İ.S.350. İç mekan.

Krautheimer (1986, s.78), erken Hıristiyanlık döneminde Roma imparatorluk mimari biçimlerinin dini mimariye aktarımının mümkün olduğunu belirtmektedir. Merkezi plan şemaları ve imparatorluk sarayına yakın konumlarıyla saray kilisesi olarak tanımlanan bir grup yapıdan bahsetmektedir.

Bu yapı grubuna örnek teşkil eden Selanik'teki Aziz Geogios Rotondası, 300'lerde İmparator Galerius tarafından yaptırılan saray kompleksi ve hipodromun bir parçası olarak yapıldı. Rotondanın hemen önünde kemerli bir imparatorluk tören yolu Galerius'un takıyla bu yapıyı birbirine bağlıyordu (Şekil 3.11) (Pazaras, 1997, s.9-11). Yapının işleviyle ilgili teorilerden biri, Galerius'un yapıyı kendi mozolesi olarak yaptırdığıdır. Ancak imparator buraya gömülmemiştir. Diğer bir teori de Tanrılar, Cabiri veya Zeus'a adanmış bir tapınak olduğudur. Bu amaçla kullanıldığına dair net bir arkeolojik veri olmasa da zafer takının karşısındaki konumu ve önündeki kemerli

tören yolu dolayısıyla resmi saray törenlerinin kutlanmasında kullanıldığı sonucuna varılabilir (Pazaras, 1997, s.15).

Şekil 3.11: Galerius'un takı, Rotonda ve kolonadlı yolun rekonstrüksiyonu. 4.yüzyıl.

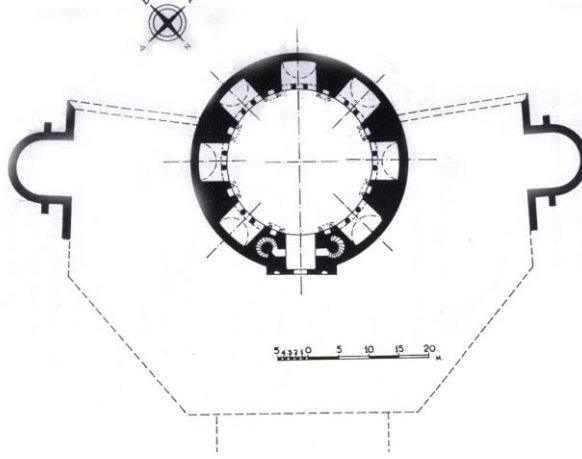
Bu pagan yapısı dördüncü yüzyıl sonlarına doğru, Büyük Theodosius zamanında bir Hıristiyan kilisesine dönüştürülmüştü. Dairesel planı ve mozaiklerindeki martyr tasvirlerinden de anlaşıldığı üzere bir martyrion olarak kullanılmış olma ihtimali çok yüksektir. Onuncu yüzyıl ile on ikinci yüzyıl ve 1525 ile 1591 arasında rotonda, Selanik katedrali olarak kullanılmıştır. 1591'de Türkler tarafından camiye çevrilerek günümüzde hala varolan minare eklenmiştir. 1912'de kent geri alındıktan sonra yapı tekrar kiliseye çevrilip 1920'ye kadar ibadete açık kalmıştır. Aziz Georgios ismi kiliseye 16. yüzyıl civarında, yakınlardaki aynı isimli başka küçük bir kiliseden dolayı verilmiştir (Pazaras, 1997, s.15-18).

Bu dairesel planlı silindirik yapı, kubbeli çatı örtüsüne sahiptir. Duvar tekniği, dönemin karakteristik örgü tekniği olan kireçli moloz dolgu ve tuğla sıralarının almaşık kullanımınıdır. Merkezi mekanın çapı 24.5 m'dir. Duvarlarda çepeçevre sekiz beşik tonozlu niş bulunmaktadır. Bu nişlerin üzerindeki duvar bölümünde sekiz adet kemerli pencere ve kubbenin eteklerinde de sekiz adet aralık vardır. İlk yapıda, kubbe üzerinde orta noktada havalandırma ve ışık sağlayan dairesel bir açıklık bulunuyordu (Şekil 3.13). Roma dönemlerinde giriş, güneydeki beşik tonozlu bölümden sağlanıyordu. Girişin sağında ve solunda duvarın içine inşa edilmiş iki döner merdiven çatıya ulaşıyordu (Şekil 3.12) (Pazaras, 1997, s.20-23).

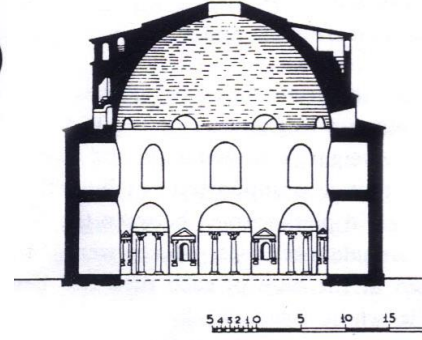
Rotonda kiliseye dönüştürüldükten sonra, doğu bölümüne bir bema ve yarı dairesel apsis eklendi. Dış duvardan 8 m öteye dairesel bir duvar daha eklenerek bir çevre koridoru oluşturuldu (Şekil 3.14). Nişlerin önündeki kolon dizileri kaldırılarak, ana mekanın çevre koridoruyla bağlantısı sağlandı (Şekil 3.15). Apsisin karşısındaki batı açıklığı da yeni bir girişe dönüştürülerek önüne bir narteks eklendi. Eski giriş iptal

edilmedi fakat doğu tarafına dairesel bir şapelin eklendiği bir portiko ile vurgulandı. Bu portikonun batısına sekizgen başka bir yapı daha eklendi. Kubbe üzerindeki açıklık kapatıldı. Yapılan kazılarda doğu ve batı tarafındaki eksedralarda aziz rölikleri için yapılmış kriptalara rastlanmıştır (Pazaras, 1997, s.24-27).

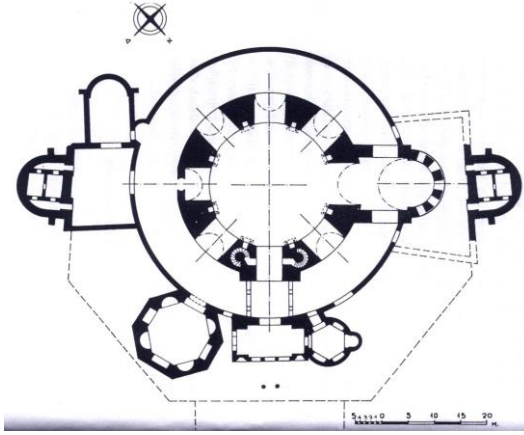
Erken Hıristiyanlık döneminden günümüze ulaşabilen tek orijinal kısım apsistir. Diğer bölümler çeşitli depremlerde zarar görüp yıkılmış ve birçok onarım geçirmiştir (Şekil 3.16) (Pazaras, 1997, s.28).

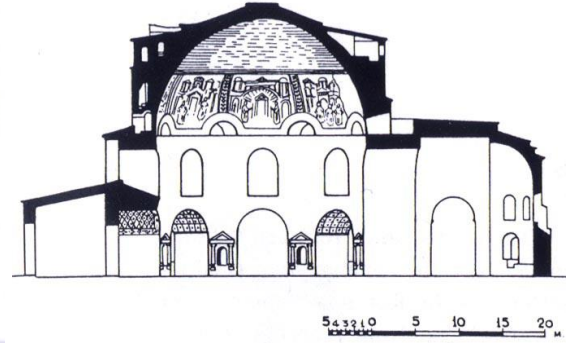
Şekil 3.12: Selanik, Rotonda. Galerius dönemi. Plan.

Şekil 3.13: Selanik, Rotonda. Galerius dönemi. Kesit.

Şekil 3.14: Selanik, Rotonda. Erken Hıristiyanlık dönemi. Plan.

Şekil 3.15: Selanik, Rotonda. Erken Hıristiyanlık dönemi. Kesit.

Şekil 3.16: Selanik, Aziz Georgios Rotondası. Günümüzdeki görünüşü.

3.4.2 4. Yüzyıl Doğu Martyrionları

Dördüncü yüzyıl sonlarından itibaren Doğu'nun bağımsız merkezi planlı martyrionları zamanla, normal kiliselere dönüşerek işlevlerini yitirdiler. Normal ayinin gerçekleştiği ve yanlarına vaftizhanelerin eklendiği yapılar haline geldiler. Böylece litürjik anlamda da normal kiliselere katıldılar. İlk zamanlarda kent surları dışında konumlanan bağımsız martyrionlar kiliselere dönüşükçe kent içlerinde konumlanmaya başladılar. Doğudaki aziz röliklerinin parçalara ayrılarak dağıtılması uygulaması da martyrionların kent içlerine taşınmasında etkili oldu. Bu röliklere sahip kiliseler hem mezar yapıları hem de değillerdi. Çünkü artık kent dışındaki bir mezarlıktaki bir azizin gerçek mezarını barındıran bir martyrion ile bu azize ait küçük bir rölik parçasını barındıran kent içindeki kilisenin birbirinden farkları kalmamıştı (Grabar, 1949, s.101).

Aynı zamanda, Kutsal Topraklar'daki martyrion yapıları sayesinde popülerleşen kubbeli merkezi plan, Doğu'daki birçok bölgede uzun süre kiliseleri etkilemeye ve kullanılmaya devam etti (Grabar, 1949, s.101).

Konstantinopolis'teki On İki Havariler Kilisesi, Eusebius'un metinlerine göre Konstantinos tarafından kendi mezarı olarak yaptırılmıştır. Prokopius'un da içinde bulunduğu birçok kaynak ise yapının Konstantius tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (Ward-Perkins, 1994, s.513). 538'da İustinianos'un kilisesi yapının yerini almış, bu yapının yerine de 1469'da da Fatih Sultan Mehmet Camisi yapılmıştır (Krautheimer, 1986, s.68).

Eusebius'un notlarına göre dördüncü yüzyıl kilisesi, kenarlarında toplantı salonları, hamamlar ve havuzların bulunduğu geniş bir avlu içinde konumlanmaktaydı. Haç planlı olup giriş kolu biraz daha uzundu. İç mekanın koridor ve nef düzenlemesine

dair bilgi yoktur. Duvarlar mermer kaplamalıydı. Dört kolun kesişim noktasında konik çatılı bir silindirik kule bulunmaktaydı. Bu mekan imparatorun kolonlarla çevrili lahitini barındırmaktaydı. Lahit ve kolonlar, sunağı da içeren bir strüktür altında bulunmaktaydı (Krautheimer, 1986, s.68).

İmparatorun heroon-martyrionu olan bu yapının özelliği, hem bir mozole hem de klasik litürjiye hizmet eden bir kilise işlevlerinin ikisini de barındırmasıydı. Ancak bu durum, sunak ve imparatorun mezarının yakınlığı sebebiyle çok eleştirilmişti. 356-7 yıllarında Havariler Andreas, Thimoteos ve Lukas'ın rölikleri kiliseye aktarılınca Konstantinos'un mezarı, bu yapıya sonradan eklenen geleneksel dairesel kubbeli ayrı bir mozoleye taşındı (Ward-Perkins, 1994, s.514).

Haç planlı yapı ortaya çıktığında martyriona dair bir ipucu taşımıyordu. Daha sonra üç havarinin röliklerinin aktarımı ve imparatorluk mozolesinin başka bir yapıya taşınmasıyla yapı son halini almıştı. Bu durum, martyr röliklerinin taşınmaya başlamasının başlıca örneğidir. O zamana kadar bir martyrın gömüldüğü yer veya kutsal olaylara tanıklık etmiş mekanlarla bağlantılı olan martyrion kavramı değişmişti. Böylece Doğu'da, bir kilise ile bir martyrionun etkileşim süreci başlamış oldu (Ward-Perkins, 1994, s. 515).

Daha önceki bazilikaların aksine buradaki martyrion bölümü yapının çekirdeği ve kutsal odağın kendisiydi. Bu, bağımsız ve yeni bir martyrion çeşidiydi. Geç dördüncü ve erken beşinci yüzyıllarda imparatorluğun birçok yerindeki kiliseler de⁴ Konstantinos'un On iki Havariler Kilisesi planını tekrar etmişti. Bu yapıdan kutsal odağı vurgulayan haç plan ve havarilere adanmışlık temel öğelerini almışlardı (Krautheimer,1986, s.69).

Anadolu'nun güney bölgesinde özellikle Kilikia ve Isauria'da kiliseler, martyrion ve bazilika birleşiminin farklı bir çeşidini oluşturmaktadır. Kilikia ve Isauria'daki kiliselerde bazilika tasarımı hala egemen olmasına rağmen transeptler, çevre koridorları, dolaşma yolları, nartekler, başka uzantılar ve genişlemelerle sıradan bazilikalardan farklılaşmışlardı (Grant, 2000, s.109). Bu yapılarda çok sık rastlanan öğeler apsisin arkasından dolaşan çevre koridoru ve apsisin iki yanından doğuya taşan apsidal yan odalardı. Bu odalar diokonikon, pastophoria ve vaftizhane olarak

⁴ Milano'da 382 yılında yapımına başlanan On İki Havariler Kilisesi Konstantinopolis'tekinin bir kopyasıydı. Koridorsuz dört kollu büyük bir haç plana sahip yapının merkezindeki sunağın altında Havariler'in rölikleri saklanmaktaydı. Aynı dönemlerde Kuzey İtalya'daki başka kiliselerde de bu plan şeması uygulandı (Krautheimer, 1986, s.82).

kullanılmak dışında doğuya has bir şekilde bağımsız şapeller veya martyronlar olarak kullanılıyorlardı⁵ (Hill, 1996, s.30).

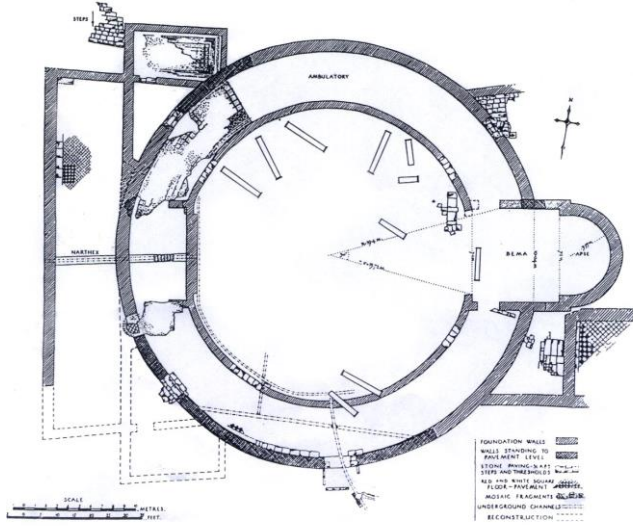
Kutsal Topraklar'da 4. ve 5. yüzyıllarda yaygın olan merkezi planlı bağımsız martyron tipi, doğal bir prototip olarak Konstantinos'un Yeniden Diriliş Rotonda'sını örnek aldılar. Fakat bu tür, 4. ve 5. yüzyıl Hıristiyan dünyasında Kutsal Topraklar dışındaki bölgelerde çok nadir görülmektedir (Krautheimer, 1986, s.73-75).

Kudüs'te Yeniden Diriliş Rotonda'sının bir kopyası olduğu düşünülen bir yapı Olives Dağı'ndaki kazılar sonucunda ortaya çıkarıldı. 370 yılında Romalı Pomoenia tarafından, İsa'nın cennete yükseldiği yerin anısına yaptırdığı tapınak İmbomon'un bir kısım duvarları günümüze kadar gelebilmiştir. Bu yapı bir rotonda olup dışında bir kolon hattı bulunuyordu. Eski zaman hacılarının belirttiğine göre, iç mekanda iki katlı bir çevre koridoru mevcuttu. Bu koridor yükselen İsa'nın ayak izlerini taşıyan kayayı çevrelemekteydi. Bu merkezi odanın çatısı yoktu ya da varsa da büyük olasılıkla konik bir ahşap çatıydı ve tepesinde dairesel bir boşluğu vardı. Doğudaki apsis, merkezi odayla bütünleşik şekilde koridora dahil olmaktaydı (Krautheimer, 1986, s.73).

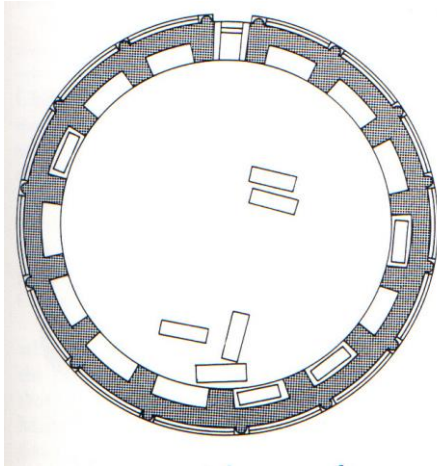
Aynı plan şemasına sahip bir diğer yapı da kuzey Filistin'de, Beisan-Beth Shean 'da (Scythopolis) bulunmaktadır. Dairesel planlı bu yapının tüm planı dolaşan bir çevre koridoru mevcuttur. Dışarı taşan yarı dairesel bir apsisi ve çevre koridoruyla bütünleşik bir beması vardır. Batı tarafında dikdörtgen bir narteksi ve narteksin kuzey ve güney tarafında iki adet odası bulunmaktadır (Şekil 3.17). Krautheimer (1986, s.75), bu yapıyı bir martyron olarak değerlendirmektedir. Fakat neyin anısına yapıldığı veya barındırdığı rölikler hakkında bilgi yoktur.

Cezayir'de daha primitif, dairesel veya çokgen Hıristiyan mozolesi örneklerine rastlanmaktadır. Aynı topraklardaki pagan mozoleleriyle benzerlikleri dikkat çekmektedir. Tipasa'da, dış mekanı yarım kolonlarla süslenmiş büyük dairesel planlı Hıristiyan tapınağı dördüncü yüzyıla tarihlendirilmektedir (Şekil 3.18) Blad Guitoun'daki dördüncü ve altıncı yüzyıllar arasına tarihlendirilen başka bir Cezayir Hıristiyan mozolesi de, sekizgen plan şemasına sahiptir. Merkezdeki oda, dairesel koridor, İyon düzeni ve sahte giriş kapılar gibi özellikleriyle bir pagan anıtını anımsatmaktadır (Şekil 3.19) (Colvin, 1991, s.102-103).

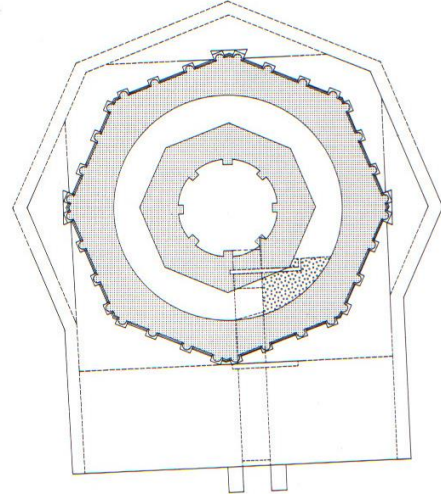
⁵ Kilikya ve İsaura bölgelerindeki kiliselerin plan şemaları 4.2 numaralı bölümde görülebilir.

Şekil 3.17: Beth Shean, martyrion, 4.yüzyıl. Plan.

Şekil 3.18: Moritanya (Cezayir) Tipasa'daki Batı Mezarlığında bulunan İ.S. dördüncü yüzyıla ait Hıristiyan mozolesi. Bu dairesel çatısız mezar yapısının sadece alt kısımları ayakta.

Şekil 3.19: Moritanya (Cezayir) Blad Guiton, Batı Mezarlığında bulunan İ.S. dördüncü ve altıncı yüzyıllara tarihlendirilen, Pagan örneklerini takip eden bir Hıristiyan mozolesi. Giriş, kesikli çizgilerle gösterilmiştir

3.5 Konstantinos Sonrası Martyrionlar – 5. Yüzyıl

Konstantinos döneminin yaratıcılığı ve deneyselliği, normların ve farklı litürjik işlevlere cevap verecek farklı yapıların ortaya çıkması ve standardize olmasına yol açtı. 380 yılında, yeni yapı biçimleri ve yeni tür arayışlarının sonu gelmiş, Konstantinos kökenli kompleks planlar yavaş yavaş yok olmuştu. Artık, düzenli cemaat ayinleri, martyr kültü, vaftiz ayini, özel ibadetler ve halk resepsiyonları için farklı yapı türleri tanımlanmaya başlamıştı. Beşinci yüzyılda mimari ve litürjik plan

normları ve farklı üsluplar bölgelere göre özelleşmeye başlamış, dördüncü yüzyıl sonlarından altıncı yüzyıla kadar da çok az değişiklikle devam etmişlerdi (Krautheimer, 1986,s.94-96).

Kutsal Topraklar kökenli merkezi planlı bağımsız martyrionlar, pagan mimarisi veya imparatorluk mimarisi gibi başka birçok kaynaktan da beslenerek imparatorluğun batısından doğusuna kadar geniş bir alanda var olmuştur. Ancak biçimsel anlamda martyrion özellikleri gösteren, işlevsel anlamda martyrion olmayan yapılar da ortaya çıkmıştır.

3.5.1 5. Yüzyıl Batı Martyrionları

Dördüncü yüzyıl sonlarında Ambrosius ve Augustinus gibi papazlar, Hristiyan toplulukların martyr mezarları yakınlarında gerçekleştirdikleri yemek geleneğini yasakladılar. Ancak bu durum, martyr röliklerinin papazların koruyuculuğundaki normal kiliselere aktarılıp toplumsal litürjinin bir parçası haline gelmesi ile yeni bir kullanım alanı ve kamusalılık kazandı. Böylece, gerçek odaklarla piskoposluk litürjisi birleşerek daha güçlü bir odak yaratıldı (Brown, 1982, s.34-37). Her kilisede martyr rölikleri saklama isteğinden dolayı, bölge kiliseleri olarak yapılmış standart bazilikalara martyr röliklerinin aktarılması, 450'den sonra sıklıkla gerçekleştirilmeye başlandı (Krautheimer, 1986, s.97).

Merkezi planlı bağımsız martyrion plan şemasını alan normal kilisere Batı'da da rastlanmaktaydı. Phillippi'de⁶, 1960'larda ortaya çıkarılan büyük sekizgen kilise 500'ler civarına tarihlendirilmektedir. Kolonlar, merkezi mekanın duvarlarını ve çatıyı desteklemekteydiler (Şekil 3.20). Yapıyı çepeçevre dolanan çevre koridoru dört noktada nişlerle ve bir kenarda dışa taşan bir apsisle genişlemektedir. Her iki taraftan yol ile bağlantılı olan nartekse üçlü bir portalla girilmektedir. Zengin dekorasyonlu bir vaftizhane, çeşmeli bir avlu, küçük bir hamam ve diğer mekanlar kilisenin diğer bölümleriydi. Piskoposun sarayı olduğu farzedilen yapı da arka tarafa doğru uzanıyordu. Phillippi sekizgeninin litürjik altyapısı, apsisten taşan ve çevre koridoruna nüfuz eden bema, merkeze çok yakın duran ambo, bu yapının bölgesel bir kilise veya bir piskoposluk kilisesi olduğunu belirtmektedir (Krautheimer, 1986, s.128-130).

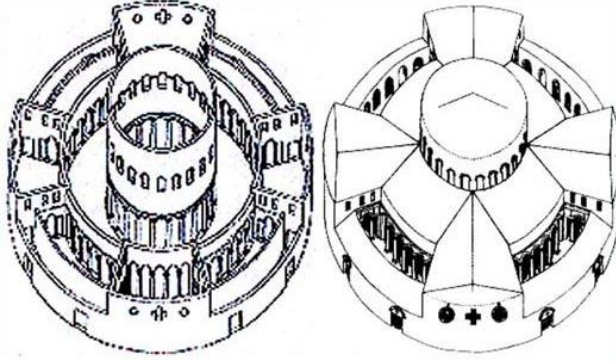
⁶ Yunanistan'ın Batı bölgesi olarak ele alınmasında, Krautheimer'in sınıflandırması göz önünde bulundurulmuştur.

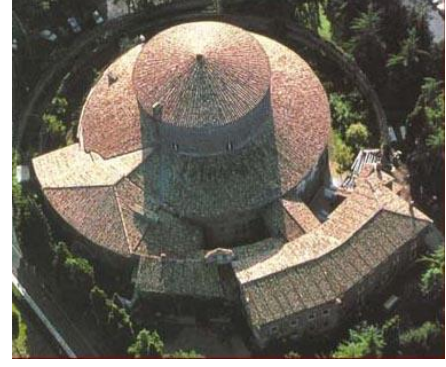
Şekil 3.20: Philippi, sekizgen kilise, 500. Kuzey-batıdan görünüş.

Roma'daki Aziz Stefano Rotondası, merkezi odayı bir çevre koridoru ve yapısal birimlerden oluşan bir dış halkayla birleştiren bir yapıydı (Şekil 3.21,3.22). Aziz Stefano Rotondası, 468 – 83 yıllarında tamamlanmıştı. İyi korunmuş bu yapı ana bileşenleriyle günümüze kadar gelmiştir. Büyük silindirik bir nef, kemersiz, İyonik başlıklı bir kolon sırasının üzerinde yükselmekteydi. Mermer plaklarla kaplı ve yirmi iki çatı pencereyi yüksek nef duvarları hafif bir kubbe için planlanmıştı. Merkezi çevreleyen çevre koridoru beş ve altılı kolon gruplarından oluşmuş bir arkada açılıyordu. Bu arkadan, birbirlerine çapraz konumlanmış dört derin ve yüksek şapele ve havuzlar içeren, dış sınırda arkadlı portikolarla sonlanan açık avlulara ulaşılabildi (Krautheimer, 1986, s.92).

Aziz Stefano'nun orjinal işlevi hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Başlangıçta kutsal ilk martır Aziz Stephen'a adanmışlığı ve dairesel planı ile bir martyriumu andırırsa da hiçbir zaman bir aziz röliği barındırmamıştır. Aynı zamanda rotonda ve haç planının içiçe geçtiği plan şemasıyla da, Yeniden Dirliş Rotondası'ndan veya Kutsal Topraklar'daki diğer martyriumlardan etkilendiği de söylenebilir. Ayrıca Roma bahçe pavyonları da, günümüze kadar gelen bir örneği olmasa da, Aziz Stefano Rotondası'nın kaynakları arasında sayılabilir. Perugia'daki Aziz Angelo dışında, Aziz Stefano'dan sonra benzer yapı türüne rastlanmaz (Krautheimer, 1986, s. 92).

Şekil 3.21: Roma, S. Stefano Rotonda, 468-83. Rekonstrüksiyon.

Şekil 3.22: Roma, S. Stefano Rotonda, günümüzdeki durumu.

3.5.2 5. Yüzyıl Doğu Martyrionları

Rölik kültü Doğu'da martyrion mimari özelliklerinin normal kiliselere aktarılmasına sebep oldu. Ancak bu durum, dördüncü yüzyıldan itibaren sayıları artan kutsal mezar yapılarına engel olmamıştır (Grabar, 1949, s.103). Doğu'nun mezarları ve hacılık merkezleri bağımsız kalabilmeyi başarmışlardır (Brown, 1982, s. 10). Doğu'daki yapıların özelliklerinden bir tanesi de işlevlerinin değişmemesi, ne amaçla yapıldıysa o amaçla kullanılmaya devam edilmeleridir (Krautheimer, 1986, s.97).

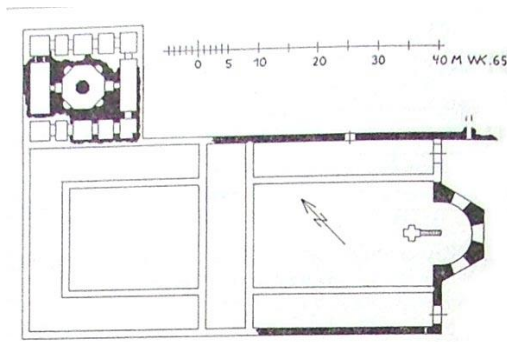
Doğu'daki martyrion yapıları genellikle büyük, bağımsız ve merkezi planlıydı. Dairesel plan ve bir çevre koridorunun bulunduğu yapılar Yeniden Diriliş Rotonda'sını örnek alıyorlardı; çevre koridoru ve şapellerle bir sekizgen ya da haç planlı olabiliyorlardı. Dört yapraklı yonca plan hem martyrionlarda hem de saray kiliseleri ve katedrallerde kullanılan bir çeşitti (Krautheimer, 1986, s.97).

Konstantinos'un On İki Havariler Kilisesi ile başlayıp imparatorluğun her tarafına yayılan haç plan, beşinci yüzyılda da Yunanistan kıyıları, Mısır, Batı Anadolu, Suriye ve Kutsal Topraklar gibi bölgelerde martyrion bazilikalarla yaşamaya devam etti. Bu yapılar da martyr rölikleri içerenler ve içermeyenler, kutsal odağın merkezde, daha ikincil bir konumda veya bir kriptada oluşu gibi konularda kendi aralarında çeşitlenmektedirler⁷.

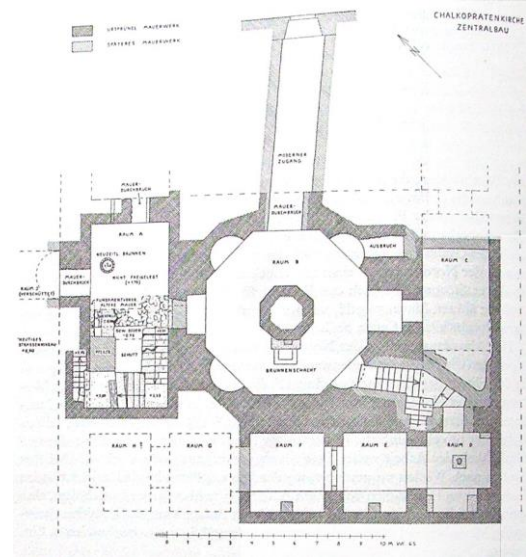
Beşinci ve altıncı yüzyıl Konstantinopolis'inden üç bazilikal kiliseye ait merkezi planlı martyrion yapısı bilinmektedir. Kutsal rölikleri barındırmak amacıyla yapılmış küçük bir martyrion yapısı tüm bu kiliselerin planını tamamlıyordu (Krautheimer, 1986, s.105).

⁷ Efes'teki Aziz İoannes Kilisesi, Mısır Abu Mina'daki Aziz Menas, Salonika'daki Aziz Demetrios ve Kal'at Si'man Martyrion'u bu yapılar için verilebilecek önemli örneklerdir.

Beşinci yüzyıla tarihlendirilen ancak apsis kalıntılarının bir kısmı dışında günümüze ulaşamayan Aziz Maria Khalkopratiæ Kilisesi, Aya Sofya Kilisesi'nin yakınında konumlanan bir bazilikal kiliseydi ve Konstantinopolis'in en önemli röliği olan Meryem'in elbisesinin bir parçasını muhafaza ediyordu. 1755'te kilisenin üzerine yapılmış olan Acem Ağa Mescidi 20. yüzyılda terk edildikten sonra alan harabe haline dönüştü. Yapının ilk tespiti 1912 yılında Mamboury tarafından yapılmış ancak bu yüzeysel bir çalışma olarak kalmıştı. 1924 yılında Lathoud ve Pezaud yapının fotoğrafları ve planını yayımladılar. Bu çalışma, alışılmadık boyutlarıyla Konstantinopolis'in en büyük bazilikasını ortaya çıkardı. Yapım tarihini 450 -460 yılları arası olarak belirlediler. Yakın dönemde Kleiss'in yaptığı çalışma sonucu apsisdeki kripta ve atriumun kuzey tarafına eklenmiş merkezi planlı sekizgen martyrion veya vaftizhane olduğu düşünülen ek bir yapı belgelenmiştir (Şekil 3.23-3.24). Kleiss, sekizgen yapının bir vaftizhane olduğunu düşünmekte ancak Mango tarafından fotoğraflanmış 14. yüzyıl fresklerini dikkate almamış görünmektedir. Mango'dan sonra kaybolmuş fresklerde Zacharias'ın çocukluğu ve ölümünün tasvir edildiği bilinmektedir. Ortaçağ gezginlerinin günlüklerinde, Aziz Zacharias ve İsa'nın çocukluğuna dair rölikler, Khalkoprateia'nın atriumunda konumlanan Aziz İakobos şapeliyle bağlantılı olarak anlatılmıştır. Bu şapelin sekizgen yapıyı tanımlıyor olma ihtimali çok yüksektir. Bu durum Konstantinopolis'in az sayıdaki bağımsız martyrionlarından birini daha ortaya çıkarmaktadır (Mathews, 1976, s.319).

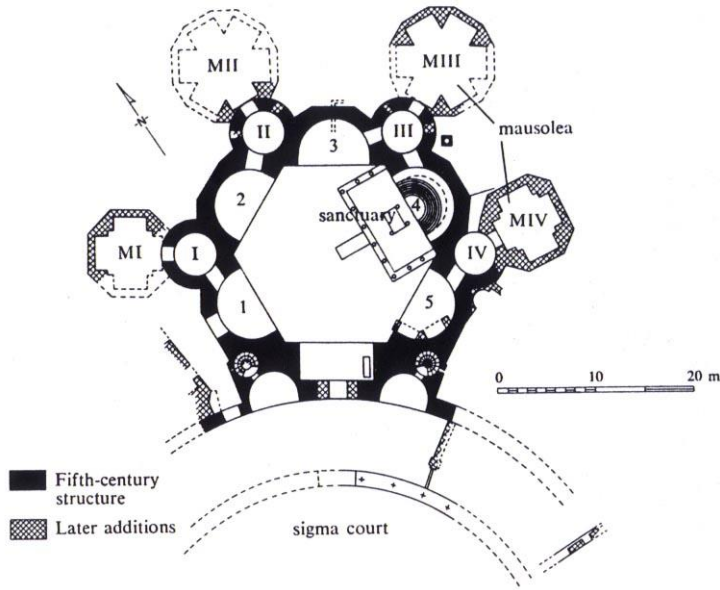
Şekil 3.23: Konstantinopolis, Khalkoprateia Kilisesi ve sekizgen yapı. 5. yüzyıl. Plan.

Şekil 3.24: Konstantinopolis, Khalkoprateia Kilisesi'ne ait sekizgen yapı. 5. yüzyıl. Plan.

Konstantinopolis'ten ikinci örnek 450'den önce yapılmış ve Khalcedon'da (Kadıköy) konumlanan Azize Euphemia Kilisesi'ydi. Buradaki martyryon, bazilikanın koridorlardan birinin sonuna eklenmişti (Krautheimer, 1986, s.105). Euphemia gümüş bir lahit içinde muhafaza edilmekteydi. Her yıl bir kere vücudundan bir parça kan sızar, bu da cam bir şişeye toplanırdı. Yedinci yüzyılda Pers tehdidi karşısında Azize Euphemia'nın kutsal eşyaları Khalkedon'dan (Kadıköy), Konstantinopolis'e taşınarak Antiochus Sarayı'nın sonradan kiliseye dönüştürülmüş olan konuk salonuna aktarılmıştır (Kazhdan, 1991, s.747).

Antiochus Sarayı yapı grubu, sarayda etkili olan Praepositus sacri cubiculi Antiochus tarafından 408 ile 439 yılları arasındaki bir dönemde yaptırılmıştı. Saray hipodromun batı tarafında konumlanmaktaydı (Bardill, 2004, s.39). Bu yapı grubu yarı dairesel planlı bir portiko ve çevresinde simetrik olarak yerleşmiş beş merkezi planlı yapıdan oluşmaktadır. Beşinci yüzyıla tarihlenen Antiochus Sarayı'nın konuk salonu, altıncı yüzyılda kiliseye dönüştürülerek Euphemia Kilisesi adını almıştır. Bu mekan, yapı grubunun merkezindeki altıgen planlı yapıdır (Şekil 3.25). Bu beş eksedralı, altı köşeli ana mekana, kiliseye çevrilirken doğu apsisinde sekiz katlı bir synthronon ve sütunlarla taşınan kubbeli ciboriumlu bir sunak yapılır (Müller-Wiener, 2001, s.124). Bemaı karşılayan batı eksedrasına yeni bir giriş kapısı açılmış, synthrononun yerleştiği eksedradaki dairesel odaya açılan kapı örülerek, kuzey eksedrasından bu odaya bir giriş sağlanmıştır. Yapının çevresine daha sonraki bir dönemde eklenen mezar şapellerinin girişleri de dairesel odalara bağlanmıştır (Bayülgen, 2005, s.9).

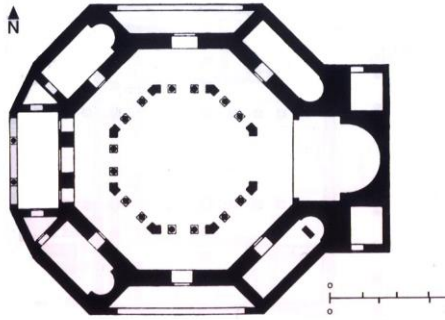

Şekil 3.25: Konstantinopolis, Euphemia Martyrion'una dönüştürülmüş Antiochus Sarayı konuk salonu, 5. yüzyıl. Plan.

Konstantinopolis'ten üçüncü örnek imparator I. İustian (518 – 527) döneminde Blakhernai bölgesinde yapılmış olan Azize Maria Kilisesi'ydi. Burada da martyrion yapısı yine koridorlardan birine eklenmişti (Krautheimer, 1986, s.105). Ancak yapı günümüze kadar korunamamıştır.

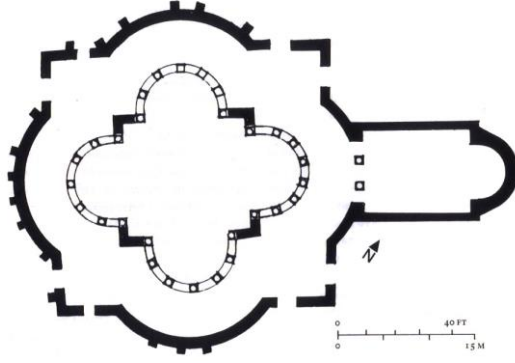
Khalkedon ve Blachernai'de martyrion yapıları dairesel planlı ve iki katlı olup, koridor ve galerileri birbiriyle bağlantılıydı; Khalkopratiae'deki yapının bir veya iki katlı olup olmadığı kesinlik kazanmamıştır. Nişli sekizgen altyapının kalıntıları, bu beşinci yüzyıl martyrionlarından, Aziz Karpos ve Papylos Martyrion'u dışında günümüze ulaşan tek örnektir. Aziz Karpos ve Papylos Martyrion'u ile birlikte büyük ve bağımsız martyrion yapıları, beşinci yüzyıl başlarında Konstantinopolis'te ömürlerini tamamlamış gibi gözükmektedirler (Krautheimer, 1986, s.105).

Kutsal Topraklar'da Konstantinos sonrası ortaya çıkan bağımsız planlı martyrionların bir varyasyonu olarak nitelendirilebilecek bir örnek Garizm Dağı'ndaki kilisedir. İmparator Zenon tarafından 484 yılında bir isyanı bastırdıktan sonra, minnetlerini sunmak amacıyla Tanrı'nın anasına adanmış ve İsa'nın çamıha gerildiği kayadan röliklerle kutsanmıştı. Sekizgen merkezi oda, ahşap bir kubbe veya piramit çatıyla örtülüydü (Şekil 3.26). Ana aksta portikolu bir giriş, derin bir bema ve apsis, çapraz akslarda da biri vaftizhane olan dört şapel bulunmaktaydı. Sekiz ana kolon ve yedi çift ara kolon merkezi mekanı tanımlamakta ve büyük olasılıkla üst katta bir galeri katı bulunmaktaydı (Krautheimer, 1986, s.156-157).

Şekil 3.26: Garizm Dağı, Theotokos Kilisesi, 484. Plan.

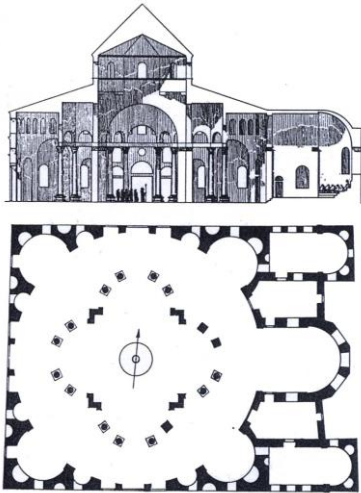
Samandağ'daki geç beşinci yüzyıla tarihlendirilen martyrion Seleucia-Pieria, 36 m çapında bir dört yapraklı yonca planına sahipti (Şekil 3.27). Yapının doğusuna doğru taşan derin bir apsis bölümü mevcuttu. İç yoncanın oldukça geniş dört ekosedrası kolonlarla oluşturulmuştu. Çevre koridoru tek katlı olup, merkez oda gibi ahşap çatılıydı. Bu da Theotokos Kilisesi gibi bağımsız merkezi planlı ve çift kabuklu bir yapı olup büyük olasılıkla bir martyriondur (Krautheimer, 1986, s.138).

Şekil 3.27: Samandağ, martyrion, geç 5.yüzyıl. Plan.

Tüm bu gelişmeler sonucunda altıncı yüzyılda Suriye, Anadolu ve Konstantinopolis'te bağımsız martyrionlara ait plan şemalarını ve tonoz sistemlerini kullanan, martyrion olmayan ancak azizlere adanmış birçok kilise ortaya çıktı (Grabar, 1949, s.101).

Bosra'da, 512 yılına tarihlendirilen katedralin kalıntıları bulunmaktadır. Bu çift kabuklu yapı, dışta bir kare, içte ise eksedralarla genişlemiş dairesel bir iç mekandan oluşmaktaydı (Şekil 3.28). Plan doğuya doğru koro bölümü ve dikdörtgen şapelleri içerecek şekilde genişlemiştir. 36 m çaplı iç mekânın merkezinde, L kolon ve yarı dairesel kolon sıralarıyla çevrelenen bir kutsal bölüm bulunmaktaydı. Kalıntılar çok kötü durumda olduğu için yapının çatısıyla ilgili sadece tahmin yürütülebilmektedir. Dış duvar hizasından başlayan dik eğimli bir kubbeden sözedilebilir. Bu katedral erken Suriye Hıristiyanlarından üç çok önemli martyr olan Sergius, Bacchus ve Leontius anısına yaptırılmıştır. Bu yapı martyrion plan ve kavramının altıncı yüzyılda kiliselerde yaşamaya başladığına dair önemli bir örnektir (Burns, 1992, s.67).

Şekil 3.28: Bosra, Katedral, 513. Plan ve kesit.

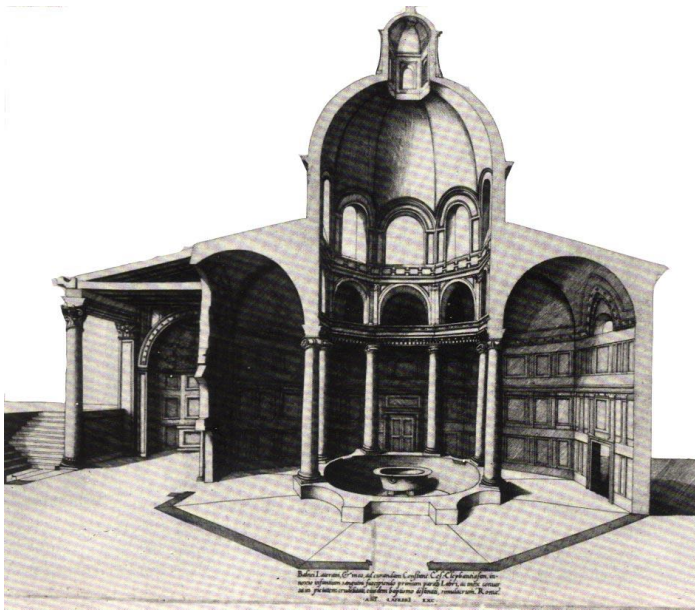
3.5.3 5. Yüzyıl Vaftizhaneleri

Martyrion yapılarının referans aldığı tarihsel kaynaklardan beslendiğini söyleyebileceğimiz ve gelişim bakımından martyrionlarla benzer bir yol izleyen vaftizhaneler, beşinci yüzyılda biçimsel anlamda değişmiş, derin bir simgesellik kazanmış ve bağımsızlıklarını elde etmişler ve standartlaşmışlardı.

Çoğunlukla sekizgen planlı olan yeni tip vaftizhaneler, nişlerle genişletiliyorlar veya bir çevre koridoru ile çevreleniyorlardı ve neredeyse hep tonozluydular. (Krautheimer, 1986, s.95).

Merkezi planlı martyrion yapılarıyla biçimsel benzerlikleri zaman zaman ayırtedilemez olmalarını sağlamıştı. Vaftiz ve gömülme bir Hıristiyan'ın ölümsüzlüğe varan sürecinde birbirini takip eden iki önemli adımı olduğu için, bu işlevlere sahip yapıların biçimlerinin benzer olmaları da mantıklı gözükmektedir. Zaman zaman martyrion işlevini yitirip vaftizhane olarak kullanılmaya başlayan yapılara da rastlanmaktaydı.

Bir Roma mozolesini andıran beşinci yüzyıl Lateran Vaftizhanesi, kubbeli sekizgen planlı, beşik tonozlu kolonadlı çevre koridoruna sahip bir yapıydı (Krautheimer, 1986, s. 176-177). Konstantinos tarafından ortaya konan ahşap çatılı sekizgen, Sixtus zamanında değiştirilerek kullanılmıştı. Sekiz kolon, merkezdeki vaftiz havuzunun üzerinde bir baldaken oluşturmaktaydı (Şekil 3.29). Kolon sırasının üzerindeki sekiz tepe penceresi merkezi aydınlatmakta ve piramidal ahşap bir çatı veya içi boşluklu hafif çatı bulunmaktaydı. Merkezin etrafını beşik tonozlu bir çevre koridoru dolanmaktaydı (Krautheimer, 1986, s.90-92).

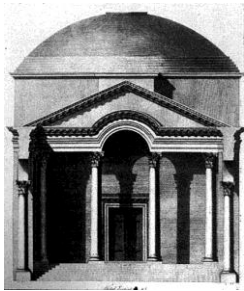
Şekil 3.29: Roma, Lateran Vaftizhanesi, 315 ve 432-40. Kesit, A. Lafreri'nin gravürü.

3.6 Merkezi Planlı Martyrionlara Kaynaklık Etmiş Olabilecek Yapılar

Erken Hıristiyanlık martyrion yapılarının gelişiminde, pagan mezar mimarlığının önemli bir rol oynadığı bir çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Martyrion yapıları üzerine çok kapsamlı bir çalışması olan Grabar, "Martyrium" adlı bu çalışmasında plan şemalarına göre yedi gruba ayırdığı martyrionların pagan mozolelerini referans alarak evrimsel bir gelişmeyle ortaya çıktıklarını öne sürmektedir (Ward-Perkins, 1994, s.493, 498). Ancak bu gruptaki plan şemalarından bazılarında Konstantinos önceki dönemde rastlanmadığını vurgulayan Ward-Perkins (1994, s.489-490), pagan mozoleleri dışında martyriona kaynaklık etmiş olabilecek başka yapı çeşitlerinin olması gerektiğini belirtmektedir.

Geç Roma ve Erken Bizans imparatorluk mimarisi, Erken Hıristiyanlık döneminin merkezi planlı martyrion yapılarının beslendiği çok önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Birinci yüzyıl başlarında görülen, dairesel, sekizgen veya trikonk plan, Geç Roma ve Erken Hıristiyan saray ve saray konutlarında sıkça rastlanan önemli bir biçimdi. Şekilleri birbirinden farklılaşsa da, bu merkezi planlı saray yapıları çok benzer işlevlere sahipti. Bu yapılar çoğunlukla merkezi aksta ve sarayın girişinde yerleşmiş olup, salutatoriom (kabul salonu) olarak kullanılıyorlardı (Krautheimer, 1986, s.77).

Septimus Severus'un ikinci yüzyıla ait taht odası, tonozlu, çokgen veya dairesel planlıydı. Spalato'daki üçüncü yüzyıla ait Diokletianus Sarayı'nda bulunan yapı da dairesel planlı ve tonozluydu (Şekil 3.30). Üçgen alınlıklı bir peristil girişe sahip mekan bir platform üzerinde konumlanmaktaydı. İmparator bu mekanda büyük olasılıkla yüksek mahkeme heyetiyle toplantılar gerçekleştiriyordu (Krautheimer, 1986, s.77).

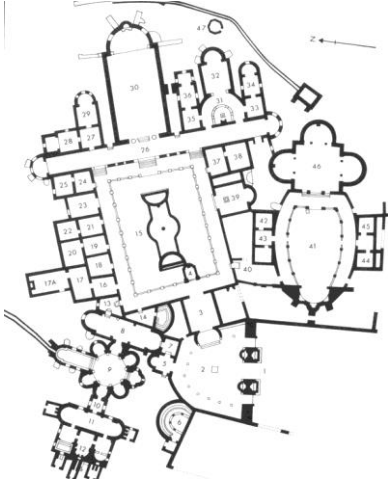

Şekil 3.30: Spalato, Diokletianus Sarayı giriş portikosu ve rotonda. Robert Adam (1764).

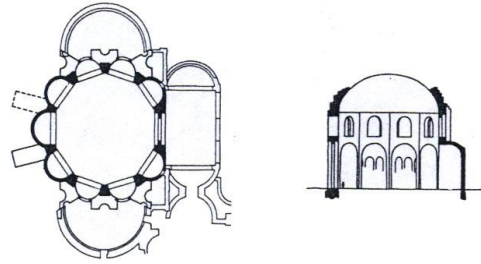
Bizans döneminde, Konstantinopolis'teki beşinci yüzyıl Antiokhus Sarayı'nın konuk salonu, apsidal nişli ve altıgen biçimliydi. Selanik'te imparator Galerius'un dördüncü yüzyıla ait sarayının önemli bir parçası olan ve imparatorluk tören yolunun sonunda

konumlanan rotonda da dairesel ve kubbeli bir yapıydı. Her iki yapı da daha sonra kiliseye çevrilmiş, günümüzde Aziz Georgios olarak bilinen Selanik'teki rotonda bir mezar kilisesine, Antiokhus Sarayı da Aziz Euphemia Martyrion'una dönüştürülmüştür.

Bazen saraylardaki dairesel çokgen veya trikonk planlı mekanlar triclinium yani resmi tören yemeklerinin gerçekleştiği mekanlar olarak kullanılırlardı. Piazza Armerina'daki trikonk böyle bir örnek teşkil eder (Şekil 3.31). Nero'nun Altın Evi'ndeki triclinium bir sekizgendi. Benzer yapı türü, 310 ile 320 arasında Minerva Medica'da ongen olarak kendini göstermişti (Şekil 3.32). Kubbeli mekanın ongen çekirdeği on nişle dışarı taşmaktaydı ve bazıları da üçlü arkadlarla bölünmüşlerdi. Yapı kışlık bir taht odası ve resmi ziyafet odası olarak tasarlanmış olabilirdi (Krautheimer, 1986, s.78).

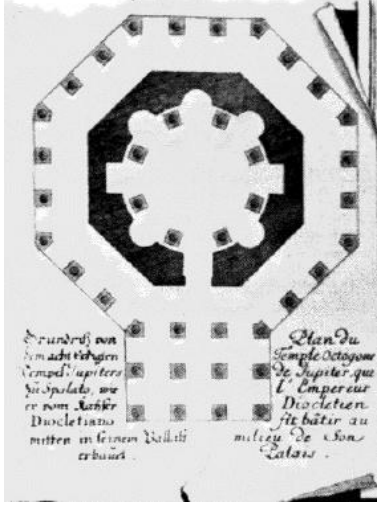
Şekil 3.31: Piazza Armerina.

Şekil 3.32: Roma, Minerve Medica, 320. Plan ve kesit.

Geç Antik dönem imparatorluk mozoleleri ise erken Hıristiyanlık dönemi martyrion yapıları için referans oluşturan bir başka önemli kaynak olarak değerlendirilmektedirler.

Spalato'daki Diokletianus mozolesi, Konstantinos öncesi bir imparatorluk mozolesidir. Dışarıdan sekizgen, içeriden dairesel mekan bir kubbeye örtülüdür. İç mekanda, duvarların önünde duran sekiz saçaklı kolon sırası, dış mekanda da tüm sekizgeni dolaşan bir kolon sırası bulunmaktadır. (Şekil 3.33, 3.34).

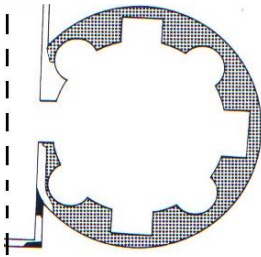

Şekil 3.33: Spalato, Diokletianus'un mozolesi. Plan. Fischer von Erlach'ın rekonstrüksiyonu (1721).

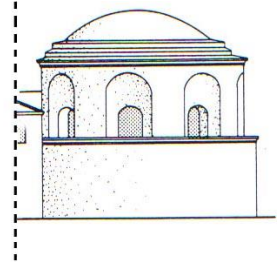

Şekil 3.34: Spalato, Diokletianus'un mozolesi. Plan. Fischer von Erlach'ın rekonstrüksiyonu (1721).

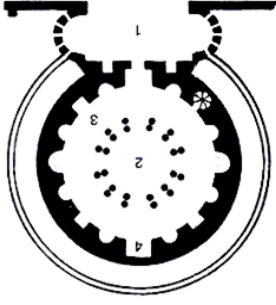
Konstantinos dönemi imparatorluk mozolelerinde ise pagan imparatorluk kültü değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde, mozoleler mezarlık bazilikalarının yanlarına veya portikolarına eklenmiştir ve odak noktası olmaktan uzaklaşmıştır (Krautheimer, 1986, s.64). Konstantinos'un annesi Helena 330'daki ölümünden sonra Roma'da erken dördüncü yüzyıla ait SS. Marcellino e Pietro bazilikasının bir parçası olan dairesel planlı, kubbeli imparatorluk mozolesine gömülmüştür (Şekil 3.35, 3.36) (Colvin, 1991, s.111). Konstantina mozolesi S. Costanza, 350 civarında Roma'daki S. Agnese bazilikasına eklenmiştir ve Konstantinos'un kızları Konstantina ve Helena'nın mezarlarını içermektedir (Şekil 3.37, 3.38) Roma'daki S. Pietro bazilikasını çevreleyen birçok mozolenden iki büyük rotonda S. Costanza ile aynı tipteydi. Honorius hanedanına ait olan bu mozoleler bazilikanın güneyinde yan yana transeptin batı kanadına takılı konumlanmaktaydılar (Şekil 3.39). S. Aquilino olarak bilinen benzer sekizgen bir mozole de, Milano'daki dördüncü yüzyıl kilisesi Aziz Laurentius'un güney tarafında bulunmaktadır (Şekil 3.40,3.41) (Colvin, 1991, s.115).

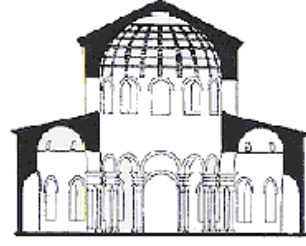
Şekil 3.35: Roma, SS. Marcellino e Pietro bazilikasına takılı Helena mozolesi, 4. yüzyıl. Plan.

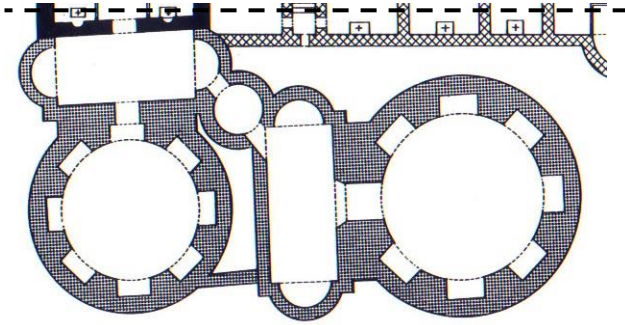
Şekil 3.36: Roma, SS. Marcellino e Pietro bazilikasına takılı Helena mozolesi, 4. yüzyıl. Görünüş.

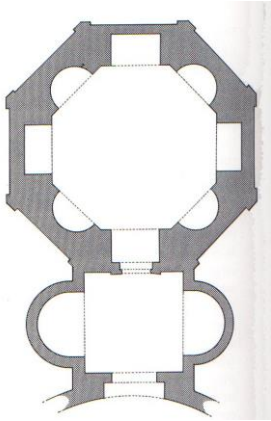
Şekil 3.37: Roma, S. Agnese bazilikasına takılı S. Costanza mozolesi, 4. yüzyıl. Plan.

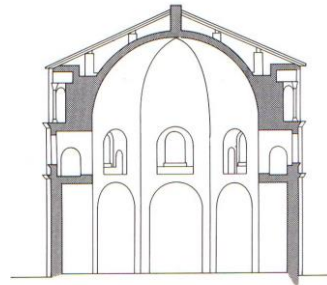
Şekil 3.38: Roma, S. Agnese bazilikasına takılı S. Costanza mozolesi, 4. yüzyıl. Kesit.

Şekil 3.39: Roma, S. Pietro bazilikasına takılı Honorus hanedanı mozoleleri, 4. yüzyıl. Plan.

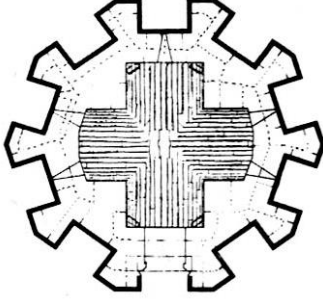
Şekil 3.40: Milano, Aziz Laurentius bazilikasına takılı S. Aquilino mozolesi, 4.yüzyıl. Plan.

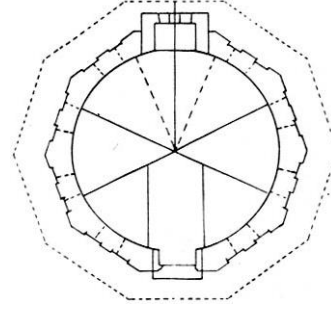
Şekil 3.41: Milano, Aziz Laurentius bazilikasına takılı S. Aquilino mozolesi, 4.yüzyıl. Kesit.

Roma imparatorluk mozolesi olarak bahsedilebilecek en geç örnek de Ravenna'da Ostrogot kralı Theodoric'in 526'da yaptırdığı, biçim ve yapım tekniği açısından kendine has özellikler taşıyan mezardır (Şekil 3.42-3.44) Herhangi bir kiliseye bağlı olmadan tek başına duran bu yapı tamamen taştan yapılmış bir yapıdır. Çatı tek bir taş kütlede oluşmuştur. İki katlı yapıda, üst kat dairesel mezar odasını içermekte ve

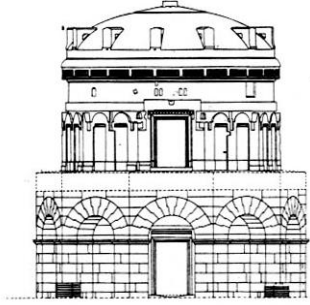
zemin katın daha geniş olan ongen duvarlarına basmaktadır. Alttaki oda haç planlıdır ve bir şapel olarak kullanılmış olması mümkündür (Colvin, 1991, s.119).

Şekil 3.42: Ravenna, Theoderic'in mozolesi, 536. Zemin kat planı.

Şekil 3.43: Ravenna, Theoderic'in mozolesi, 536. Üst kat planı.

Şekil 3.44: Ravenna, Theoderic'in mozolesi, 536. Görünüş.

Krautheimer (1986, s.64), Konstantinos zamanında Kutsal Topraklar'da yapılan İsa'nın hayatı ve tutkusuna adanmış martyrionların, dönemin imparatorluk mozolelerinin aksine, merkezi planlı pagan Roma imparatorluk mozole anlayışını, mimari anlamlarını değiştirmeden kullandıklarını belirtmektedir. Odak noktasını oluşturan mozoleler gibi, bu bazilikal planla bütünleşik martyrionlar da, yapının odak noktası ve içeridekileri kendine yönlendiren en önemli bölümüydü. Fakat, Krautheimer'e göre merkezi planlı martyrion ile bazilikanın Konstantinos dönemindeki bu birleşimleri, S. Pietro Kilisesi dışında, Kutsal Topraklar'daki İsa'ya adanmış kiliselerle sınırlı kalmıştı. Çünkü İsa'ya ayrılmış olan imparatorluk heroon biçimi herhangi bir martyr için düşünülmemişti (Krautheimer, 1986, s.64). Ward-Perkins (1994, s.491) de Konstantinos'un, Hıristiyanlık dininin kurucusunun mezarı ve hayatının geçtiği yerler etrafında inşa etmek istediği yapıyla ilgili pagan mozolelerinden esinlendiğini belirtmektedir.

Oysa Mango (1976, s.46), Kutsal Topraklar'daki martyrionların, kutsal odağı çevreleyebilmek için arazi koşullarına uymak zorunda kaldıklarını ve Roma

mozoleleri veya Helenistik heroonların mimari nosyonundan uzak olduklarını ifade etmektedir.

Krautheimer (1986, s.74), Yeniden Diriliş Rotondası'nın ilki olduğu bağımsız dairesel martyrion topluluğunun da aynı imparator mozole geleneğini sürdürdüğünü belirtir.

4. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Karpos Papylos Martyrion'u altyapısı ile ilgili, Schneider tarafından yapılmış ilk rölöve ve restitüsyon çalışmasıyla güncel rölöve karşılaştırılarak, iki çalışma arasındaki farklar ortaya konmaktadır. Yapının, Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi ile benzerliği tartışılmaktadır. Ayrıca yapıya ait belirgin mimari özellikler olan çevre koridoru ve bema yan odasının, Hıristiyanlık öncesi ve erken Hıristiyanlık dönemlerinde kullanıldıkları yapılar ve işlevleri ortaya konmakta, bu bağlamda Karpos Papylos Martyrion'u altyapısındaki konum ve işlevleri sorgulanmaktadır.

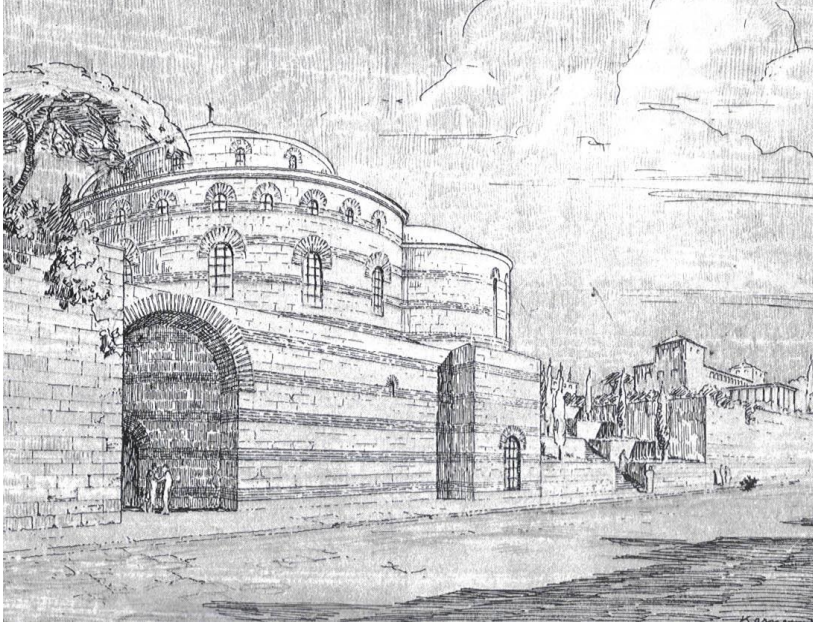
4.1 Restitüsyon

Bu yapının erken Hıristiyanlık döneminde Konstantinopolis için yabancı bir yapı türü olması ancak daha sonraki yüzyıllarda Psamathia bölgesinde birçok aziz mezar kilisenin yapılması, merkezi planlı ve çevre koridorlu oluşu, üst katında bir yapı olduğuna dair kanıtlar taşıması ve alt yapının daha içe dönük oluşu, Patria metinlerinde Karpos ve Papylos azizlerine ait mezar kilisesinin Psamathia bölgesinde yaptırıldığı anlatılması ve Ortaçağ'da hacıların, daha sonraki dönemlerde gezginlerin notlarında Psamathia bölgesinde bu isimli bir yapıdan söz edilmesi, yapının Karpos Papylos Martyrion'u olduğuna dair kanıtlar sayılabilir.

Schneider (1936, s.4), 1878 yılında, Aziz Menas Kilisesi'nde bulunan dört mezar taşının eskiliğinden, altyapıyı Theodosius Surları'ndan öncesine tarihlendirebileceğimizi belirtir. Çünkü 412'den sonra kent içinde cenaze kaldırımının yasak olduğu bilinmektedir (Schneider, 1936, s.4). Ancak yine de bunu kesin bir dayanak olarak göstermemektedir. Bu mezar taşlarının, kilisenin yakınlarındaki herhangi bir mezardan da gelmiş olma ihtimali vardır. Ayrıca, Theodosius surları yapıldıktan sonra bile Samatya, o dönemler için kent merkezinden uzak bir yerleşimdi ve cenaze kaldırılması çok olasıydı (Berger, 1988, s.624).

Mathews (1976, s.206), Schneider'in bu yapının, martyrlere ait mezarları içeren bir martyrion olduğu iddiasına karşın, bu iddiayı doğrulayacak hiçbir arkeolojik kanıt bulunmadığını belirtmektedir. Ayrıca Mathews ana girişin yerini belirsiz kabul etmekte, pencerelerin apsis dışında hiçbir yerde olmayışı ve yapının masifliği sebebiyle bunun bir temel yapısı olduğunu düşünmektedir. Onun iddiası da üst

kısım yıkıldıktan sonra alt yapının bir kiliseye dönüştürüldüğü doğrutusundadır. Matthews ayrıca kubbenin merkezinde bir Pantokratör freski bulunduğu ve bunun sadece Janin tarafından belgelendiğinden bahseder.

Şekil 4.1: Schneider'in restitüsyon denemesi (1936).

Bu yapıyla ilgili yapılan ilk ve tek rölöve ve restitüsyon çalışması 1935 yılında Schneider tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak Schneider yapının mevcut durumu ile ilgili bilgiler verse ve bir rölöve planı çizse de, kesit ve görünüşler yapının mevcut kotlarına sadık kalarak oluşturduğu, tahmini ve yapının ilk halini yansıtan restitüsyon çizimleridir. Dolayısıyla çizimler, mevcut durumla ilgili birçok eksik içermekte olup yanıltıcıdır.

Schneider'in restitüsyon çalışmasında gerçekleştirdiği perspektif çizimde, altyapının plan sınırları üstyapıyla aynı gösterilmiştir. Buna göre üst yapı Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi gözönünde bulundurularak, bir koridorun çevrelediği merkezi planlı ve arkadlı bir yapı olarak düşünülmüştür (Schneider,1936, s.3). Schneider (1936, s.2), yıkılmış olan üst yapının cadde kotundan 6 m yüksekte başladığını ve üst yapının girişinin arkada, tepeye bakan tarafta olduğunu belirtir. Schneider'e göre üst yapının çatı örtüsü de bir kubbedir ve çevre koridorunun çatısı tek eğimli olup kubbeden alt kottadır. Alt yapıdaki apsis üst yapıda da mevcuttur. Ayrıca üst yapının çevre koridoru tüm cephe boyunca pencerelerle çevrilidir (Şekil 4.1).

Schneider restitüsyon denemesinde, yapının mevcut asimetric planına sadık kalmıştır. Bugünkü kahvehane'nin bulunduğu parselde, bir kemerle girilen küçük bir avlu öngörmüş ve altyapının ana girişinin bu avludan sağlandığını düşünmüştür.

Kahvehanenin ön bölümünün önceden boş olan bir parselde bulunması, böyle bir avlu ihtimalini doğrular gibidir. Schneider, bugünkü otomobil servisinin konumlandığı doğu bölümünü arazinin eğimli bölümü olarak düşünmüştür. Buna göre yapının doğu ve kuzey kenarı sağırdır (Şekil 4.1).

Schneider'in restitüsyonunda dikkat çeken en önemli noktalardan biri, mevcut kotun olduğu gibi kabul edilmiş olmasıdır. Oysa, bema ile kubbeli mekanı bağlayan ana kemerin alçaklığı ve bema yan odası ile ana mekan arasındaki kot farkı zemin kotunun zamanla yükseldiğini göstermektedir. Ayrıca Schneider, günümüzde apsise açılan iki boşluğu, restitüsyon çiziminde pencere olarak ifade etmiştir.

Güncel rölövede mevcut olan ancak Schneider'in belgelemediği birkaç bölüm vardır. Bemanın yıkık beşik tonozu ve üstüne daha geç dönemde yapılmış aynalı tonoz, buna bağlı olarak yapılmış ve hafifletme kemeri gibi gözüken pencere, Schneider'in çizimlerinde ve açıklamalarında bulunmamaktadır. Bu bölüm, Schneider'in kesitinde ilk beşik tonozlu haliyle gösterilmiştir.

Bemanın güney duvarındaki geçidin iki kademeli tonozu, planda ifade edilmiş ancak açıklamalarında belirtilmemiştir. Bu yükselmenin, bu geçidin sonunda öngördüğü ve üst yapıya çıktığını ileri sürdüğü merdivenle ilgili olduğunu düşünmüş olabilir. Bu geçitte doğu duvarında gösterdiği pencere, günümüzde daha güneyde bulunan pencereyle örtüşmemektedir. Bu pencerenin, merdiven boşluğunun aydınlık penceresi olduğunu ileri sürer (Schneider, 1936, s.1). Bu bölümde öngördüğü merdiven ile ilgili herhangi bir kanıt rastladığından da bahsetmez.

Bema ile kubbeli mekanı bağlayan kemerin günümüzde, bema tarafındaki taş örgülü üst bölümleri, Schneider'in çiziminde tamamen tuğla örgülü olarak gösterilmiştir. Ayrıca Schneider'in planında, bu kemerin, bemanın kuzey ve güney duvarlarıyla aynı hizada bittiği gösterilmesine rağmen, mevcut durumda kemer her iki duvardan da ortalama 30 cm ötede sonlanmaktadır. Çünkü tamirden dolayı kemer, bemaya doğru daralmaktadır. Bu kemerin geçit kemerleriyle oluşturduğu birleşim detayları Schneider tarafından mevcut durumdaki gibi gösterilmiştir.

Azizlerin lahitlerinin de alt yapıda korunduğunu öne süren Schneider (1936, s.2), restitüsyon çizimlerinde bu mezarları kubbeli mekanın ortasına yerleştirmiştir. Kubbenin batı tarafında konumlanan ve çevre koridoruna açılan pencere, Schneider'in planda ve kesitinde ifade edilmiş ancak, kubbe tarafında kapalı olup olmadığı belirtilmemiştir. Mevcut durumda, çevre koridoru içinde, pencereden kubbe tarafına bakıldığında, örgüde kubbenin eğimi fark edilmektedir.

Schneider, bema yan odasının doğu ucunda bir pencere öngörmüştür. Mekanın batı ucunda, çevre koridorunun başladığı noktada, günümüzde varolmayan ancak izleri görülebilen kemeri, bu kemerin hemen sağındaki pencereyi ve daha ileride çevre koridorunun içindeki içi örülmüş kemerli kapıyı planında ifade etmiştir. Ancak bema yan odasının kuzey duvarında, günümüzde mevcut olan içi taşla örülerek iptal edilmiş pencere planda görülmemektedir. Schneider, tonoz ve güney duvarı üzerindeki fresk kalıntılarının yanı sıra kuzey ve güney duvarlarındaki oyulmuş bölümlerden de bahsetmemektedir. Bema yan odası olarak tasvir ettiği bölümün işleviyle ilgili bir önerisi bulunmamaktadır.

Schneider'in tespit ettiği yapı boyutlarıyla güncel yapı boyutları ana kubbe yüksekliğindeki 1,3 m'lik fark dışında örtüşmektedir.

4.2 Yapıya Has Önemli Mimari Öğeler

4.2.1 Çevre Koridoru

Çevre koridoru, kiliselerde ana mekanın etrafındaki geçittir. Çevre koridorlu kiliseler çoğunlukla, naosun kuzey, güney ve batıda üç tarafını saran çevre koridorlarından kolonlarla ayrıldığı ve bu bölümlerin yanal şapellerle sonlandığı kiliselerdir. Çevre koridorları, merkezi ve kutsal mekanlara müdahale etmeden sirkülasyon kolaylığı sağladığı gibi pastophoria bölümüne bağımsız bir geçişi olanaklı kılar ya da bitişikteki bir kiliseye yönlendirir. Çevre koridorları aynı zamanda kilise toplantıları için ve mezar bölümü olarak da kullanılmaktadır (Kazhdan, 1991, s.77).

Karpos Papylos Martyrion'u altyapısındaki bir çeşit dehlizi andıran çevre koridoru da ana mekan olarak adlandırılabilir kubbeli mekanın çevrelemektedir ancak bu mekanla doğrudan bağlantılı değildir. Kubbenin tamamen dışında kalan çevre koridoru doğuda bema yan odası olarak adlandırılan ancak bir şapeli de hatırlatan bir mekanla sonlanmaktadır. Çevre koridorunun kubbeli ana mekanla iki bağlantısı bulunmaktadır. Biri güneydeki küçük kemerli kapı, diğeri de batıda, günümüzde örülerek kapatılmış penceredir. Bu haliyle bu altyapıdaki koridor, bazı dairesel pagan mezar yapılarındaki dairesel ve mezar odasıyla sonlanan dehlizvari koridorlarla, daha sonraları da Roma imparatorluk mozoleleri ve dairesel planlı martyrion yapılarındaki çevre koridorlarıyla bağlantılandırılabilir. Ayrıca apsisi çevreleyen ve o bölümde farklı işlevler yaratan bazı yerel kilise koridor örnekleri de mevcuttur.

Cezayir Tipasa'daki, tamamı kesme taşlardan oluşan dairesel planlı ve konik çatılı pagan mozolesi hakkında en eski bilgi İ.S. 40 yılında yazılmış bir kitapta

verilmektedir. Yapının işlevi bu kitapta imparatorluk ailesi mozolesi olarak belirtilmiştir. Berbrugger, yapının İ.Ö. 25 – İ.S. 23 yılları arasında hüküm sürmüş Moritanya kralı II. Juba ile ailesine ait olduğunu öne sürmektedir. Cephesinde sahte kapılar bulunan yapının ana kapısına doğudaki merdivenlerle ulaşılabilir. Girişten, yapıyı iç bölümde çepeçevre dolanan ve sonra bir spiral olarak merkeze kıvrılan koridora geçilmektedir. Bu koridor merkezde, çapraz tonozlu ve mezar odası olduğu düşünülen iki odaya açılmaktadır (Şekil 4.2) (Alexander, 1949, s.88-90).

Benzer başka bir örnek de İtalya Gaeta'da İ.Ö. birinci yüzyıla tarihlendirilen mozolelerdir. Bu yapı, dönemin güçlü politikacısı L. Munatius Plancus'un mezarıdır. Bu silindirik konik çatılı yapıda da iç mekanı çevreleyen ve tam bir çember oluşturan bir koridor bulunmaktadır. Bu koridora bağlı ve birbirine dik akslarda dört mezar odası konumlanmaktadır (Şekil 4.3) (Colvin, 1991, 67-68).

Bu silindirik pagan mozolelerinde bulunan ve mezar odası veya odalarını çevreleyen dairesel koridorlar, geçmişten gelen bir geleneğin devamı olarak, törene katılanların cesedin veya küllerin gömülmesinden sonra, mezarın etrafındaki yürüyüş ritüeli için kullanılırlardı. Bu geleneğin kökeni Bronz Çağı'nda höyüklerin etrafında dönerek gerçekleştirilen dans ritüeline kadar gidebilmektedir. Büyük İskender'de Troya'yı ziyaretinde, Akhilleus'un mezarı etrafında çırılçıplak koşmuştur. Bu ritüellerin asıl amacı, ölümün ruhunu sihirli bir çember içine hapsetmektir. Ancak çok çeşitli biçimlerde yapılan Roma mozolelerinin arkaik cenaze töreni geleneği içinde önemlerini yitirip yokoldular (Colvin, 1991, s.71).

Krautheimer de (1960, s.39-40), Hıristiyan yapılardaki çevre koridorlarının kökenini araştırırken pagan mozolelerinden referans almaktadır. Bu yapılardaki dairesel, yarı dairesel veya dikdörtgen koridorlar alt kattaki mezar odasını bazen de üst kattaki cenaze yemeği odasını çevrelemekteydi. Büyük olasılıkla mezar çevresinde gerçekleşen ve dini törenin bir parçası olan üç dönüş için tasarlanmış olan koridor, mezar odasının çevresinde ancak odayla doğrudan ilişki içinde olmayacak şekilde konumlanırdı. Daha sonraları iç mekânın bir parçası haline geldi ve merkezi odayı çevreleyen, kolonadlı bir çevre koridoruna dönüştü. Spalato'daki İ.S. 300'e tarihlenen Diokletianus mozolesi, sekizgen planlı bir yapı olup, çevre koridoru dış mekânda bulunan kolonlarla oluşturulmuştu (Şekil 4.4). Selanik'te İ.S. 300'lerde imparator Galerius tarafından yaptırılan saray kompleksinin bir parçası olan rotonda daha sonra çevresine bir dış duvar eklenerek çevre koridorlu bir kiliseye çevrilmiştir (Şekil 4.5). Roma'daki İ.S. 350 yılına tarihlenen Konstantina'nın mozolesi, S. Costanza da böyle bir yapıdır. Dairesel planlı mozolenin hem bir iç hem de kolonlarla oluşturulmuş bir dış çevre koridoru bulunmaktadır (Şekil 4.6).

Pagan mezarları ve imparatorluk mozolelerinin çevre koridorları, erken dönem dairesel planlı Hıristiyan martyronları tarafından çok benzer şekilde veya kısmen değişime uğrayarak kullanıldılar. Kudüs'te Yeniden Diriliş Rotondası, Filistin Beth Shean'deki 4. yüzyıl martyronu, İstanbul'da Karpos Mapylos Martyrion'u altyapısı, Garizm Dağı'ndaki Theotokos Kilisesi, Roma'daki S. Stefano Rotonda ve Samandağ'daki martyron bu örneklerden birkaçıdır⁸.

Bu dönüş geleneği Hıristiyanlık'ta çeşitli değişikliklere uğrayarak devam etti. Bugün Katolik Kilisesi'ndeki cenaze töreninin bir parçasıdır. Bu törende papaz tabuta kutsal su saçarak katafalkın etrafında üç kez dolaşmaktadır (Krautheimer, 1960, s.40).

Erken Hıristiyanlık kiliselerinde farklı bölümlerde farklı işlevlerle konumlanan farklı tipte çevre koridorları da mevcuttur.

Roma'da, dördüncü yüzyılda martyr mezarları, sıradan mezarlar ve cenaze yemekleri ilişkisinin doğurduğu ihtiyaçtan ortaya çıkan mezarlık bazilikalarının da önemli bir özelliği apsisi çevreleyen çevre koridorudur. Roma surları dışında bulunan bu mezarlık bazilikaları dışında, çevre koridoru erken Hıristiyan mimarlığında nadir rastlanan bir öğeydi ve beşinci yüzyıl öncesine tarihlenenler çok azdı. Bölgesel, işlevsel veya mimari bir şablona da uymuyorlardı. Apsisin dış duvarının dışında kalan ve neften görülmeyen örnekleri olduğu gibi apsisten arkadlı bir düzenle ayrılan ancak tüm kilisenin bir parçası sayılan örneklere de rastlanmaktaydı (Şekil 4.7-4.9) (Krautheimer, 1960. s.33-38).

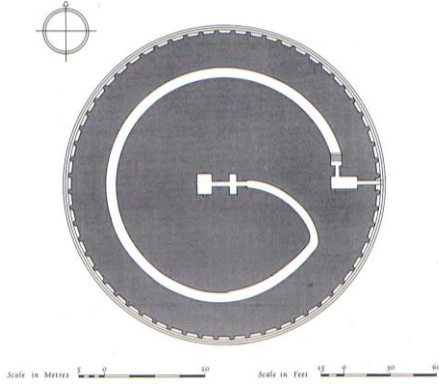
Roma'daki mezarlık bazilikalarında ise çevre koridorunun en önemli varlık sebebi işlevdi. Bir çevre koridoru ek mezar alanı sağlayabiliyordu. Mensa (yemek veya sunak masası) apsis çevresinde bu bölüme yerleştiriliyordu. Dış duvar bitişik mozoleler için yer sağlıyor, vaftizhaneye bağlantı kuruyor veya gerekli durumlarda halkın kullandığı ana yoldan girişi sağlıyordu. Kavisli iç mekan apsiste, martyre sunumların yapıldığı ibadeti izlemek için çok uygundu. Son olarak da hacıların mensa etrafındaki dönüşlerine olanak sağlamış ve bir erken Hıristiyan mimarlığı sirkülasyon problemini çözmüştü (Krautheimer, 1960, s.38).

Kilikya kiliselerinde, erken dördüncü yüzyıl Roma mezarlık bazilikalarındaki koridorlara benzerlik gösteren apsis arkasındaki geçiş koridorları, en erken bazilikalardan itibaren, en önemli özelliklerden biridir (Şekil 4.10). Bu kiliseler genellikle mezar kilisesi olarak kullanılsa da hepsi bu işleve sahip değildi. Bu

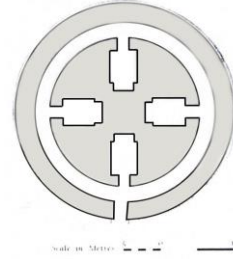
⁸ Bu martyron planları 3.2 numaralı bölümde görülebilir.

kiliselerde çevre koridoru zaman zaman, Yanıkhan'daki Güney Kilisesi'ndeki gibi, martyrium olarak kullanılıyordu (Şekil 4.11) (Hill, 1996, s.30-33).

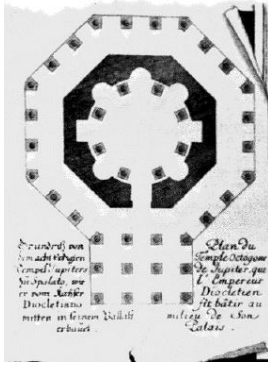
Başka bir beşinci yüzyıl Kilikya özelliği de doğu koridorunun doğuya taşınan iki yan oda arasında ve daha geride kalmış bir mekan oluşturmasıdır. Transeptli Kilise'de (Şekil 4.12) yan alapsislerin olduğu duvar o kadar kalındır ki, galeri katında da yan alapsislerin bulunduğunu düşünebiliriz. Yeterli arkeolojik veriye ulaşılan tüm kiliselerin doğu geçiş koridoru üzerinde başka bir kat olduğu anlaşılmıştır. Belki de, diokonikon bölümünün özellikle muhafaza odası gibi bazı fonksiyonları, daha güvenli olan üst odaya taşınmış olabilirdi (Hill, 1996, s.30).

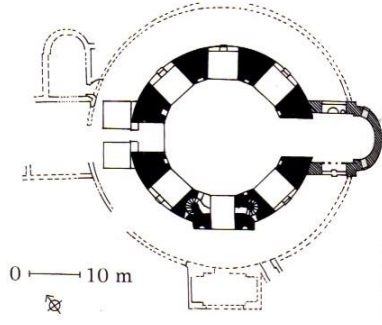
Şekil 4.2: Cezayir, Tipasa, Kober Roumia pagan mozolesi, İ.Ö. 20'ler. Plan.

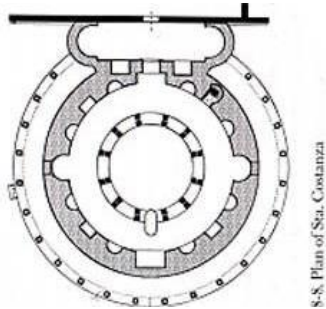
Şekil 4.3: Gaeta, L. Munatius Plancus, İ.S. 1. yüzyıl. Plan.

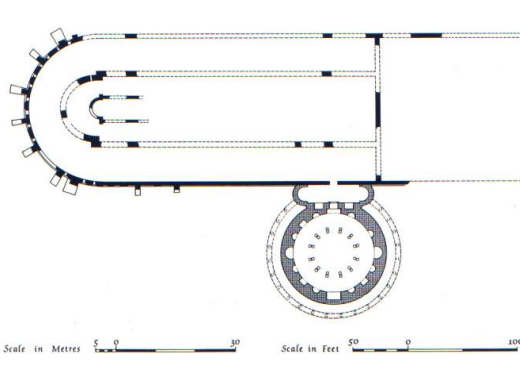
Şekil 4.4: Spalato, Diokletianus Mozolesi, 300. Plan.

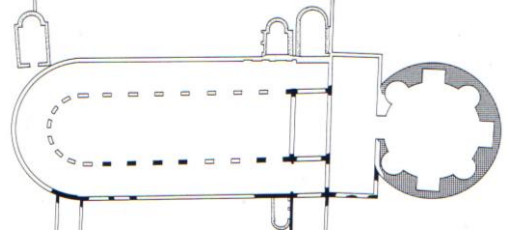
Şekil 4.5: Selanik, Aziz Georgios Rotondası, 300'ler. Plan (Hebrard).

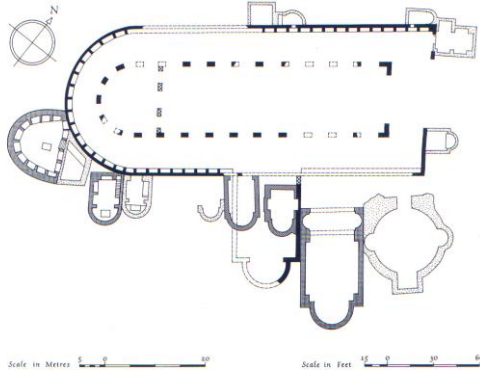
Şekil 4.6: Roma, S. Costanza, Konstantia ve Helena'nın mozolesi, 350. Plan.

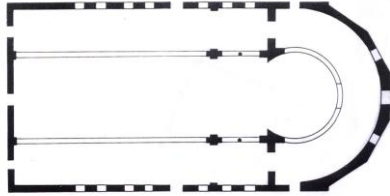
Şekil 4.7: Roma, S. Agnese bazilikası, 4. yüzyıl. Plan (Deichman, Tschira).

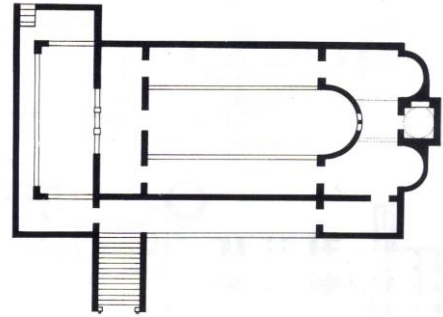
Şekil 4.8: Roma, SS. Marcellino e Pietro bazilikası, 4. yüzyıl. Plan (Deichmann ve Tschira).

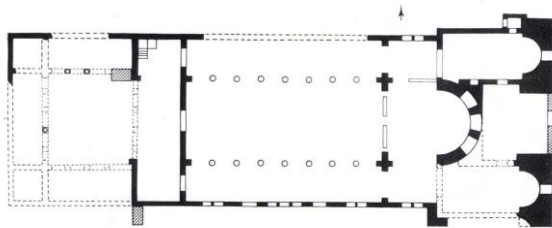
Şekil 4.9: Roma, S. Sebastiano bazilikası, 4. yüzyıl. Plan (Deichmann ve Tschira).

Şekil 4.10: Anavarza, Havariler Kilisesi, 5-6. yüzyıllar. Plan (Gough).

Şekil 4.11: Yanıkhán, Güney Kilisesi, 4-6. yüzyıllar. Plan.

Şekil 4.12: Korykos, Kilise G, Transeptli Kilise, 5.yüzyıl. Plan (Herzfeld ve Guyer).

4.2.2 Yan Odalar

Bema, kiliselerde sunağı içeren, apsisin hemen önündeki kutsal bölümdür. Ancak litürjik işlevi çok net açıklanabilmiş değildir. Lassus, Ortadoks geleneğinde papazlarla halkı ayıran paravanalar kullanmaya başlanmadan önce, erken litürjinin halkın tamamıyla katılımcı olup her şeyi görebildiği şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir (Burns, 1992, s.20). Bazı durumlarda bema, yan apsislerin önüne doğru uzamakta, farklı işlevler için kullanılmaktadır. Bu yan odalar ana bema bölümüyle doğrudan ilişki içinde olabileceği gibi hiç ilişkili olmayabilir (Kazhdan, 1991, s.281).

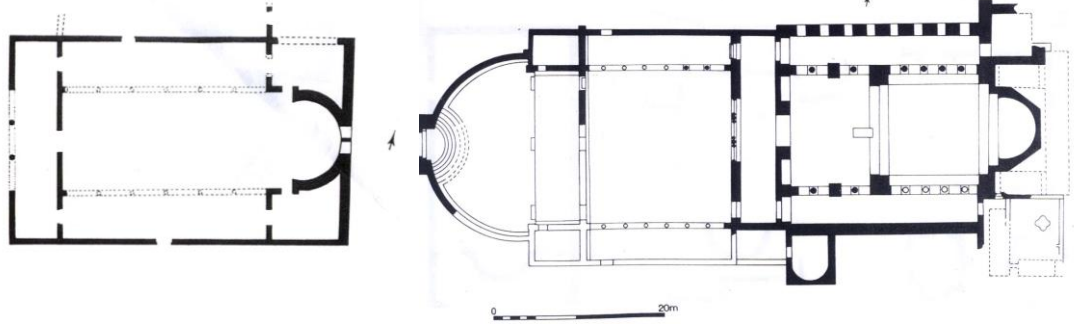
Karpos Papylos Martyrion'u altyapısında sadece bir adet yan oda bulunmaktadır. Bu mekan bema ve apsisin kuzeyinde konumlanmaktadır. Bema ile bağlantısı küçük kemerli bir kapıyla sağlanan bu yan odanın doğu tarafında, apsisvari yarı dairesel bir bölümü vardır. Bu bölümün üzerinde büyük kemerli bir pencere veya kapının izleri göze çarpmaktadır. Ayrıca mekan, batı kanadında çevre koridoruna bağlanmaktadır. Beşik tonoz örtülü bu mekandaki fresk kalıntıları, duvarlardaki yüzey kayıpları ve apsis, buranın bir şapel olarak kullanılmış olabileceği izlenimi yaratmaktadır.

Erken dönem Suriye kiliselerinin tipik özelliği, yarı dairesel apsisinin her iki yanında konumlanan kare odalardır. Bir martyr şapeli olarak kullanılan güneydeki odada bir rölik muhafaza bölümü bulunuyordu ve bu oda genellikle geniş bir kemerle koridora açılıyordu. Koridorlarla bir kapı aracılığıyla ilişki kuran kuzeydeki oda diokonikon olarak kullanılıyordu. Bu odalardan biri çoğunlukla apsisle bağlantılı oluyordu. Bu durumda bu oda ayin hazırlığı odası olarak da kullanılıyordu. Zaman zaman odalardan birinin üzerinde bir ikinci veya üçüncü kat da bulunabiliyordu (Krautheimer, 1986, s.142).

Kilikya ve İsaura bölgeleri de, erken dönem Bizans kiliselerinde kullanılan yan odaların yoğunlukla görüldüğü bölgelerdir. Bu yapılar bu özelliği Suriye pratiğinden almıştı. Yine de arkeolojik ve yazılı kanıtların eksikliği Kilikya yan odaları işlevlerinin, Suriye kiliselerindekiler kadar öngörülebilir olmasını engellemektedir. Bu yan odalar, hem doğu yönünde geçiş koridoru bulunan kiliselerde hem de bulunmayanlarda gözlemlenmektedir. Geçiş koridoru bulunmayan kiliselerde bazen kemerli geçişlerle koridorlara açılabilirler, izole ve bağımsız karakterlerinden sıyrılabilirlerdi. (Şekil 4.13). Sıklıkla vaftizhane olarak kullanılıyorlar, bu işlev için çoğunlukla güney oda tercih ediliyordu (Hill, 1996, s. 23-24).

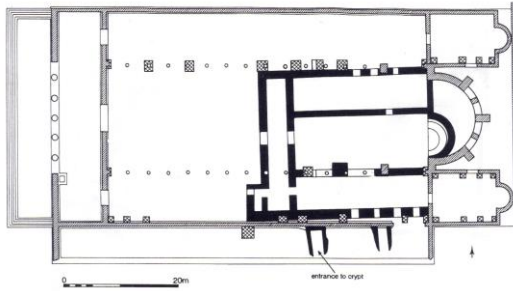
Beşinci yüzyıla gelindiğinde ise, çok daha kompleks hale gelen kilise planlarıyla birlikte, yan odalar bağımsız birimler olarak kimliklerini yitirmişlerdir. Alahan'daki

kiliselerde bemandan yan odalara geçişlerin kapatılması, bu mekanların önemini yitirdiğini de göstermektedir. Beşinci yüzyılda önemini koruyan yan odalarda da mutlaka özel bir sebep bulunmaktadır. Meryemlik'teki Kubbeli Kilise'de (Şekil 4.14), güney yan oda doğudaki geçiş koridorundan daha ötede konumlanmıştı çünkü burası vaftizhane işleviyle ayrı bir bölümdü. Meryemlik'teki Aya Thekla Kilisesi'nde (Şekil 4.15) ve Korykos'taki Transeptli Kilise'de (Şekil 4.12) aynı şekilde apsidal kuzey yan odaları, içerdikleri zengin mermer kaplamalı ve mozaikli dekorasyonla bağımsız şapeller olma ihtimalini kuvvetlendirmekteydiler (Hill, 1996, s. 24).

Şekil 4.13: Kanlıdivane, 1. Kilise, plan (Bell ve Eyice).

Şekil 4.14: Meryemlik, Kubbeli Kilise 5. yüzyıl. Plan (Herzfeld ve Guyer).

Şekil 4.15: Meryemlik, Aya Thekla bazilikası, 5. yüzyıl. Plan (Herzfeld ve Guyer).

4.3 Yapının Yeniden Diriliş Kilisesi ile Benzerliği Bağlamında İncelenmesi

Patria metinlerinde Karpos Papylos Martyrion'unun, Kudüs'te İsa'nın mezarını barındıran Yeniden Diriliş Kilisesinin bir benzeri olduğu anlatılmaktadır (Berger, 1988, s.624). Ebersolt (1921, s.70), yapı henüz keşfedilmeden önce, Konstantinopolis'te bulunan Aziz Karpos ve Papylos Kilisesi'nin, İsa'nın mezarı model alınarak yapıldığını belirtir. Schneider (1936, s.3-4), Patria metinlerindeki benzetmeden yola çıkarak, üst yapıda bir rotonda ve kubbe öngörmüştür. Bu kubbenin ise çevre koridoru etrafında çepeçevre dolanan kolonlar üzerinde durduğunu öne sürmüştür. Schneider, Aziz Menas'ın avlusunda bulunan Korint başlığının da kiliseye ait olduğunu belirtmiştir. Bu Korint kolon başlığı Aziz Menas

Kilisesi'nde korunmaktadır (Şekil 4.16). Müller Wiener de (1977, s.186), Patria metinlerine dayanarak yapının din şehitleri Karpos ve Papylos'a adanmış ve Kudüs'teki mezar kilisesini andıran bir manastırdan bahseder. Berger (1988, s.624) de, Karpos ve Papylos Kilisesi ile ilgili olarak, ortada kubbeli mekanın yükseldiği dairesel planlı tabanın kolonlar üzerinde oturduğundan ve ortak merkezli bir galeriyle doğu apsisine sahip olduğunu belirtir. Krautheimer (1986, s.75), Ortaçağ Avrupa'sında Anastasis'in kopyalarına çok rastlandığını ancak bu türün 4. ve 5. yüzyıl Hıristiyan dünyasında çok nadir görüldüğünü belirtmektedir. Konstantinopolis'teki Aziz Karpos ve Polykarpos'u plan bazında Anastasis'in küçük bir kopyası olarak değerlendirmektedir. Ward-Perkins (1994, s.340), yapıyı iç mekanı kolonadlı ve dehlizli, dairesel planlı, dışa taşan apsisli bir kiliseye benzeyen bir yapının altyapısı olarak nitelendirir. Ancak Deichmann (1972, s.455) yapıyla ilgili, Anastasis Rotundası'nı model aldığına dair bir bilginin olmadığını, bu sonucun kesinlik taşımadığını belirtir.

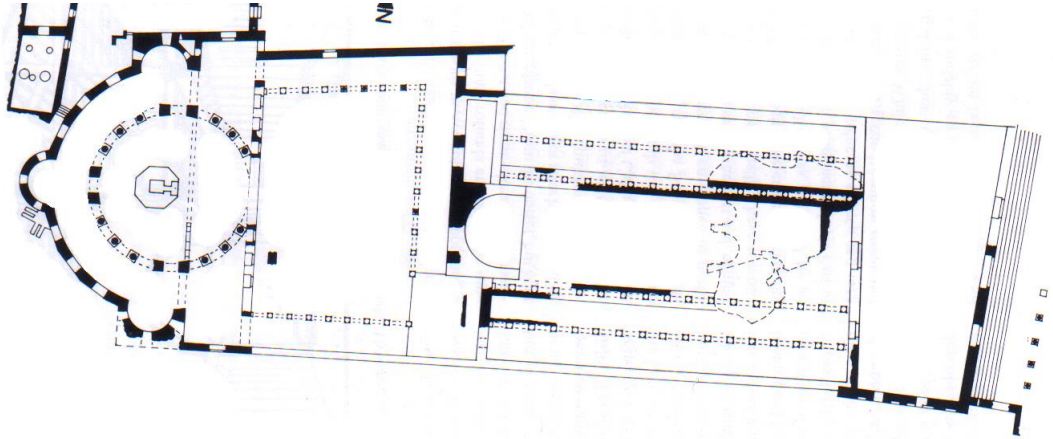
Şekil 4.16: Üst yapıya ait olduğu düşünülen sütun başlığı.

Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi, sadece İsa'nın mezarı etrafındaki tek bir yapı değil, Konstantinos kökenli bir çok yapıdan oluşan bir dini yapılar grubudur. Karpos Papylos Martyrion'unun benzetildiği yapı, İsa'nın mezarını çevreleyen Rotonda'dır.

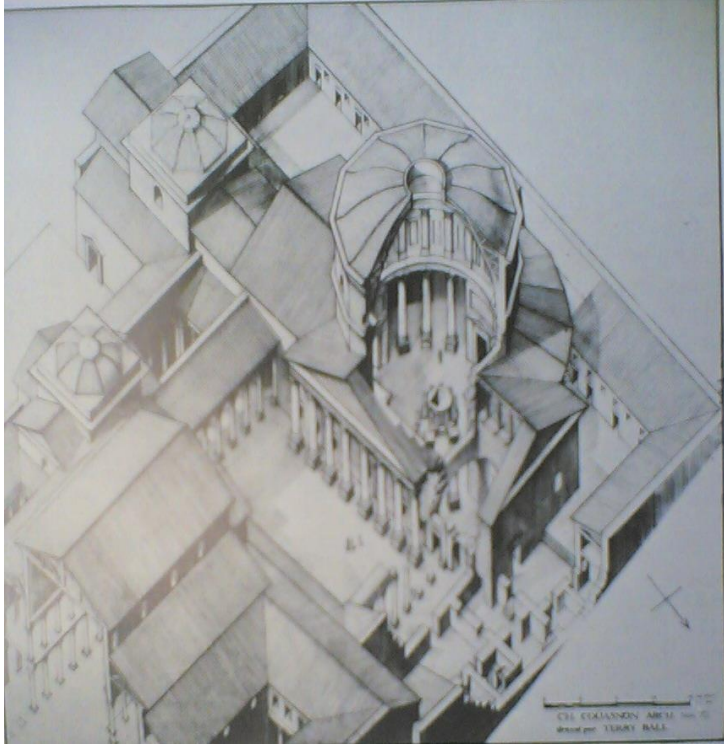
325'teki İznik Konsili'nde Kudüs piskoposu Macarius, Afrodit Tapınağı'nın altındaki İsa'nın mezarının ortaya çıkarılması için Konstantinos'a ricada bulununca, Konstantinos da mezarı açığa çıkarmak için kazı başlatmış ve mezarı ortaya çıkarmıştır. Ancak mezar etrafındaki rotonda Konstantinos döneminde tamamlanamamıştır. 333 yılında ilk önce bazilikanın inşaatı tamamlanmış ve mezar bir avlu içinde muhafaza edilmeye başlanmıştır (Couasnon, 1974, s.12-14).

Savaş ve depremlerde zarar gören kilise, Kudüs Arap egemenliğine geçtikten sonra, 11. yüzyılın başlarında yıkılmıştır. 11. yüzyılın ortalarına doğru restore edilen kilisenin rotondası yeniden yapılmıştır. 11. yüzyıl sonunda Kudüs Haçlılar'ın eline geçince, Haçlılar yeni bir kiliseyi rotonda üzerine inşa etmişlerdir. Günümüze kadar ulaşan yapı 1149 yılında tamamlanan bu yapıdır (Couasnon, 1974, s.21-22).

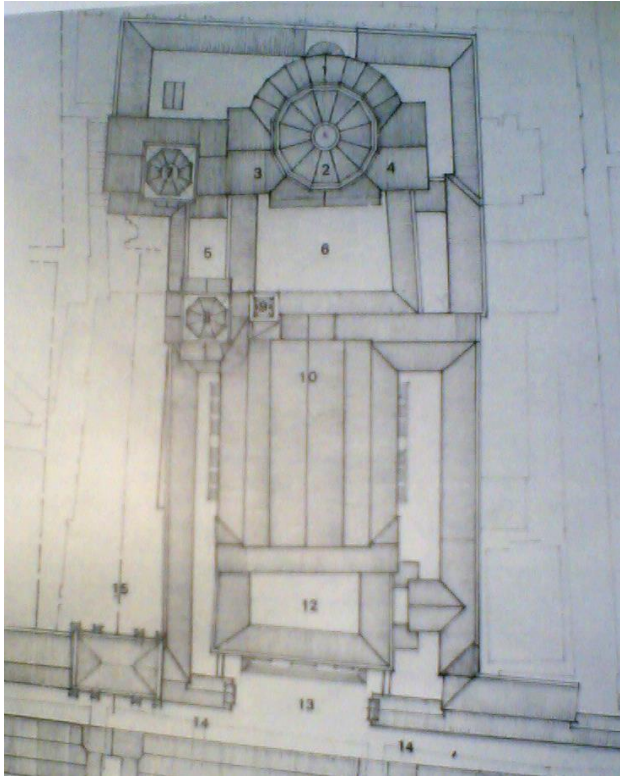
Üç tarafı portikolu bir avlunun batı tarafında duran İsa'nın mezarı rotondanın tam ortasındadır. Rotondanın çapı 33.70 m olan merkezi mekanı, cephe duvarına teğet geçmekte ve yarı dairesel bir koridorla çevrelenmektedir. Bu koridorun duvarı, yapı grubu içinde en iyi korunmuş olan parçadır. İç yüzü dairesel, dış yüzü ise çokgendir. Koridorun kuzey, doğu ve batı yönlerinde üç küçük apsis bulunmaktadır (Couasnon, 1974, s.26). Merkezi mekan yirmi kolonlu bir arkadla çevrelenmektedir ve doğu tarafında iki kemerli bir çıkış vardır. Dairesel planı oluşturan ayaklar üçlü dört grup olarak ayarlanmışlardır. Ana akstaki kemer çiftleri bir haç oluşturacak doğrultuda yerleştirilmişlerdir. Diagonallerdeki kolonlar üçlü gruplar halinde bulunmaktadırlar. Üç nişli ve yarı dairesel çevre koridoru merkez nefin batı yarısını çevreler ve cepheye yakın bölümde dikdörtgen mekanlarla son bulur (Şekil 4.17). Çevre koridoru üstünde bulunan galeri, alt katta yer bulamayan Hıristiyanları ağırlamak için yapılmıştır (Şekil 4.18). Rotondanın üzerinde bir kubbe yer alır. Büyük olasılıkla ahşap konstrüksiyon olan kubbenin merkezinde bir açıklık vardı (Krautheimer, 1986, s.74). Çevre koridoru çatısı tek eğimliydi (Couasnon, 1976, s.26) (Şekil 4.19).

Şekil 4.17: Kudüs, Golgotha'daki Yeniden Diriliş Rotondası ve bazilika. Dördüncü yüzyıl kalıntıları planı.

Şekil 4.18: Kudüs, Golgotha'daki Yeniden Diriliş Rotondası. 4.yüzyıl. Perspektif. Rekonstrüksiyon.

Şekil 4.19: Kudüs, Golgotha'daki Yeniden Diriliş Kilisesi kompleksi. 4.yüzyıl yapısının çatı planı. Rekonstrüksiyon.

Karpos Papylos Martyrion'u altyapısının planından, Şu an varolmayan üst katın planı öngöröldüğünde, Yeniden Diriliş Rotondası'nın genel yaklaşımı okunabilmektedir. Merkezi dairesel ve kubbeli bir ana mekanı çevreleyen bir çevre koridoru ile bağımsız bir Şekilde ayakta duran bu yapı, erken Hıristiyanlık döneminde başka örneklerinin de olduğu bir İsa Mezar Kilisesi kopyası olma olasılığı taşımaktadır. Ancak burada bir takım farklar mevcuttur. Bu yapının iki katlı olduğu düşünöldüğünde, üst yapı ile alt yapı arasında görsel bir ilişki bulunmamaktadır. Çünkü alt yapının da bir kubbesi vardır. Altyapının üst yapıdan bağımsız ve izole tavrı, sahip olduğu yarı dairesel apsis ve apsisli, fresklerle süslenmiş bema yan odasıyla da ilginç bir durum ortaya koymaktadır. Ayrıca yapının çevre koridoru, Yeniden Diriliş Rotondası'nda bulunduğu gibi apsisin iç kısmında değil, apsisten uzak kubbeli ana mekanın çevresinde bulunmaktadır. Çevre koridoru mekanın çevresinde, küçük bir kapı dışında, mekanla doğrudan görsel bağlantı kurmadan dolaşmaktadır.

5. SONUÇ

Karpos Papylos Martyrion'unun, birçok kaynak tarafından, erken Bizans döneminde Psamathia olarak adlandırılan bölgede konumlandığı belirtilmektedir. Beşinci yüzyılda, Konstantinos Surları ile Theodosius Surları arasında kalan, ne kent içi ne de banliyö sayılan bu bölgenin niteliği, altıncı yüzyılda bile belirsizdi. Sur içindeki konumuna rağmen, kent merkezine uzaklığı sebebiyle bir çok manastırın bulunduğu bir bölge haline gelmişti (Mango, 1993, s.125). Dini yapıların bir kısmı zaten Theodosius öncesinde de mevcuttu (Janin, 1933, s.325). Theodosius'tan sonra da birçok aziz mezarını barındıran bir bölge olma özelliğini korudu (Janin, 1939, s.146). Psamathia, Konstantinopolis'in ana aksı olan ve kent merkezinden gelen Mese'nin Altın Kapı'ya giden kolu üzerinde konumlanmaktaydı.

Ancak Schneider tarafından Karpos Papylos Martyrion'u altyapısı olarak nitelendirilen yapının kesin kimliği belirlenememiştir. Yapının kimliğiyle ilgili bir arkeolojik veriye ulaşılamamıştır. Ayrıca onikinci yüzyıla kadar Bizans kaynaklarında Karpos Papylos Kilisesi olarak geçen ve 1200'de Konstantinopolis'e gelen Rus hacı Anton tarafından tespit edilen yapının bu tarihten sonraki Bizans kaynaklarında adı geçmez (Berger, 1988, s.625). 16. yüzyıla kadar hiçbir yerde bahsedilmeyen yapı, bu yüzyılda karşımıza İstanbul'a gelen bir din adamının listesinde Hagios Polykarpos olarak çıkar (Karaca, 1996, s.48,231). Bu tarihten itibaren yapıya birçok gezginin notlarında Hagios Karpos veya Polykarpos olarak rastlanır. Kilisenin yaklaşık 12 m çapındaki kubbesinden ve içindeki ayazmadan bahseden Lechevalier'e karşılık (Schneider, 1936, s.2), yapının iki katlı oluşu veya kubbeli bir altyapı hiçbir gezgin tarafından belirtilmemiştir. Dolayısıyla bu notlar dışında hiçbir bilgi sahibi olmadığımız üst yapı Karpos Papylos Martyrion'u olsa bile, altyapının kimliği belirsizliğini korumaktadır.

Karpos Papylos Martyrion'u altyapısıyla ilgili yapılan tarihlendirme çalışmasında, yapının duvar örgü tekniği ve malzeme boyutları, İstanbul'da beşinci yüzyıla tarihlendirilen yapılarla karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuç, bu yapıda görülen duvar yapım tekniğinin Konstantinopolis'te 5. yüzyılda görülen tipik yapım tekniği olduğunu ortaya koymuştur. Malzeme boyut ve miktarları, diğer 5. yüzyıl yapılarıyla büyük miktarda benzerlik göstermektedir. Bu veriler ışığında yapı üst sınır olarak, 5. yüzyıla tarihlendirilebilir.

5.1 Yapının Geçmişteki Kullanımıyla İlgili Öneri

Yapılan araştırmalar ve gözlemler sonucunda, yapının geçmişteki kullanımına dair en az iki evresi olduğu söylenebilir. Birinci evredeki ilk yapılış amacı ve kullanım şekli, birtakım koşullara bağlı olarak değişmiş ve ikinci evreyi oluşturmuştur. Değişen fiziksel ve tarihsel koşullarla, yapının tarihçesi, plan şeması ve rölöve verileri karşılaştırılarak bir kullanım önerisi oluşturulmuştur.

5.1.1 Yapının Birinci Evresi

Bu öneri, elde edilen veriler işığında, bu yapının 5. yüzyılda bir martyrion olarak yapıldığı ve uzun süre bu işlevle kullanıldığı varsayılarak oluşturulmuştur. Yapının fonksiyon şemasıyla ilgili en önemli ipuçları, dairesel plan şeması, kubbeli mekanla doğrudan bağlantı kurmayan çevre koridoru ve apsisli bema yan odasıdır.

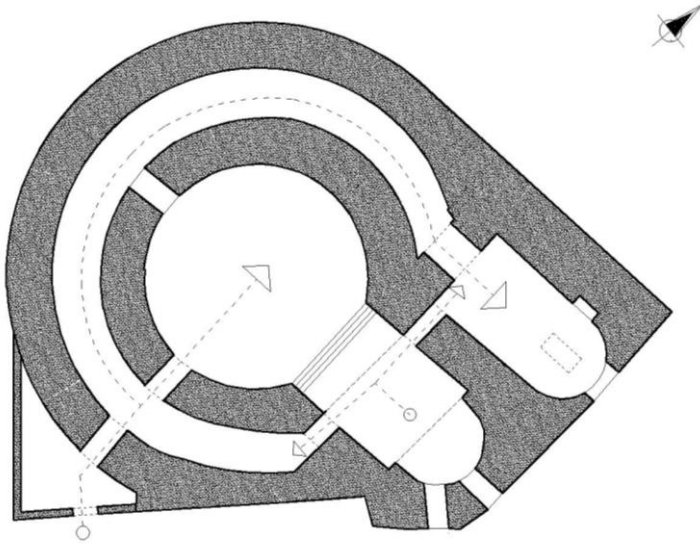
Erken Hıristiyanlık dönemi merkezi planlı martyrionlarının, pagan mozolelerini kaynak olarak kullandığı bilinmektedir. Dairesel pagan mozolelerinde, giriş kapısının dikkat çekmeyecek şekilde tasarlandığı ve mezar odasına ulaşan uzun ve başka mekanlarla bağlantı kurmayan koridorlara ağııldığı bilinmektedir. Bu koridorların mezar odasıyla doğrudan ilişki içinde olmadan odayı çevrelediği ve dönüş ritüeli için kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır. Ancak çevre koridoru, Hıristiyanlık dönemlerinden itibaren imparatorluk mozoleleriyle birlikte iç mekanın bir parçası haline gelmiştir (Krautheimer, 1960, s.39-40).

Karpos Papylos Martyrion'u özel bir giriş kapısına sahip değildir. Ancak arazideki konumundan ve dairesel planından kaynaklanan bir kısıtlama da göz önünde bulundurulmalıdır. En büyük cephe, caddeye bakan doğu cephesi olup apsisin bulunduğu kısımdır. Arazinin koşullarından kaynaklanan sebeplerle girişlerin, Roma'daki mezarlık bazilikalarında olduğu gibi apsis çevresindeki çevre koridoruna veya Kilikya'daki erken Hıristiyanlık kiliselerindeki gibi nef yanındaki koridorlardan birine ağılabildiği bilinmektedir (Krautheimer, 1960, s.38). Dolayısıyla güneyden çevre koridoru ve oradan da kubbeli ana mekana ağıılan kapı, ana giriş kapısı olarak kabul edilebilir.

Pagan dönemlerin aksine, erken Hıristiyanlık'ta ana mekanla ilişki kurmayan tek çevre koridoru örneği, hakkında hemen hiç bilgi olmayan Beth Shean'deki 4. yüzyıl martyrionudur. Bu yapı dışında rastlanan tüm çevre koridorları ana mekanla ilişki içindedir. Dolayısıyla Schneider'in ana mezar odası olarak düşündüğu kubbeli mekanın işlevi, koridorla görsel ilişki içinde olmadığından dolayı sadece bir ibadet mekanı olarak düşünülebilir.

Hiçbir mekanla ilişki kurmadan doğrudan bema yan odasına ulaşan özellikli çevre koridorunun, pagan örneklerindeki gibi bir mezar odasına ulaştığı düşünülebilir. Bu durumda, bema yan odası olarak belirtilen mekan bir mezar odası olarak kabul edilebilir. Erken dönem Suriye kiliselerinde apsisinin her iki yanında konumlanan odalardan birinin martır şapeli olarak kullanıldığı bilinmektedir (Krautheimer, 1986, s.142).

Yeniden Diriliş Kilisesi'nin bir kopyası olduğu düşünülse de, altyapı ile üst yapı arasında görsel bir ilişki kuracak bir galeri mevcut değildir. Schneider'in, güney geçidinde olduğunu ileri sürdüğü küçük döner merdiven, böyle bir yapı için çok zayıf bir bağlantıdır. Buradaki bir merdivenin varlığı, bu koridor üzerinde konumlanan ve üst yapıyla bağlantılı olmayan küçük bir oda ile açıklanabilir. Kilikya'da, doğu geçiş koridorları üzerinde, diokonikon benzeri işlevlerle kullanılan odaların varlığı bilinmektedir (Hill, 1996, s.30). Merdiven düşünülmediğinde ise, doğu yönüne doğru anlamsızca uzayan çevre koridoru da bemaya doğru uzatılarak geçitle bağlanabilir. Bu bağlamda ele alındığında kendi içindeki bağımsız düzen ile bu kubbeli yapının, üst yapıdan farklı bir yapı olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Şekil 5.1: Restitüsyon önerisi, 1. evre. Plan.

5.1.2 Yapının İkinci Evresi

Yıkılmış bema tonozu ve üzerinde daha geç dönemde yapılmış yüksek aynalı tonoz, bema tarafındaki tamir görmüş kemer ve kuzey duvardaki geçit, bema yan odasındaki fresk kalıntıları ve çevre koridorundaki daha geç döneme ait kemerli kapı, bazı sebeplerle yapıyla ilgili koşulların değiştiğini, yeni kullanım şekillerinin oluştuğunu göstermektedir.

Bemanın, beşik tonozunun tepe noktasında bir bölümü yıkılmış ve üzerine daha geç dönemde bir aynalı tonoz yapılmıştır. Aynı bölgedeki kemerin bema tarafının da, aynı tarihte tonozla birlikte çökmüş ve aynalı tonozun yapıldığı tarihte tamir görmüş olma ihtimali kuvvetlidir. Bema tonozunun orjinal şekliyle değil de, daha yüksek bir aynalı tonoz şeklinde yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu aynalı tonozla ilgili kesin bir tarihlendirme yapılamamakla birlikte, erken Bizans dönemine değil de daha geç bir döneme ait olduğu söylenebilir. Günümüzdeki 19. yüzyıl Aziz Menas Kilisesi'nden önce üst katta başka bir kilisenin olduğu bilinmektedir. Bu aynalı tonoz da büyük olasılıkla, üst kattaki yapıyla ilgili olarak zemin kotunu ayarlamak üzere yapılmıştır. Altyapının rölövesinde, uzunlamasına kesitte de görüldüğü üzere, aynalı tonozun tepe noktasıyla kubbenin tepe noktası hemen hemen aynı hizaya getirilmiştir. Bu sayede üst kattaki inşaat için zemin hizalaması yapılmıştır. Ancak üst kattaki yapıyla ilgili bilgi olmadığından dolayı, bu inşaat süreciyle ilgili bir tarihlendirme yapmak mümkün değildir.

Bema yan odasında tonozun orta noktasında bulunan yazı kalıntısındaki harf karakterlerinden bu freskin 11.-12. yüzyıla tarihlendirilebilmesi mümkündür. Aynı zamanda, bu mekanın güney duvarının üst kısımlarında, büyük olasılıkla Aziz Georgios'a ait olan fresk kalıntısı da 12. yüzyılı işaret etmektedir. Bu fresk kalıntıları, 11.-12. yüzyılda bazı koşulların değiştiğini ve bu durumun yapının kullanımında bazı değişikliklere yol açtığını ifade ediyor olabilir. Ayrıca, çevre koridorunun bema yan odası tarafında bulunan, günümüzde kapalı durumdaki kemerli kapı da duvar örgüsü bağlamında, erken Bizans özellikleri göstermemekte, daha geç bir döneme işaret etmektedir.

Bema tonozunun yıkılmasıyla bema yan odasındaki değişim arasında bir bağlantının olması mümkündür. 11.-12. yüzyılları referans noktası olarak kabul edersek, bema tonoz ve kemerinin 11.-12. yüzyıl öncesi gerçekleşmiş büyük bir İstanbul depreminde yıkılması sonucunda kullanım dışı kalan ana mekan, bema yan odasının bir şapel olarak kullanılmaya başlamasına sebep olmuş olabilir. Bu yüzyıldan itibaren apsisli bema yan odasının, freskleri ve çevre koridorundaki kemerli kapısıyla, daha izole ve bağımsız bir şapel olarak kullanılması mümkündür. Bu yeni kullanım aşamasıyla, işlevini yitiren eski yapının adı ve martırlar unutulmuş olabilir. Tarih boyu eski martırların unutulup, yerini yenilerinin alması, kiliselerin başka başka azizlere adanması çok sık rastlanan bir durumdur.

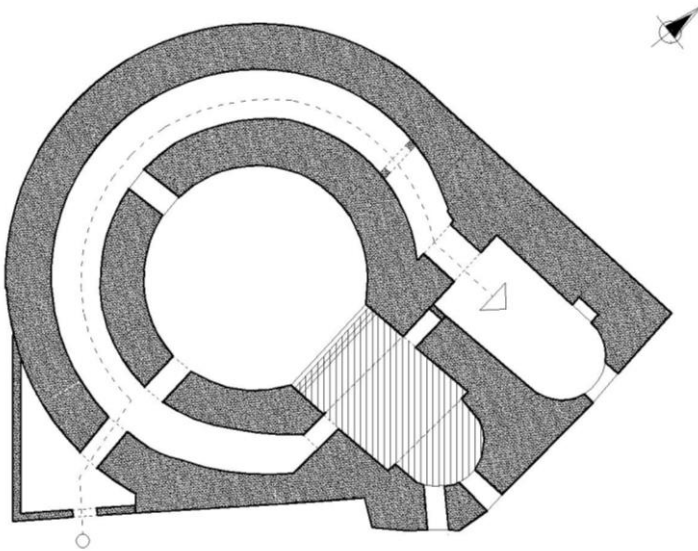
Bema yan odasının şapel olarak ne kadar kullanıldığıyla ilgili bir çıkarım yapmak olanaklı değildir. Bema bölümü üstteki yapıyla ilgili olarak tamir gördükten sonra ana yapı tekrar kilise olarak kullanılmaya başlanmış olabilir. Bu durumda bema yan

odası ya şapel işlevini yitirip kullanım dışı kalmış ya da aynı işlevle kullanılmaya devam etmiştir.

12. yüzyıl öncesi İstanbul depremlerine bakıldığında, 10.-11. yüzyıllarda İstanbul surlarının birçok kez yıkılmasına sebep olan birçok önemli depremin gerçekleştiği görülür (Müller-Wiener, 2001, s.293). Bu depremlerden biri veya birkaçı, bema bölümündeki hasara sebep olmuş olabilir. İlginç olan başka bir nokta da, 12. yüzyıldan sonra Bizans kaynaklarında Karpos Papylos Martyrion'u adına hiç rastlanmamasıdır (Berger, 1988, s.625). Rus Hacı Novgorodlu Anton'un 1200 yılında Karpos Papylos Martyrion'unu görüp belgelemesinden sonra, 16. yüzyıla kadar bu yapıyla ilgili hiçbir bilgiye rastlanmaz. 10.-12. yüzyıllar arasında yapıya bir kadınlar manastırı eklendiği de bilinmektedir.

Bu durumda 11.-12. yüzyıllarda, bema bölümünün yıkılmasıyla birlikte yapıda birtakım değişiklikler gerçekleştiğini, bunun üzerine bema yan odasının şapele dönüştürülerek kullanıldığını ve belki de başka eklerle birlikte gerçek kimliğinin unutulduğunu, bir süre sonra üstteki yapının zemin kotuyla ilgili olarak bemaya yüksek bir aynalı tonozun ve hafifletme kemeri olarak kullanılan bir pencerenin eklendiğini söyleyebiliriz.

Yapının bu evresinde işlev ve tarihlendirmelerle ilgili birçok kombinasyon yapmak mümkündür ancak spekülasyon olmamak adına en makul olasılıklar ortaya konmuştur.

Şekil 5.2: Restitüsyon önerisi, 2. evre. Plan.

5.2 Sonsöz

Karpos Papylos Martyrion'u altyapısı olarak nitelendirilen yapı, İstanbul'un neredeyse tamamı ayakta kalabilmiş tek beşinci yüzyıl yapısıdır. Plan şeması bağlamında da özellikli olan bu yapının İstanbul'da başka bir benzeri bulunmamaktadır. Erken dönem Bizans mimarisi ve yapım teknikleri, Konstantinopolis'e has mimari biçimler, martyr kültü, erken Hıristiyanlık ibadet ritüelleri ve tarihsel değişimleri gibi birçok alanda, birçok disiplinin araştırma konusu olabilecek alana veri sağlayabilecek bir kaynaktır. Ancak ne yazık ki Karpos Papylos Martyrion'u altyapısı için bir üçüncü evre de söz konusu olmuştur. 20. yüzyıl başlarında kömür ve saman deposu olarak kullanılmış, daha sonra marangoz atölyesi haline dönüşmüştür (Schneider, 1936, s.1). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de bir çelik kapı atölyesi, bir otomobil yıkama servisi ve bir kahvehaneye ev sahipliği yapmaktadır.

Bu çalışmanın en önemli amacı, yapının taşıdığı değerleri, o değerleri kazandığı kente geri yansıtabilmesi için bir zemin hazırlamaktır.

KAYNAKLAR

- Alexander, M., R.**, 1949, *Kober Roumia*, Archaeology, Spring, s.88-90.
- Bardill, J.**, 2004, *Brickstamps of Constantinople, V.I*, Oxford University Press, New York.
- Bayülgen, B.**, 2005, *Antiochus Sarayı ve Roma Mimarisi İçindeki Yeri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Berger, A.**, 1988, *Untersuchungen zu den Patria Konstantinopoleos*, Bonn.
- Brown, P.**, 1982, *The Cult of the Saints*, The University of Chicago Press, USA.
- Burns, R.**, 1992, *Monuments of Syria*, New York University Press, New York.
- Colvin, H.**, 1991, *Architecture and the After-Life*, Yale University Press, New Haven and London.
- Couason, C.**, 1974, *The Church of the Holy Sepulchre in Jerusalem*, Oxford University Press.
- Deichmann, F. W.**, 1956, *Studien zur Architektur Konstantinopels*, Baden-Baden.
- Deichmann, F. W.**, 1972, *BZ*, 65, s.455.
- Ebersolt, J.**, 1921, *Sanctuaires de Byzance. Recherches sur les Anciens Tresors des Eglises de Constantinople*, Paris.
- Eyice, S.**, 1994, 'Manastırlar'. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal tarih Vakfı, İstanbul.
- Gough, M.**, 1973, *The Origins of Christian Art*, Praeger Publishers, New York, Washington.
- Grabar, A.**, 1949, *Christian Architecture, East & West*, *Archaeology*, Spring, s.95-104.
- Grant, M.**, 2000, *Roma'dan Bizans'a*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Hill, S.**, 1996, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Variorum, USA.
- Hovhannesyan, S. S.**, 1996, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Janin, R.**, 1933, *Les Couvents Secondaires de Psamathia*, *EO*, 32, s.325-339.
- Janin, R.**, 1939, *Martyrion des Saints Carpos et Papylos*, *EO*, 38, s.145-146.
- Janin, R.**, 1950, *Constantinople Byzantine, Developpement Urbain et Repertoire Topographique*, Paris.

- Janin, R.**, 1953, La Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantin. Premiere Partie: Le siege de Constantinople et le Patriarcat Oeucumenique. Tome. III: Les Eglises et le Monasteres, Paris.
- Kahya, Y.**, 1992, İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri, *İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Karaca, Z.**, 1996, İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, YKY, İstanbul.
- Kazhdan, A. P., Talbot, A.**, 1991, The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford University Press, New York and Oxford.
- Kleinbauer, E. W.**, 1992, Early Christian and Byzantine Architecture, an annotated bibliography and historiography, Reference Publications, Massachusetts.
- Krautheimer, R.**, 1960, Mensa-Coemeterium-Martyrium, *Cahiers Archeologiques*, XI, s.15-40.
- Krautheimer, R.**, 1986, Early Christian and Byzantine Architecture, New Haven and London.
- Kuban, D.**, 1996, İstanbul An Urban History, Economic and Social History Foundation, İstanbul.
- MacDonald, W.L.**, 1962, Early Christian & Byzantine Architecture, G. Braziller, New York.
- Mango, C.**,1976, Byzantine Architecture, New York.
- Mango, C.**,1985, Le Développement urbain de Constantinople,IV-VII Siècles, Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Monographies,2, Paris.
- Mathews, T. F.**, 1971, The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy, The Pennsylvania State University Press, University Park and London.
- Mathews, T. F.**, 1976, The Byzantine Churches of İstanbul, A Photographic Survey, The Pennsylvania State University Press, University Park and London.
- Müller-Wiener, W.**, 1977, Bildlexikon Zur Topographie Istanbul, Deutsches Achaeologisches Institut, Tübingen.
- Ostrogorsky, G.**, 1986, Bizans Devlet Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Öztepe, O.**, 2001, İstanbul Suriçi'nde Bulunan Bizans Dönemine Ait Kiliselerin Günümüzdeki Durumları ve Koruma Sorunları, *İTÜ Mimarlık Fakültesi Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul
- Pazaras, T.**, 1998, The Rotunda of Saint George in Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, Greece.
- Prokopios**, 1961, Buildings, trans. by B. Dewing in collaboration with G. Downey, LOEB Classical Library, Cambridge, MA.
- Rodley, Lyn.**, 1996, Byzantine Art and Architecture, An Introduction, Cambridge University Press, USA.
- Schneider, A. M.**, 1934, *Das Martyrion Der Heiligen Karpos und Papylos zu Konstantinopel*, AA, s.416-418.
- Schneider, A.M** 1936, Byzanz. Vorarbeiten zur topographie und Archaeologie der Stadt, Berlin.
- Ward-Perkins, J. B.**, 1994, Studies in Roman and Early Christian Architecture, London.
- Yerasimos, S.**, 2000, İstanbul İmparatorluklar Başkenti, Tarih Vakfı, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1977'de İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Beşiktaş Atatürk Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 1996'da İstanbul Teknik Üniversitesi'nde başladığı mimarlık eğitimini 2001 yılında bitirdi. Sonrasında Mimarlık Tarihi yüksek lisans programına başladı. 2002-2005 yılları arasında çalıştığı mimari bürolarda profesyonel iş hayatını sürdürdü. Arredamento Mimarlık dergisinde çalıştığı 99 yaz ve sonbahar dönemi boyunca çeviri ve eleştiri yazıları yayınlandı. Amatör olarak edebiyatla ilgilenmekte, deneme, şiir ve öykü yazmaktadır.